

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

JAZYKOVÁ ANALÝZA BAROKNÍHO KÁZÁNÍ

Vedoucí práce: PaedDr. Jarmila Alexová, CSc., doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

Autorka práce: Bc. Kateřina Vojtová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: III.

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 24. dubna 2012

.....
Kateřina Vojtová

Poděkování

Děkuji PaedDr. Jarmile Alexové, CSc., a doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za odborné vedení, cenné rady, inspiraci a ochotu při realizaci diplomové práce.

ANOTACE

Tématem diplomové práce je lingvistická analýza barokního kázání Václava Ignáce Blovského z roku 1724. Diplomová práce navazuje na práci bakalářskou, jejímž cílem bylo zhodnocení jazykové úrovně totožného textu po stránce fonologické a morfologické. Diplomová práce je zaměřena na analýzu jevů syntaktických.

Práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a výzkumné. Teoretická část stručně pojednává o životě a díle Václava Ignáce Blovského, dále o kultu svatého Jana Nepomuckého a o nepomucenské homiletice. Část výzkumná shrnuje výsledky předchozího výzkumu a obsahuje popis skladebné stránky textu. Konkrétně je text zaměřen na výzkum větné syntaxe. Sledovány jsou jevy různým způsobem příznakové: syntaktické prostředky, které čeština zdělila ze svého staršího období, jevy stávající se v období baroka centrálními, jevy mizející a nové jevy progresivní. Cílem práce je přispět k poznání stavu českého jazyka první třetiny 18. století na základě excerpovaných jevů.

ABSTRACT

The topic of the diploma thesis is A LINGUISTIC ANALYSIS OF A BAROQUE SERMON. The text, written by Václav Ignác Blovský, dates back to 1724. The diploma thesis continues in my bachelor work. It's aim was to give the analysis of phonetic and morphological features of the same text.

The diploma thesis is divided into two parts – the theory and the research. The first one deals with the author's life and his work, the cult of St. John of Nepomuk and sermons dedicated to this Czech patron saint in general. The analytical part summarizes the results of the previous research and includes the syntactic analysis. The work focuses on the presence of syntactic elements different from the present Czech, elements coming from previous period, common elements in the baroque period, fading elements and new progressive elements. The aim of the diploma thesis is to find out the level of the Czech language in the early 18th century on the basis of the findings.

OBSAH

ÚVOD	8
METODOLOGIE	10
I. TEORETICKÁ ČÁST	12
1. VÁCLAV IGNÁC BLOVSKÝ A JEHO DÍLO.....	12
2. KULT SVATÉHO JANA NEPOMUCKÉHO.....	14
3. NEPOMUCENSKÁ HOMILETIKA	22
II. VÝZKUMNÁ ČÁST	28
4. DOSAŽENÉ VÝSLEDKY PŘEDCHOZÍHO VÝZKUMU.....	28
4.1 Tisk kázání.....	28
4.2 Hláskosloví	33
4.3 Tvarosloví.....	35
5. VYBRANÉ KAPITOLY Z VĚTNÉ SYNTAXE	42
5.1 Přísudek (predikát)	43
5.1.1 Vyjadřování přísudku ve větě	43
5.1.2 Postavení přísudku ve větě.....	48
5.2 Podmět (subjekt).....	50
5.2.1 Vyjadřování podmětu ve větě	50
5.2.2 Postavení podmětu ve větě	53
5.3 Shoda podmětu s přísudkem.....	54
5.4 Předmět (objekt)	59
5.4.1 Vyjadřování předmětu ve větě	59
5.4.2 Postavení předmětu ve větě.....	63
5.5 Příslopečné určení (adverbiale)	64
5.5.1 Vyjadřování příslopečného určení ve větě.....	64
5.5.2 Postavení příslopečného určení ve větě	67

5.6 Přívlástek (atribut)	68
5.6.1 Vyjadřování přívlástku ve větě	68
5.6.2 Postavení přívlástku ve větě.....	71
5.7 Polovětné konstrukce.....	78
5.7.1 Polovětné konstrukce přechodníkové.....	78
5.7.2 Polovětné konstrukce participiální.....	81
5.7.3 Polovětné konstrukce infinitivní	82
ZÁVĚR	84
POUŽITÉ ZDROJE	99
PŘÍLOHY	103

ÚVOD

Obsahem diplomové práce je lingvistická analýza barokního kázání. Analyzujeme kázání s názvem *Vigiliae Joanneae Festum Ejusdem Maximum Sive Quatuor Divi Ioannis Nepomuceni Floridissimae Virtutum Aetates ...*. Jak již sám název napovídá, kázání je určeno k oslavě svatého Jana Nepomuckého. Jedná se o česky psaný, dvacetistránkový text, jehož autorem je Václav Ignác Blovský. Kázání pochází z roku 1724 a bylo vytištěno v Praze u tiskaře Labouna, jak lze vyčíst z titulní strany textu.¹

Diplomová práce vznikla v návaznosti na práci bakalářskou.² V teoretické části bakalářské práce jsme pojednali o významu a vývoji kázání, o kazatelství v době baroka a o jazyku doby barokní. K těmto kapitolám se v diplomové práci již nevracíme, znovu se jen stručně zmiňujeme o autorovi a několik poznámek věnujeme charakteristice textu. Dále se zaměřujeme na vznik a šíření svatojanského kultu a na nepomucenskou homiletiku. Kapitola *Kult svatého Jana Nepomuckého* sleduje proměnu vnímání tohoto světce na historickém pozadí a projevy svatojanského kultu v barokním umění. Z množství publikací zabývajících se touto problematikou jmenujme alespoň dílo Petra Piřhy *Čechy a jejich svatí*³ či dílo Víta Vlnase *Jan Nepomucký, česká legenda*.⁴ V další kapitole teoretické části se soustředíme na nepomucenskou homiletiku, která patřila k vrcholům barokní homiletické produkce. Opíráme se zde především o studie Michaely Soleiman pour Hashemi, které vyšly souhrnně pod názvem *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*.⁵

Část praktická je rozdělená do dvou větších kapitol. První z nich představuje shrnutí poznatků z předchozího výzkumu vlastního tisku díla, zvláště pak fonologických a morfologických prostředků. V druhé kapitole provádíme syntaktickou analýzu textu. Náš pohled je zaměřen na syntax větnou. Jednotlivě analyzujeme vybrané větné členy, ke kterým vždy uvádíme stručnou charakteristiku. U větných členů sledujeme způsob vyjádření a slovosledné postavení. Pozornost věnujeme také polovětným útvarům a problematice shody. Sledujeme, jak se v syntaxi uplatňují prostředky různým

¹ Viz příloha I.

² VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009.

³ PIŘHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 138–141.

⁴ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá Fronta, 1993.

⁵ SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007.

způsobem příznakové: jevy, jež čeština zdělila z předchozího období, jevy stávající se v období baroka centrálními, jevy mizející či nové jevy progresivní. Vycházeli jsme ze současných gramatik, například z *Příruční mluvnice češtiny*⁶ či z díla *Čeština – řeč, jazyk*.⁷ Z prací zachycující dřívější stav jazyka jsme se v největší míře opírali o *Historickou mluvnici češtiny*⁸ a o různé příspěvky v odborných časopisech.

Cílem práce je podat podrobný přehled vybraných jevů a přispět tak k vytvoření ucelenějšího obrazu o jazyku první třetiny 18. století, neboť jak uvádí Alexandr Stich,⁹ poznání jazykového vývoje období baroka má zásadní význam pro představu o kontinuitě či diskontinuitě české jazykové kultury, a tím i pro naše chápání českého duchovního a kulturního vývoje vůbec.

⁶ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

⁷ ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000.

⁸ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

⁹ STICH, Alexandr. O české literatuře starší, zvláště barokní. *Česká literatura*, 1996, roč. 44, č. 5, s. 444–445.

METODOLOGIE

Koncepce diplomové práce spočívá v systematickém postupu podle stanovených kritérií. Syntaktická analýza vznikla v návaznosti na analýzu jazykové roviny fonologické a morfologické, jež byla obsahem práce bakalářské.¹⁰

Při vypracování diplomové práce jsme uplatnili několik odborných metod. Pracovali jsme s kopií originálního textu, který je uložen v Dominikánské knihovně v Olomouci. Nejprve jsme provedli transkripci textu.¹¹ Při přepisu analyzovaného textu jsme vycházeli z transkripčních zásad navržených Josefem Vintrem.¹² Jeho transkripční zásady nám umožňují přepis do novočeského pravopisu, aniž bychom přitom odstranili jazykové zvláštnosti, ať už dobové či nářeční.

Rozboru jazykové roviny syntaktické předcházela teoretická příprava. Po provedení přepisu jsme si utvořili představu o vývoji syntaktických jevů určených k excerpci. Teoretickým východiskem práce se staly jak jazykové příručky současné, tak práce zachycující dřívější stav jazyka, které nám umožnily konfrontaci barokních jevů s jevy epochy předcházející a s jevy současnými.

Teoretickou přípravu jsme následně aplikovali na samotný text. Ve výzkumné části užíváme především metod excerpce, komparace, analýzy a následné syntézy. Výchozím komponentem práce je materiálová báze. Provedli jsme excerpci textu v celém jeho rozsahu. Analýza barokního kázání je založena na výzkumu příznakových prostředků, jež pečlivě zaznamenáváme a porovnáváme s prostředky současné češtiny a s prostředky etapy předcházející. Sledujeme především způsob vyjádření větných členů a jejich postavení ve větě. Registrujeme změny v repertoáru, proměny v slovosledném postavení atd. Na samý závěr pak provádíme syntézu získaných poznatků.

Ke všem jevům uvádíme doklady. S ohledem na rozsah textu nemohou být doložené jevy uvedeny v úplnosti. Vybíráme tedy vždy jen několik příkladů, ale při vyhodnocování jevů pracujeme s jejich celkovým zastoupením v textu.

¹⁰ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009.

¹¹ Viz příloha III.

¹² VINTR, Josef. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*, 1998, roč. 121, č. 3–4, s. 341–346.

U jednotlivých dokladů uvádíme stránku tisku. Pouze jednoslovné doklady uvádíme bez udání místa. Doklady, které mají povahu věty nebo souvětí, začínáme malým písmenem. Následuje-li příkladů více, oddělujeme je středníkem. Užíváme běžných zkratek a značek, proto neuvádíme jejich seznam.

Naším cílem je zjistit stav českého jazyka na počátku 18. století z hlediska větné syntaxe. V předchozí bakalářské práci jsme dokázali, že kázání Václava Ignáce Blovského není po fonologické a morfologické stránce podprůměrné či jazykově nedokonalé, ba naopak. Podobný výsledek očekáváme i nyní při analýze textu z hlediska větné syntaxe.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. VÁCLAV IGNÁC BLOVSKÝ A JEHO DÍLO

Autorem analyzovaného textu je Václav Ignác Blovský. Václav Ignác Blovský patří k barokním kazatelům, o nichž toho zatím příliš nevíme. Jsou nám známe pouze údaje shrnuté v knihopise:¹³ Václav Ignác Blovský (též Blowsky) se narodil v Praze. V roce 1718 se stal bakalářem filozofie a v roce 1719 magistrem filozofie. 22. července 1725 slavil primici v Týnském kostele. Od roku 1727 působil jako děkan v Českém Dubě a brzy potom jako čestný kanovník v Litoměřicích. Dne 16. února roku 1729 byl prohlášen doktorem bohosloví. Zemřel kolem roku 1737. Nedostatek informací o autorovi svědčí o tom, jak je tato doba stále neprozkoumaná, ačkoli již byly odstraněny veškeré překážky bránící rozvoji bádání barokní literatury.

Co se Blovského slovesného odkazu týká, předpokládáme, že jde jen o několik příležitostných kázání, která vycházela jako samostatné tisky mimo sbírky kazatelské. Avšak i tyto práce malého rozměru nám poskytují materiál, který dokazuje vyspělost jazyka doby barokní. Blovský mistrně ovládal techniku slovesné tvorby, jež se ve své době vyučovala na bohosloveckých akademiích či řádových učilištích.¹⁴ Jak jsme již dokázali v práci bakalářské,¹⁵ autor se po stránce hláskoslovné a tvaroslovné přidržel úzu kralického. Jen v nepatrné míře nechal do svého díla pronikat prvky jazyka mluveného. Vliv mluveného jazyka byl až překvapivě minimální, předpokládáme-li, že se autor pohyboval v prostředí lidového jazyka. Přesto sledujeme, že Blovský kombinoval jazyk vyššího stylu s mluvou blízkou tehdejšímu recipientovi.

Předpokládáme, že pracujeme s kázáním příležitostným, v němž nebylo prvořadé přesvědčování, akcentována byla především stránka umělecká. Blovský uplatňuje širokou škálu metafor a rozvinutých přirovnání. Množství stylistických a řečnických figur (nápadná je anafora, parenteze, polysyndeton, apostrofa, řečnické otázky a zvolání) zvyšují pestrost projevu a ve své době zásadně napomáhaly k zaujetí a přesvědčení posluchače. Nejen k udržení posluchačovy pozornosti, ale i za účelem

¹³ TOBOLKA, Zdeněk Václav (ed.). *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II, tisky z let 1501–1800. Část II, B–Č. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století, 1941, s. 140.

¹⁴ VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis 1995, s. 200.

¹⁵ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009.

poučení a pobavení, vkládal autor do svého kázání exempla, krátké příběhy, pomocí nichž byly objasňovány hůře pochopitelné teze. Pomocí exempel Blovský například vysvětluje abstraktní pojmy. Poutavá jsou přirovnání, jimiž zpřístupňuje danou problematiku široké veřejnosti. Blovského příměry nás svádí k hypotéze, že šlo o kázání určené prostému člověku.

Typickým jevem nejen pro zkoumané kázání jsou latinské citáty, které jsou vzápětí recipientovi přeloženy a vysvětleny. Blovský čerpá především ze Starého a Nového zákona. Časté jsou aluze na starozákonní a novozákonní příběhy nebo biblická podobenství, jež byla dobovému posluchači zřejmě dobře známa. Citáty z Písma Blovský doplňuje úryvky z děl církevních Otců, např. ze sv. Origena, sv. Hilária, sv. Řehoře, sv. Ambrože. Odkazuje i ke spisům středověkých a raně novověkých teologů a filozofů. Z církevních autorit dále cituje např. sv. Řehoře Velikého, sv. Tomáše Akvinského, sv. Tomáše Kempenského, sv. Tomáše z Villa Nova. Výroky církevních autorit je potvrzována či vyvracena správnost jednání jednotlivých osob. V textu nacházíme také několik odkazů na antickou vzdělanost. Z antických klasiků autor zmiňuje např. Platóna, Aristotela, Senecu, Ovidia a další. Autoři výroků jsou uvedeni přímo v textu (*mluví o tom svatý Jan Zlatoustý 1; co někdy o svatém Janu Křtiteli zaznamenal svatý Tomáš z Villa nova 5*). Dílo, z něhož je citovaný úryvek vybrán, a mnohdy i číslo kapitoly Blovský důsledně uvádí v zápatí každé strany. Blovský při psaní svého kázání zřejmě vycházel z barokní legendy *Vita B. Joannis Nepomuceni* Bohuslava Balbína, která byla mezi barokními homiletiky všeobecně známou. Blovského kázání na ni často navazuje, dokonce i úplnými citacemi. Mnoho citátů obsažených v textu dává kázání vzhled značné učenosti, přesto se však kázání zdá být srozumitelné a dostupné širším vrstvám posluchačů.

2. KULT SVATÉHO JANA NEPOMUCKÉHO

Analyzovaný text je oslavou Jana Nepomuckého, katolického světce, mučedníka, zemského patrona, jenž se stal symbolem barokní kultury v Čechách. Kulturnímu odkazu Nepomukova kultu se věnuje Vít Vlnas v knize *Jan Nepomucký, česká legenda*,¹⁶ o níž jsme se mj. v této kapitole opírali.

V 17. století vystupuje Jan Nepomucký ze zapomenutí a dochází k šíření svatojanského kultu. Jak uvádí Zdeněk Kalista, tendence vytvářet nové světce a jejich kultury byla pro české baroko typická: „Pro český barok zejména je příznačná snaha vytvářet živé příklady náboženského života, mít *svoje* svaté a kult, který by odpovídal duchovním sklonům a potřebám *současným*. I veliké oslavy, s nimiž přijímá na počátku 18. století nově kanonizovaného světce Jana Nepomuckého, jsou dokladem této snahy, neboť v té době, v níž jej apostrofuje, vzývá a rozličně ztvárňuje, je tento světec zpovědního tajemství především světce své doby, odrazem zápasu o ušní zpověď mezi katolicky pravověrným táborem a jeho protestantskými odpůrci a odezvou jiných momentů současného života.“¹⁷

Jistá úcta byla Janovi prokazována již jeho současníky. Jako mučedník zpovědního tajemství byl uctíván brzy po své smrti (1393). Náznakem této úcty je přenesení Janových ostatků do Svatovítské katedrály před rokem 1416, tedy ještě za života Václava IV. Již z první poloviny 15. století pak existují záznamy o zázracích, které se děly u jeho hrobu. Janova smrt se stala velikým tématem mezi širokými lidovými vrstvami i mezi vzdělanci. Život a smrt Jana Nepomuckého písemně zachytili autoři zaznamenávající příběhy své doby. Autoři navazovali na ústní podání, která se tou dobou šířila a tradovala po Praze, a tak legenda o Janu Nepomuckém, mučedníku zpovědního tajemství, pomalu rostla. Jak píše Herben: „Lid obecný na zmučení Johánkovo čím později, tím více přivěšoval domněnky a báchorky. Zatčení, muka, popravy lidí vůbec, tím více lidí domněle nevinných, bývají předmětem legend, povídek a kronik; události takové vždy obetkávají se s básnickými příměsky a příkrasami.“¹⁸

¹⁶ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá Fronta, 1993.

¹⁷ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, s. 202.

¹⁸ HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: spor dějin českých s církví římskou*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1893, s. 26.

K vývoji legendy v době předbělohorské nejvíce přispěli Pavel Žídek v díle *Spravovna* (1471), Jan Dubravius v *Dějínách království českého* (1552) a Václav Hájek z Libočan v *Kronice české* (1541). Hájek ve své kronice udělal z jednoho mučedníka mučedníky dva, královnina zpovědníka umučeného roku 1383 a generálního vikáře umučeného roku 1393. To způsobilo později mnoho zmatků. Legenda o mučedníku zpovědního tajemství se houževnatě držela a od počátku 17. století postupně pronikala z dějepisných knih do spisů náboženských a církevních. Literární zpracování Nepomukova života se tedy od historické skutečnosti dosti liší a neodpovídá především důvod Janova umučení.

Poprvé byla myšlenka o svatořečení Jana Nepomuckého vyslovena již roku 1602 ústy Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberka v díle *Hymny na pannu Marii a na patrony České země*, mezi něž Nepomuckého řadí. V době, kdy téměř celá země byla bratrská, luteránská a husitská, však nebylo možné pomýšlet na svatořečení katolického mučedníka. Situace se změnila až roku 1620. Bitva na Bílé hoře znamenala vítězství katolické církve. Církev se snažila poukázat na katolický charakter předhusitských Čech, a proto se odkazovalo na katolické světce dávných dob. Jan Nepomucký byl oficiálně zařazen mezi patrony české země a nastal neobyčejný rozmach mučednickovy úcty. Bylo mu zasvěceno mnoho kostelů a kaplí. Roku 1621 byl na Janovu počest předsvěcen jeden z oltářů Svatovítského chrámu a k jeho cti tam bylo roku 1716 odslouženo přes 7000 mší. Roku 1683 byla vztyčena socha sv. Jana Nepomuckého na Karlově mostě. Jan Brokoff, sochař a řezbář německého původu, vyřezal dřevěnou skulpturu, podle níž byla v roce 1683 Wolffem Hieronymusem Heroldem v Norimberku odlita bronzová socha a ještě téhož roku byla osazena na Karlově mostě. Tato socha se stala ikonografickým vzorem pro více než 30 tisíc soch stojících na mostech téměř celé Evropy.

V pobělohorské době přibývalo dalších zázraků spjatých s Janem Nepomuckým, svatojanská legenda hojně rostla a měla velký ohlas v literatuře a homiletice. Kromě svatojanských legend se mezi věřícími šířily svatojanské modlitební knihy a písně v kancionálech. V latině vyšlo několik Janových životopisů, jejichž autory byli především jezuité, např. Jiří Plachý Ferus, Jan Ignác Dlouhoveský či Bohuslav Balbín. „Kdežto v polovici XVI. století Hájek a Dubravius znali z životopisu světce svého sotva dvě tři data, o sto let později životopis světcův byl už vypracován do takové šířky

a do takových podrobností, jakých neznáme o žádném muži ze století XIV.“¹⁹ Životopisci navazovali na kronikáře 15. století, čerpali především z Hájka, Dubravia a Pontana. Nejobsáhlejší je latinsky psaný životopis Balbínův *Vita B. Joannis Nepomuceni* (1680, 1698). Ústředním motivem díla je stále mučednická smrt při obhajobě zpovědního tajemství. Janovi jsou navíc přisuzovány další zázračné a dobrodějné činnosti. Jak uvádí Zdeněk Kalista, Balbínův životopis je spíš legendou nežli dílem historickým. „Ukazuje k tomu i jeho literární výstroj, jež místy – např. v líčení zázraků, provázejících smrt světce – daleko přesahuje hranice prózy historické a ocitá se úplně na půdě světa legendárního.“²⁰

Svatojanský kult se stal jedním z nejvýznamnějších inspiračních zdrojů barokního umění vůbec a dal vzniknout několika nadprůměrným uměleckým dílům. V hudebním umění nacházíme nejvíce skladeb věnovaných svatému Janu Nepomuckému v oblasti hudby určené pro liturgii. Významné byly svatojanské navalis. Cyriaci uspořádali první svatojanské slavnosti s lodní hudbou 15. května 1715 a jejich zásluhou si svatojanské hudební produkce na Vltavě získaly velikou oblibu Pražanů a návštěvníků z širokého okolí. Velký podíl na nesporné hudební proslulosti této události měl varhaník Šimon Bixi, který byl pověřen řízením lodní hudby. Postavu svatého Jana nacházíme také v divadelním umění, zejména ve školských jezuitských hrách a v hrách lidových. Většinou šlo o ztvárnění Balbínovy svatojanské legendy. Vznikla řada obrazů, soch a rytin s Janovým vyobrazením. Především svatojanské sochy se staly neodlučitelnou součástí tradiční české krajiny, zvláště často se s nimi setkáváme na mostech. Mezi tvůrce soch svatého Jana Nepomuckého patří kromě již zmíněného Jana Brokoffa také jeho synové Michal Jan Josef Brokoff a Ferdinand Maxmilián Brokoff. Velký počet sochařských zpodobení svatého Jana pochází z dílen Matyáše Bernarda Brauna či Ignáce Františka Platzera. Výtvarně svatého Jana Nepomuckého vyobrazili přední barokní malíři Karel Škréta a Petr Brandl. Autorem mnoha fresek, na nichž je Jan Nepomucký vyobrazen, je Václav Vavřinec Reiner. Ten také vyzdobil kostel svatého Jana Nepomuckého na Hradčanech nejrozsáhlejším svatojanským cyklem v Čechách. Kostel svatého Jana Nepomuckého na Skalce je vyzdoben freskami od Jana Karla Kováře. Zmíněné kostely zasvěcené svatému Janu Nepomuckému jsou dílem předních barokních architektů Kryštofa Dientzenhofera a jeho syna Kiliána Ignáce. Jan

¹⁹ HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: spor dějin českých s církví římskou*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1893, s. 39.

²⁰ KALISTA, Zdeněk. *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 283.

Nepomucký je umělci vyobrazen jako vousatý kanovník obvykle s prstem na ústech. Jeho atributy tvoří patero hvězd zářících kolem hlavy, rocheta, kříž, palmová ratolest a někdy také kniha. Symboly, které se k Janu Nepomuckému váží a jichž je nositelem, se podrobně zabývá Petr Piřha v díle *Čechy a jejich svatí*.²¹

Místem nepomucenského kultu se stalo vedle Svatovítského chrámu jeho rodiště Nepomuk. Na místě jeho rodného domu začal hrabě František ze Šternberka roku 1642 stavět kostel. Byl dostavěn roku 1660 a zasvěcen svatému Janu Křtiteli. Toto zasvěcení Janu Křtiteli bylo pouze prozatímní, a to z důvodu, že „zaváděti nové svaté bylo právem papežské stolice a ta posud o Janu Nepomuckém nerozhodla.“²² Přestože byl chrám zasvěcen Janu Křtiteli, na oltářním obraze byl již vymalován Jan Nepomucký. „Lid o tom nepřemýšlel a vůbec zvykal si tak Jana Nepomuckého pokládati za patrona nového chrámu.“²³

Snaha o kanonizaci Jana Nepomuckého začíná ve druhé polovině 17. století, ke kanonizaci však došlo až o mnoho let později. Teprve dne 31. 5. 1721 byl Jan Nepomucký prohlášen za blahoslaveného Inocencem XIII. a následně dne 19. 3. 1729 Benediktem XIII. za svatého. Lze říci, že šlo už pouze o formalitu „a tedy schází jen soukromé uctívání přeměnit v Římě ve veřejné.“²⁴ Po této události se úcta k Janu Nepomuckému ještě více rozšířila a jeho kult získal věhlas po celém světě. Po svatořečení v Praze probíhaly honosné oslavy, zřejmě vůbec nejvelkolepější a nejnákladnější na našem území v době baroka. Od té doby se v Praze dne 16. května pravidelně konala svatojanská pouť.

Ku příležitosti velikých oslav svatojanského vítězství vznikla řada panegyrických řečí a svátečních kázání věnovaných tomuto světcovi. Před Svatovítským chrámem byl přednesen text *Agnus dei* Ferdinanda Khünburgera. Dalšími autory prestižních svatonepomucenských kázání jsou např. Karel Černý (*Nejčistší hvězda jitřní, Medotekoucí sláva na hůře Libanu*), Jan Birhel (*Jan jménem i skutkem pro tejnost svaté spovědi svatý prvomučedník svatý Jan Nepomucký*), Patricius Michael Auspitzer

²¹ PIŘHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 138–141.

²² HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: spor dějin českých s církví římskou*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1893, s. 41.

²³ HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: spor dějin českých s církví římskou*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1893, s. 41.

²⁴ HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: spor dějin českých s církví římskou*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1893, s. 57.

(*Hortus conclusus: Zahrada skrze mlčenlivost zavřená sv. Jan Nepomucký*). Velmi významná je postila s titulem *Conciones de S. Joanne Nepomuceno, glorioso Christi martyre et Thaumaturgo, inclyti regni Boemiae patrono*, jejímž autorem je Ondřej František Jakub de Waldt. Jedná se o 31 latinských kázání o sv. Janu Nepomuckém. Tato postila byla psána v době svatořečení, tiskem vyšla roku 1730. O této postile pojednává Josef Vašica ve svém souboru studií *České literární baroko*.²⁵ Vašica se zabýval především čtrnáctým kázáním, jež označil za homileticky zpracovanou chvalořeč na český jazyk a zároveň jeho obranu pod záštitou Jana Nepomuckého. „V jednomyslném kultu sv. Jana spatřuje de Waldt nejspřávnější cestu k řešení jazykové otázky v Čechách.“²⁶ Michaela Horáková dodává, že „idea barokního jazykového vlastenectví byla v homiletice (a v celé barokní tvorbě) vyjadřována, třebaže ne tak výrazně jako u Waldta, i prostřednictvím kultu dalších světců, především Václava a Vojtěcha. (...) U Nepomukovy postavy se však téma jazykového vlastenectví nabízelo nejvíce – šlo pochopitelně o vztah k mimoliterární svatojanské relikvii. K frekvenci jazykového vlastenectví spojeného s Nepomukem přispěla i Janovi přisuzovaná funkce královnina zpovědníka.“²⁷

Kázání bývala pronášena zpravidla na církevní půdě v kostelích a v případě žďárských nebo skaleckých festivalů před nimi. Existují i případy pronesení textů v prostředí světském, univerzitním. Pokud byla kázání vydána tiskem, objevují se často na jejich titulní straně údaje o roce proslovení a roce tisku, které se ne vždy kryly. Datace jsou mnohdy zašifrovány chronogramy.²⁸

Spolu s novým světcem a jeho kultem vzniklo i nové poutní místo. Vytváření poutních míst je zajímavým náboženským kulturním fenoménem českého baroka, o němž podrobně pojednává Zdeněk Kalista ve svém díle *Česká barokní pout'*.²⁹ Z podnětu opata žďárského cisterciáckého kláštera Václava Vejmluvy byl v letech 1719–1722 vystavěn kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře ve Žďáře nad Sázavou. Založení kostela souviselo s připravovaným blahořečením a svatořečením

²⁵ VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995.

²⁶ VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995, s. 231.

²⁷ HORÁKOVÁ, Michaela. K Waldtovým *Conciones* ... v kontextu svatonepomucenské produkce. In: *Ondřej František Jakub de Waldt (1683 – 1752) a jeho doba*. Praha – Dobruška: Sdružení pro obnovu Dobrušky, 2005, s. 19–20.

²⁸ Viz příloha I.

²⁹ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou: Cisterciaria Sarensis, 2001.

Jana Nepomuckého. Poutní kostel na Zelené hoře je unikátním uměleckým dílem ve stylu barokní gotiky od architekta Jana Blažeje Santiniho. Půdorys zelenohorského kostela je ve tvaru hvězdy, tento symbol dominuje i ve výzdobě kostela. Dodnes tento klášterní kostel se svým přílehlým okolím představuje zcela unikátní krajinný a urbanistický barokní celek. Právě v tomto specifickém prostředí vznikla v roce 2009 reprezentativní expozice s názvem *Barokní malířství a sochařství ze sbírek Národní galerie v Praze*.

Kostel byl cílem mnoha poutníků přicházejících z dalekých míst. Procesí chodívalo z Nepomuku na Zelenou horu o nedělích a v den svatojanského svátku. Svatojanský svátek byl slaven od roku 1729 dne 16. května. V tento den byly na Zelené hoře pořádány velkolepé oslavy. Při slavnostnějších příležitostech opat Vejmluva pořádal kazatelské festivaly. Jeho péčí se dochovaly tisky přinášející texty proslovených kázání. Tyto tisky jsou významnou ukázkou homiletické literatury doby baroka a zároveň nám přinášejí vnější obraz zelenohorských poutí. Mezi řečníky, kteří na festivalech vystoupili a které Vejmluva osobně vybral, byli např. Ferdinand Doubrava-Dubravius, Alberik Rebmann, Karel Černý, Jan Josef Khell, Ferdinand Antonín Grým-Grim, Matěj Zourek a další. O historii tohoto poutního místa podrobně pojednává Zdeněk Kalista v již zmiňovaném díle *Česká barokní pout'*.³⁰

Doba josefínského osvícenectví pak na čas přinesla konec zelenohorských poutí. Úcta k Janu Nepomuckému byla od samého počátku doprovázena hanobením, ale odpor ke svatojanské úctě se projevuje hlavně v době osvícenectví a na přelomu 19. a 20. století. Postava svatého Jana byla zpochybňována cestou historické kritiky. Bylo zahájeno vědecké bádání, které způsobilo převrat v pohlížení na Jana Nepomuckého. Svatojanská legenda byla zpochybňována Dobnerem, Dobrovským, Herbenem a dalšími. Ovlivnění pozitivistickým myšlením, vydali se cestou rozumového poznání a vědecké doložitelnosti. Petr Piřha považuje toto stavění legendy a skutečnosti proti sobě za nešťastné. „Máme-li pochopit postavu světce, nesmíme se dopustit žádné jednostrannosti a dívat se v obou pohledech. Světec je jistě člověk své doby a je třeba ho vidět očima historiků. Je to však zároveň člověk, kterého Bůh pozvedl jako znamení, a je proto třeba ho vidět očima legendistů. Světec je totiž zázrak. (...) Vedle tohoto faktografického popisu stojí obrazy v legendách a také v ikonografii. Tyto portréty

³⁰ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001.

nejsou opakem historické pravdy, a tedy nehistorickou lží. Jsou jiným pohledem na světcovu pravdu.“³¹

Spory, které okolo Janovy postavy vznikly, se nebudeme podrobněji zabývat. Zaměříme se spíše na otázku, proč se český národ v době pobělohorské tak upnul právě k tomuto světcí. V období po roce 1620, kdy český trůn obsadili Habsburkové a protestantská inteligence odešla do exilu, český národ hledal autoritu, ke které by se přimkl. „Není náhodné, že se tehdy hledající octnou u hrobu Jana Nepomuckého. Z obrazu světce, tak jako ho povznesli z hrobu zapomnění, ukazuje se také, co vlastně hledali.“³² Legenda o Janu Nepomuckém totiž nevznikla jen z hlav kronikářů a životopisců, valná část textu byla přijata jako autentický záznam ústní tradice. Postava Jana Nepomuckého je ideou, která vznikla v lidských srdcích. Lidé se k Janovi stále více uchylovali a věřili v jeho ochranu. Zajímavé je sledovat, jak je Jan Nepomucký v legendách vyobrazován, jaké vlastnosti jsou mu přisuzovány a co znamenají symboly, které se k jeho postavě vážou. Vyprávění pisatelů legend bývá postaveno na obrazech a symbolech, kterým současníci rozuměli, ale pro nás už tak průhledné nejsou.

S rozšiřující se úctou se rozšiřoval i obor Janovy zázračné působnosti, jak můžeme sledovat hlavně v panegyrických řečech a lidových písních. Svatý Jan se stává ochráncem práva, ochráncem před zlou pověstí, ochráncem milujících, ochráncem neplodných manželů, ochráncem v časech moru a sucha, ochráncem dobytka. V poutních kázáních zelenohorských pak vystupuje Jan jako ochránce českých zemí a českého lidu. V lidových tiscích vystupuje především jako ochránce vdov a sirotků. Jak uvádí Kalista,³³ postupně docházelo k zastírání motivů náboženských ve vlastním slova smyslu (motiv zpovědního tajemství, motiv ochrany v hodině smrti, motiv heroického odporu proti vnějšímu násilí). Legenda do jisté míry vypovídá o stavu tehdejšího národa. Jan bývá líčen také jako ochránce práva a obránce křivě nařčených. „Neříká snad legenda národu něco o jeho stavu, jak leží v blátě a s holým zadkem, protože je plný pokrytectví a šlape po právu? (...) Nehledají snad Čechové u jeho hrobu ochranu před zlou pověstí, jež stihla národ?“³⁴ Dále je s postavou Jana spjat obraz muže málomluvného a mlčenlivého. Jan byl tehdy symbolizován zázrakem uchování jazyka.

³¹ PÍŤHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 7–8.

³² PÍŤHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 136.

³³ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, s. 228.

³⁴ PÍŤHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 137.

Zajímavou odpověď, na otázku proč byl svatý Jan v tomto údobí českých dějin symbolizován právě takto, přináší Piřha: „Jde totiž o dobu, kdy slovo neplatí nic, kdy přestupy od jedné strany k druhé, mrzká věrolomnost a šikovné vykrucování jsou běžnou záležitostí, ba životní normou. Nikdo snad tehdy nebyl v těchto věcech čist. Bylo zapotřebí vyzvednout ideál názorové pevnosti. (...) Mužové hledající záchranu národa našli v Janovi myslícího muže pevného názoru a upjali k němu svou naději.“³⁵ Za významný pak Piřha považuje motiv zpovědi. „Tato svátost, která byla snad nejvíce zdůrazněným znakem katolicismu, byla určitě institucí nenáviděnou. Lidé byli k ní nuceni, nutnost vykazovat se zpovědním potvrzením byla nechutná, zpovědnice byla pošpiněna častým zneužitím, nejednou byla místem nátlaku, vyzvídání, špehování. Mlčenlivý zpovědník Jan je tu nejen ideálem kněžské ctnosti, ale také ochráncem před pokleslou praxí národu cizí rekatolizační misie, která ve zpovědi viděla a měla zbraně ideologického nátlaku.“³⁶

Nepomukův kult měl bezpochyby ve své době velký význam, posiloval víru a povznesl klesající národní sebevědomí. Legenda v lidech hluboko zakořenila a přílnutí ke svatojanskému kultu nebylo pouze pasivní. Lidé se ochotně podíleli například na budování zelenohorské svatyně, jak dokládá Jan Kalista.³⁷ Sv. Jan Nepomucký byl vyzdvižen do pozice národního symbolu a stal se „jedním z jasných světél – lux in tenebris – právě onoho údobí českých dějin.“³⁸

³⁵ PIŘHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 137.

³⁶ PIŘHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999, s. 137.

³⁷ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, s. 226.

³⁸ KADLEC, Jaroslav (red.). *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Zvon, 1989, s. 217.

3. NEPOMUCENSKÁ HOMILETIKA

Kazatelstvím v době baroka jsme se již zabývali v bakalářské práci.³⁹ O podobě barokního kázání, jednotlivých fázích při vzniku promluvy, jeho vlivu a oblíbenosti u posluchačů podrobně pojednává Miloš Sládek ve své předmluvě ke knize *Svět je podvodný verbíř*.⁴⁰ Nyní bychom se zaměřili konkrétně na kázání nepomucenská. Nepomucenské homiletice se podrobně věnuje Michaela Soleiman pour Hashemi (Horáková). V této kapitole vycházíme z jejích nepomucenských studií, které vyšly souhrnně pod názvem *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*.⁴¹

Na začátku nutno zmínit, že nepomucenská homiletika patřila k vrcholům barokní homiletické produkce. Ze speciálních kázání je největší počet věnován právě nově kanonizovanému světcí Janu Nepomuckému. Nepomucenská kázání mají prestižní charakter, v mnoha případech vynikají vysokou jazykovou úrovní. V poslední době nám tato kázání byla zpřístupněna díky několika publikacím. Čtrnáct nepomucenských kázání představil Bohumír Lifka v souboru nazvaném *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*.⁴² Vybraná kázání byla pronesena v poutním chrámu na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736. Pod názvem *Žena krásná náramně*⁴³ vyšel druhý díl cyklu, jehož editorem je Milan Kopecký. Třetí díl *Nádoba zapálená*,⁴⁴ jehož editorkou je Michaela Horáková, zahrnuje i kázání mimožďárská.

Nepomucenská kázání představují stylově diferencovaný celek, psaný mnoha autory, a to nejen v češtině. Soleiman pour Hashemi uvádí kolem 130 nalezených kázání o sv. Janu Nepomuckém. Z toho je 80 textů psaných česky a asi 50 textů psaných latinky a německy. Produkce německy a latinsky psaných kázání však není zcela podchycena. Přesto Soleiman pour Hashemi vyslovuje hypotézu, že počet česky psané produkce je vyšší než té cizojazyčné. O většině autorů jsou známé pouze údaje shrnuté v Knihopise.

³⁹ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 15–19.

⁴⁰ SLÁDEK, Miloš (ed.). *Svět je podvodný verbíř*. Praha: Argo, 2005, s. 8–48.

⁴¹ SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007.

⁴² LIFKA, Bohuslav (ed.). *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.

⁴³ KOPECKÝ, Milan (ed.). *Žena krásná náramně*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998.

⁴⁴ HORÁKOVÁ, Michaela (ed.). *Nádoba zapálená*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2000.

Michaela Soleiman pour Hashemi zkoumá genetickou linii vedoucí k české barokní homiletice a vývoj svatonepomucenské tematiky. Pro motiviku barokní homiletiky považuje za zásadní *Kroniku českou* (1541) Václava Hájka z Libočan. Právě zde totiž Hájek vytvořil vedle reálně existující postavy Jana Nepomuckého, generálního vikáře umučeného roku 1393, postavu fikční, královnina zpovědníka umučeného pro nevyzrazení zpovědního tajemství roku 1383. Důležitým článkem ve vývoji svatonepomucenské tematiky je pak především legenda *Fama posthuma Joannis Nepomuceni* (1641) Jiřího Plachého Fera. Tuto legendu Soleiman pour Hashemi podrobně analyzovala a soustředila se především na motiviku. Tato legenda totiž obsahuje motivické jádro pozdější početné homiletické produkce. Upozorňuje na fakt, že Plachý v textu dodržuje hagiografické schéma a jeho topoi, motivickou linii týkající se Jana Nepomuckého, která začíná jeho narozením, pokračuje přes příkladný život až k mučednické smrti a zázrakům. Toto schéma se pak stává vzorem pro nepomucenskou homiletiku. Plachý přebírá motiv královnina zpovědníka umučeného pro nevyzrazení zpovědního tajemství (tento motiv se objevuje již o několik let dříve ve *Spravovně* Pavla Žídka, z jehož díla Hájek pravděpodobně vycházel). Dalším motivem je Nepomukova vlast Zelená Hora u Nepomuku jako projev barokního vlastenectví. Později hojně využívaný byl motiv zelenohorský ve spojení s motivem svatovojtěšským. Podle textu *Famy* prý v důsledku modlitby svatého Vojtěcha skončilo tříleté sucho a na počest zázračného deště nazvali obyvatelé Nepomuku místní zámek Zelenou Horou. Velmi frekventovaný je motiv Václava IV., postupně je rozšiřován o nová negativa a je příkrým kontrastem k obrazu jeho ženy Johany a Jana Nepomuckého. Podobný Václavův obraz existoval již v produkci ze 14. století u kronikáře Tomáše Ebendorfera z Haselbachu. Dalším nosným motivem je motiv zázraků a motiv světců a patronů české země. Motiv patronů a světců je klíčový ve vrcholné barokní svatonepomucenské homiletice. Soleiman pour Hashemi upozorňuje na fakt, že z textu *Famy* je patrné, že autor považoval Jana za světce již 88 let před jeho kanonizací. Plachý se stal iniciátorem motivu Jana jako světce – hvězdy. „Motiv hvězd tedy již u Plachého souvisí s Janovým atributem a vytváří velký prostor pro jeden z nejkrásnějších barokních tropů. V něm bude rozvíjena paralela Jana a hvězd s více či méně skrytou symbolikou světců jako nejjasnějších světél na zemi i nebi.“⁴⁵

⁴⁵ SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007, s. 8.

V textu *Fama posthuma Joannis Nepomuceni* najdeme téměř všechny základní motivy, které později vstoupily do barokní legendy *Vita B. Joannis Nepomuceni* (1680, 1698) Bohuslava Balbína. Balbínova legenda se stala všeobecně známou mezi barokními homiletiky a stala se výchozím textem homiletické produkce. Nepomucenská kázání na ni často navazovala, dokonce i úplnými citacemi, a právě tato těsná vazba většiny nepomucenských textů na Balbínovu legendu je znakem odlišujícím nepomucenská kázání od jiných svátečních kázání.

Kázání věnovaných Janu Nepomuckému vzniklo v době vrcholné barokní homiletiky skutečně nespočet a seznam svatonepomucenských autorů není doposud úplný. Soleiman pour Hashemi se pokusila vnést do rozsáhlé nepomucenské produkce určitý řád a učinit situaci přehlednější. Rozdělila kázání do dvou základních typů – **na kázání nižšího a vyššího stylu.**

Jako reprezentanta prvního typu uvádí soubor kázání *Tria tabernacula in Monte Thaboraeo extructa...* (1738) Ch. X. I. Táborského. Kázání obsahují základní obecná hagiografická topoi – od zázračného narození přes příkladný život pro víru, mučednickou smrt až po světcovy posmrtné zázraky. Charakteristická je opora v Balbínově legendě, po životopisné stránce se kázání s legendou někdy doslova kryjí. Motivicky autoři vycházejí zpravidla také z Balbínovy legendy. Navíc se zpravidla vyskytují motivy situované do počátku 18. století – tři zázraky, které byly součástí beatifikačního protokolu (Janův zázračný jazyk, jeho pomoc nemocné T. Krebsové a záchrana R. Hodánkové). Postupně přibývá oslavných motivů včetně nové modifikace ideje barokního nacionalismu. „U Táborského je Jan chápán nejen jako potvrzení ideje o pravověrnosti Čechů, ale hodnocen dokonce jako světec, kterého jim ostatní katolické země, Španělsko nevyjímaje, mohou závidět. Takové vyjádření je současně jedním z projevů vyvrcholení protireformační ideje pro svatonepomucenská kázání charakteristických.“⁴⁶ Kompozičně autoři vycházejí z Balbínovy legendy již v menší míře, což souvisí mj. s žánrovou specifičností. Pro kázání je typické přerušování souvislé motivické linie, např. řečnickými prostředky vytvářejícími kontakt s posluchačem a udržujícími jeho pozornost. Oblíbené bylo prokládání exemply. Častým stylistickým prvkem je paralelismus, jehož užití je specifické pro barokní homiletiku obecně. Běžné jsou paralely s určujícím vztahem Kristus – Jan Nepomucký,

⁴⁶ SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007, s. 16.

Betlém – Nepomuk. V menší míře než paralelismus je v prvním typu uplatňován kontrast, a to především obrazem Jana v protikladu k negativní postavě Václava IV. Pro líčení jeho krutosti bývá užito četných naturalistických motivů. Kontrast je dále vyjádřen idejí o světle a tmě jako pravé víře katolické a temnosti kacířství. Někteří autoři pak výrazněji využívají v souvislosti s Janovou postavou protikladu mluvení – mlčení. Převažuje zejména biblická symbolika, obecně je jí však využito střídmě. Tyto uvedené momenty charakterizují jeden základní typ svatonepomucenských kázání, k nimž kromě zmíněného textu Táborského Soleiman pour Hashemi dále řadí např. text Birhelův, Burgerův, Dobrohlavův, Krátkého či Libertinův.

Charakteru druhého typu kázání odpovídá rozšíření motivů ve vztahu k Balbínově legendě, nekonvenční kompozice a především složitá umělecká práce se symbolikou, která patří k vrcholným projevům barokní homiletické poetiky. Zásadní je tendence k emblematicnosti. Kromě biblické symboliky jsou časté motivy antické. Při vytváření emblémů je dále využito základní symboliky astrologické, symboliky květin, drahých kamenů, zvířat, čísel a barev (hlavně bílé a červené, vyjadřující Janovu nevinnost a jeho lásku ke Kristu). Práce se symboly, jejich složitá a promyšlená prolínání svědčí o kazatelově učenosti. „Že pěstili hudbu a že si všímali přírody, jmenovitě astronomie je patrné z jejich kázání, i kdybychom o tom neměli jiných zpráv.“⁴⁷ Různé odkazy zároveň nutily zasvěceného recipienta ke spolupráci. Vzdělaný člověk si mohl povšimnout několika významových rovin kázání. V kázáních vyššího stylu nejsou výjimečné ani motivy národního a slovanského povědomí. Mimoliterární svatojanská relikvie přináší motiv jazykového vlastenectví. Nejvíce spojil postavu Jana s jazykovým vlastenectvím Ondřej František Jakub de Waldt v latinsky psaném nepomucenském textu, konkrétně v 14. kázání sbírky *Conciones de S. Joanne Nepomuceno* (1730). Postila obsahuje celkem 31 kázání, která jsou vesměs věnována Janu Nepomuckému. Do druhého typu Soleiman pour Hashemi řadí kázání žďárského cyklu – kázání Černého, Eligia, Grima, Khella, Pachera, Valcera, Zourka a několik kázání do tohoto cyklu nepatřících, např. text Bartysův, Waldtův, Linkův a dalších.

Rozdíly mezi těmito dvěma uvedenými typy nepomucenských kázání spočívají především v motivaci jejich vzniku a jejich určením. Kázání prvního typu byla zaměřena na popularizování svatého Jana mezi prostým lidem a kazatel je pronášel

⁴⁷ VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995, s. 215.

zpravidla před známým publikem. Tendence k nižšímu stylu je patrná u většiny dobové produkce. Taková kázání se stávala součástí konvenčních postil nedělních a svátečních. Texty druhého typu tzv. žďárského cyklu vznikaly na základě objednávky opata Václava Vejmluvy a byly přednášeny před publikem neznámým. Václav Vejmluva pořádal na Zelené hoře při slavnostních příležitostech kazatelské festivaly, na nichž mohli vystoupit pouze jím vybraní kazatelé. U vybraných textů pak případně inicioval i jejich vytištění. Proto autoři kladli důraz především na uměleckou stránku kázání. Aby texty obstály v konkurenčním boji, museli autoři svými díly přesáhnout konvenční tvorbu. Snažili se svými texty oslnit a zaujmout, proto vytvářeli složitější obraznost barokní poetiky, rafinovaně rozvíjeli obraz nebo řetězce obrazů, metafor, alegorií, rozvíjeli nápaditá přirovnání atd. Tyto texty však nemusely být vždy zárukou umělecké kvality, jejich úroveň je proměnlivá a texty často ztrácejí svou přesvědčivost. Důležité je zmínit, že obě uvedené skupiny představují dosti stylově rozrůzněný celek a kázání v nich zařazená mají nestejnou míru uměleckého talentu a působivosti.

Soleiman pour Hashemi dále rozděluje kázání do dalších skupin a podskupin, o nichž se jen ve stručnosti zmíníme. Její dělení nám jistě napomáhá k lepší orientaci v nepřeberném množství textů, avšak nepředstavuje nic definitivního. Předpokládáme, že při práci s jednotlivými texty bychom došli k závěru, že jednotlivá kázání různými způsoby přesahují ono vymezení a ne vždy odpovídají daným specifikům.

Soleiman pour Hashemi rozlišuje kázání z hlediska časového na tvorbu předkanonizační, kanonizační a postkanonizační. V rámci uvedených třech skupin pak rozděluje jednotlivá kázání do podskupin. **Podskupina skalecká** zahrnuje kázání vztahující se k pražské kapli Na Skalce, což bylo nejdéle trvající středisko nepomucenských slavností. Na základě dochovaných barokních nepomucenských kázání tradice Janova kultu započala zřejmě právě zde. Již v 90. letech 17. století zde bylo založeno svatojanské bratrstvo. Pro tvorbu typická je zřetelnější vazba na svatojanské bratrstvo, kázání se vyznačují prestižním charakterem analogickým žďárskému cyklu. Na Skalce také probíhaly několikadenní slavnosti, při nichž autoři soutěžili ve svém řečnickém umění. Další podskupinu tvoří **kázání křížovnická**, která jsou spjatá svým pronesením s pražským kostelem sv. Kříže Většího. Zde bylo Janovo tělo poprvé pohřbeno. Tato skupina se vymezuje pouze motivikou křížovníků. **Žďárská podskupina** se vymezuje především vazbou na žďárské cisterciácké reálie s výraznou motivikou Vejmluvovy osobnosti. Nápadná je větší frekvence přírodních motivů.

Do **svatovítské podskupiny** pak spadají kázání proslovená ve Svatovítské katedrále. Nápadný je zde motiv svatovítského ostatku.

Do **skupiny předkanonizační** Soleiman pour Hashemi řadí kázání od roku 1717 do roku 1728. Z roku 1717 pochází nejstarší dochovaný nepomucenský text Františka Josefa Hedla. Pro tvorbu tohoto období je charakteristický výskyt motivů konkrétních reálií souvisejících s Janovou beatifikací (31. 5. 1721), motivy biblické a motivy vztahující se k české historii a práce s paralelami. Texty obsahují zmínky o tom, že Janovi je prokazována úcta od nepaměti a že bude brzy prohlášen za svatého. Autoři kázání již mluví o Janovi jako o svatém, zdůrazňují jeho mezinárodnost a zmiňují motivy z beatifikační buly. **Skupinu kanonizační** tvoří texty z let 1729–1730. Texty (např. Khünburgrův *Agnus Dei*) jsou často popisem nejvelkolepější barokní slavnosti u nás. Výrazné jsou motivy jásotu nad kanonizací. Typická je větší práce s kontrasty, citace z kanonizační buly, větší rozvíjení motivů Balbínovy legendy. Stěžejní je motiv jazyka a rozvíjení kontrastu mluvící – mlčící. **Skupina postkanonizační** zahrnuje tvorbu od roku 1731 do počátku obrození. Pro tuto tvorbu jsou typická opakující se specifika skupiny beatifikační a kanonizační, navíc motiv rozšíření Janova kultu, práce s emblematikou, kontrasty a paralelami. Rysem této produkce je jistý manýrismus: „rozměňování již známých a zažitých obsahových schémat přinášející současně obohacení literárního jazyka. Taková cesta se z hlediska vývojového již vyčerpala, proto lze současně konstatovat jako projev nové vývojové tendence zjednodušení barokní homiletiky, eliminování její košatosti, příklon k jisté relativní střídmosti, a to již na příkladu anonymního textu z 60. let.“⁴⁸ U těchto textů můžeme sledovat tematický návrat ke kázáním beatifikačního typu, v nichž barokní poetika nebyla tak vyhraněná a nasycená uměleckými prostředky.

⁴⁸ SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007, s. 51.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

4. DOSAŽENÉ VÝSLEDKY PŘEDCHOZÍHO VÝZKUMU

V této kapitole uvádíme shrnutí výsledků dosavadního bádání, k nimž jsme dospěli v práci bakalářské.⁴⁹ Pozornost jsme věnovali tisku kázání, dále jsme se soustředili na hláskoslovný a tvaroslovný rozbor kázání Václava Ignáce Blovského. Pracovali jsme stejně jako nyní s běžnou transkripcí, k níž jsme použili práci Josefa Vintra *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*.⁵⁰ Zmiňovaná bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou, zde však uvádíme pouze závěry týkající se samotného výzkumu.

4.1 Tisk kázání

V kapitole věnované tisku jsme se zaměřili na psaní velkých písmen, hranice mezi slovy, dále na interpunkci a kvantitu samohlásek. Tiskařskou podobu jednotlivých hlásek neuvádíme a odkazujeme na práci bakalářskou.⁵¹ Při zpracování této kapitoly jsme vycházeli z práce Marie Janečkové *Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském*⁵² publikované v periodiku *Studia Comeniana et historica*. Dále jsme se opírali o práci Pavla Koska *Interpunkce Hory Olivetské Matěje Tannera*.⁵³

V předchozím výzkumu jsme došli k závěru, že dvacetistránkové kázání je tištěno vcelku dobře a obsahuje pouze nepatrné množství chyb. Základním druhem písma je písmo gotické, fraktura. Latinka se uplatňuje v citaci pramenů a v citátech latinských úsloví a frází.

⁴⁹ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009.

⁵⁰ VINTR, Josef. *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. *Listy filologické*, 1998, roč. 121, č. 3–4, s. 341–346.

⁵¹ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 26–27.

⁵² JANEČKOVÁ, Marie. *Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském*. *Studia Comeniana et historica*, 2003, roč. 33, č. 69–70, s. 150–195.

⁵³ KOSEK, Pavel. *Interpunkce Hory Olivetské Matěje Tannera*. *Listy filologické*, 2002 roč. 125, č. 1–2, s. 120–138.

Tisk velkých písmen

Oproti dnešnímu pravopisu je patrný rozdíl v psaní velkých písmen. Zcela pravidelně se píše velká písmena na začátku věty, zřídka po středníku a dvojtečce. Uvnitř věty se objevují velká písmena u substantiv. Vždy je tomu tak u **vlastních jmen osob** (*Bojovník, Člověk*), **míst** (*Hory, Hrob*), **církevních organizací a náboženských termínů** (*Cirkev, Duch Svatý*) a od nich tvořených **adjektiv** (*Církevní, Apoštolská*). Někdy se objevují ve slově *BŮH* pouze velká písmena, v nepřímých pádech se pak mnohdy vyskytnou velká písmena v první slabice (*BOha*, podobně ve slovech *BOží, JEžíš*).

Hranice slov

Mnoho odchylek nalézáme v hranicích slov. Jako dvě slova jsou většinou tištěna **příslovce a příslovečné spřežky** (*na proti, bez pochyby*), ojediněle **spojky** (*proto že*), **zájmena** (*kdo koliv*) a **částice** (*v skutku*). Jako jedno slovo se někdy píše **předložky ve spojení se substantivy** (*naspůsob*). Dohromady s předchozím slovem se tiskne **podmiňovací částice by** (*bylby*).

Interpunkce

Funkce interpunkčních znamének, které známe ze současné češtiny – čárka, tečka, dvojtečka, středník, otazník, vykřičník, se ne vždy shoduje s funkcí současnou.

V textu je na první pohled nápadné užití **virgule** neboli gotické čárky. Její kladení se řídí výdechovým principem. Připomínáme, že text byl určen k veřejnému předčítání, proto se ke členění uvnitř věty nebo souvětí nejčastěji užívá virgule v intencích pauzového systému: *netoliko ten jest zmužilý/ a srdnatý bojovník/ kdo při skutečném města nějakého/ neb pevnosti obležení/ proti nepřátelům udatně válčí/ a dobivajícím silně se staví na odpor* 1.

Comma neboli čárka renesanční se vyskytuje zřídka, a pokud, tak nejčastěji před podřadicími spojkami *že, když: tuto chválu dává Valerius Maximus, že on tak zmužilý byl rytíř a bojovník* 2. Dále se vyskytuje před slučovací spojkou *a: Tullius,*

a *Demosthenes* 8, ne však pravidelně. Nejčastěji odděluje latinský text od českého: *pochopiti nemůže Viam Viri in Adolescentia, cestu muže v mladosti jeho* 7.

Mezi znaménka nejvyšší roviny patří **tečka**. Odděluje celky uzavřené syntakticky a významově, tedy věty nebo souvětí: *slyšel jsem tajemství které nelze člověku vypraviti*. 18. Většinou však tečka odděluje velice rozsáhlé souvětí celky (s. 1, 5, 19). Pro úsporu místa neuvádíme rozsáhlé příklady, pouze uvádíme číslo strany tisku a odkazujeme na bakalářskou práci.⁵⁴ Tečka se dále uplatňuje za zkratkami: s. *Jan Nepomucký* 11. V porovnání se současným stavem je její výskyt méně častý.

Poměrně mnoho funkcí plní v textu **dvojtečka**. Nejčastěji stojí za uvozovací větou, po které následuje citát nebo přímá řeč: *svatý Ambrož/ takto ku předsevzetí mému o něm mluví: Lectus Sanctorum Christus est ...* 9. Následuje-li po latinském citátu český překlad, objevuje se někdy dvojtečka i mezi citátem a následujícím překladem: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit: Nebude korunován/ leč ten/ kdo statečně bude bojovati* 1. Většinou se však v těchto případech uplatňuje čárka. Ojedinele se dvojtečka vyskytuje za zkratkami: *v tomto slavném král: městě* 2. Mnohdy odděluje relativně samostatné části složitěho souvětí. Člení souvětí celek syntakticky a obsahově (s. 2, 13).

Podobné funkce jako dvojtečka plní **středník**. Středník je nejčastěji uplatňovaným interpunkčním znaménkem textu. Jeho častý výskyt je v kázáních a modlitbách typický. Je to dáno komplikovanější stavbou kázání oproti jiným prozaickým textům. Středník zpravidla zpřehledňuje vnitřní organizaci souvětí a odděluje relativně samostatné části složitěho souvětí (s. 17, 19, 20). Uplatňuje se v rozsáhlém souvětí celku i vícekrát a člení jej na nižší, především obsahově dílčí úseky. Často (ne vždy) odděluje úseky, kdy obsah úseku následujícího omezuje platnost obsahu úseku předcházejícího: *nevědomost jaká koliv/ jakožto veliká nedokonalost v Kristu se vynaleznouti nemůže; ale vyznamenává toliko tajemství/ kteréžto v božství tolik jest/ co nevědomost* 18; obsah úseku následujícího je mimořádnější než obsah úseku předcházejícího: *tajnost spovědnická svatého Jana Nepomuckého/ nejenom byla secretum, pouhá tajnost; nýbrž secretum in vultum secreto, tajnost novou zase tajností zakrytá/ a zastřená* 18; obsah úseku následujícího vyjadřuje příčinu, následek vyplývající z předcházejícího úseku

⁵⁴ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 29–32.

(nejčastěji se uplatňuje hypotaktická spojka *pročež*): *on hned u pramene svého ještě maličkého dětinství zázraky svými a neobyčejnými příběhy řeku velikou vejmluvnosti kazatelům ponavrhuje; pročež já dnes jej od všech čtyř dílův bdění a věku jeho chváliti budu a svatého dokážu* 4; obsah úseku následujícího blíže určuje význam obsahu předcházejícího: *slyšel sem hlas hromu velikého; který když z nejvyšší kazatedlnice Pražské jako s nejvyššího povětří zahřměl/ také nad skáli tvrdší srdce hříšníkův k jeho hřmotnému/ a jako hromovému hlasu pohnuté/ ne jenom se třásli/ ale i lítostí pukali* 16. Dále se středník mnohdy uplatňuje ve výčtu, jehož základní prvky jsou často doplňovány větami: *bdění lidské na způsob stráže a varty vojenské/ na čtyry také díli a částky jest rozdělené; první díl a částka stráží a bdění lidského věk nevinného dětinství; druhý: jest věk květoucí mladosti; třetí/ věk dospělý mužský; čtvrtý/ věk zletilý stařecí* 2. Konečně odděluje jednotlivé věty tvořící jakousi větnou řadu: *kdo viděl toliko/ spíšej kdo sám skusil/ ten necht' poví/ aby jiní věřili; on ochraňuje od hamby světské/ hájí od potupy duchovní/ on přispěje v chudobě/ v bohatství brání kleknouti/ a padnouti; on pomáhá v nemocech/ zdravé aby do nich nepadli zachovává; on nesvorné vespolek srovnává/ srovnávající se v svatěsvornosti potvrzuje; on bloudící v hříších na cestu spasení přivádí/ pocestě spasení pokračující/ by nikdy nezbloudili řídí/ a milosti svou ochraňuje; a mnohokrátě také laskavě tresce/ aby od povinnosti otcovské k lidem/ jako k synum svým ne odstoupil* 20.

Podle Pavla Koska⁵⁵ byl mezi dvojtečkou a středníkem v dobové praxi jistý, i když ne zcela zřetelný rozdíl – dvojtečka představovala hierarchicky vyšší znaménko než středník.

Vykřičník a otazník ohraničují stejně jako v nové češtině celky uzavřené syntakticky, významově a intonačně: *proč tehdy Kristus když bdící v ctnostech křesťanské své bojovníky za blahoslavené vyhlašuje/ toliko v bdění a věku druhém/ a třetím zmínku činí/ první však a čtvrtý mlčením opominuje?* 2; *o jak tehdy vznešená/ a samému Bohu člověku Kristu podobná byla ctnost Janové spovědnické mlčenlivosti!* 18. Často bývají tato znaménka kladena doprostřed věty nebo souvětňého celku, kde mají povahu znaménka nekoncového, signalizujícího zvolací nebo tázací charakter promluvového úseku: *byl dříve de terra terrenus, ze země zemský/ nýbrž de Caelo Caelestis, z nebe nebeský/ co divu? by dříve nebeský byl nežli zemský* 6; *o! žádost*

⁵⁵ KOSEK, Pavel. Interpunkce Hory Olivetské Matěje Tannera. *Listy filologické*, 2002, roč. 125, č. 1–2, s. 129.

právě opovázlivá! to žádal sobě býti vyjeveno/ ó bezbožnost ve světě neslýchaná a právě d'ábelská! to pravím/ ach! ustrněte nad tím 17.

Kulaté závorky jsou užity pro rozvedení či vysvětlení myšlenky z hlavní promluvové linie: *spověď její tak hluboko zapadla/ že nikoliv/ ani zlatými (to jest ani obětováním darův a bohatství) ani železnými kotvicemi (to jest poutami a mukami) nemohla od krále vydobytá býti 17.*

Kvantita samohlásek

Vyznačování kvantity v textu představuje poměrně složitý problém. Celý systém označování působí poněkud chaoticky. Jistý počet případů, které se jeví jako odchylky, může být dán i tiskařovou nedůsledností či neznalostí psané normy tehdejšího jazyka. Jak uvádí Marie Janečková,⁵⁶ odchylky od spisovné normy v kvantitě slov jsou způsobené především vlivem mluveného jazyka. Pohyb v oblasti kvantity, způsobený vlivem mluveného jazyka, začal koncem 15. století, pozvolna postupoval a nejvíce se projevil právě v 18. století. Problematikou vyznačování kvantity v tištěné barokní češtině se zabýval Jiří Konstanc ve své gramatice *Brus jazyka českého* (1667).

Uvádíme několik výrazů převažujících nad formami standardními: *cirkev, dědictví, hodína, Jeruzalem, kázání, užitek, trun, dívna, dokavad, poněvadž*. Dále uvádíme doklady kontextového kolísání: *studnice/studnice, krupěj/krupěj, kniha/v kníze, křídla/křídla, mužským/můžským, podivný/podivný, vyprazdnil/vyprázdnil, byvaji/bývá, obvzlaštně/ obvzlaštně, nyní/nýní*. Zcela běžné je krácení či dlužení v **koncovkách substantiv** všech rodů: *bojovnící* (1. pl.), *cirkvé* (2. sg.), *živobyti* (1. sg.). **Zájmenné tvary** vykazují tradiční kolísání: *jejích* (pl.), *timto, s nímiž, s ni, pod tim, všichni, jemůžto, jiné*. **Číslokové tvary** s odchýlnou kvantitou: *dvanáctéro, jedíný, v trojim, druhého, dvoji*. **Slovesné tvary** jsou v textu velmi početné, odchylek v kvantitě koncovek není však mnoho. Infinitiv: *činíti, proměnění, škodíti, vhodíti, pomstiti, posadít*; ind. prez.: *obracují* (1. os. sg.), *střílí, taji* (3. os. sg.), *provozují, zachovávají, přijímají, poslouchají, otvírají, nacházejí, mají, piji* (3. os. pl.); přič.min.: *zachovával, vzdělával, narodil se, splodila, jezdil, proměnil, nesklonil, chodili, vysvobodil, soudila,*

⁵⁶ JANEČKOVÁ, Marie. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. *Studia Comeniana et historica*, 2003, roč. 33, č. 69–70, s. 158.

netajíl, škodíl, činíl; přič.trp.: milovan, nazvan, vštípéno, vyjevéno; přech.přít.: pozorujice, považujice, třpytice. I mezi neohebnými výrazy se vyskytuje řada odchylek – příslovce: patrnější, slušnější, slavnější, jedíně, ták, v nítř, jinám, nikdy, jíž; předložky: dlé, mímo; spojky: aní, aníž, čilí, dokavád, kděžto, poněvádž.

4.2 Hláskosloví

Při výzkumu hláskosloví jsme se soustředili na fonologické změny, které odlišily psanou formu jazyka od řeči běžně mluvené, tedy na protetické *v-*, změnu *ú > ou* na začátku slova, diftongizaci *ý > ej* a úžení *é > í*. Východiskem při zpracování této kapitoly nám byla Poráková monografie *Humanistická čeština*.⁵⁷ Na teorii k hláskosloví odkazujeme k práci bakalářské.⁵⁸

Protetické *v-*

Ačkoli je tendence užívání podob s protetickým *v-* typická od roku 1620, a to i v textech náboženského charakteru, nenacházíme v textu jediný doklad užití protetického *v-*. Je patrné, že autor se opíral o jazykový úzus *Bible kralické*. V úzu kralickém se totiž pronikání protetického *v-*, které se šířilo zejména v 15. století a ustupovalo ve 2. polovině 16. století, radikálně zastavilo.

V analyzovaném textu nacházíme celkem 102 slov⁵⁹ (převážně substantiv a sloves) začínajících na *o-* nebo na *ou-* po předponě a žádné z nich nemá protetické *v-*. Celkem jsme napočítali 30 případů užití substantiv bez protetického *v-*, většinou se jedná o abstrakta (*obcování, obětování, obyčej*). U většiny doložených substantiv se protetické *v-* nevyskytuje ani dnes. Protetické *v-* nedokládá 17 adjektiv (např. *obširný, oddaný, ostrá*). Protetické *v-* nemají dokonce ani zájmena (*on, ona, ono*), ačkoliv je to pro zkoumané období typické, dále 2 číslovky (*obojí, osm*), 36 sloves (např. *odolati, opakovati, oněměti*), 7 příslovcí (např. *omylně, opatrně, opět*), 2 předložky (*o, od*) a 1 částice (*ovšem*).

⁵⁷ PORÁK, Jaroslav. *Humanistická čeština*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

⁵⁸ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 34–37.

⁵⁹ Nejedná se o počet jednotlivých slov, ale lexikálních jednotek. Jeden výraz zahrnuje veškeré odvozeniny (např. různé slovesné tvary jednoho slovesa – *obráti, obrátila; otevřeš, otvirati* – jsou počítány jako jeden výraz).

Diftongizace počátečního *ú* > *ou*

Podoba s počátečním *ou-* začala převládat od 2. poloviny 16. století. Analyzovaný text pochází z 20. let 18. století, kdy již podoba s *ou-* naprosto převažuje. Dobový úzus v tomto případě silně ovlivnil psanou a tištěnou podobu a barokní gramatikové kromě Konstance nebyli odpůrci tohoto jevu.

Při sledování výskytu tohoto jevu v textu jsme došli k závěru, že je důsledně dodržována diftongizace *ú* > *ou*. V analyzovaném textu naprosto převládl tlak úzu mluveného. V textu se vyskytují pouze podoby s *-ou*, u doložených slov nedochází ani ke kolísání mezi *ou-* a *u-*. V textu se vyskytuje 7 slov psaných s *ou-*, v 6 případech jde o substantiva: *oučinky*, *oudolí*, *oudy*, *oumysl*, *oupravy*, *ouřad*. Jednou se diftongizace vyskytla u adjektiva: *ouhlavní*. Diftong se zde tiskne důsledně jako *au*. V důsledku tradičního zápisu počátečního *u-* jako *v-*, u něhož se neoznačovala délka čárkou, diftongizace *ú* > *ou* nenastala ve slově *usta*.

Diftongizace *y* > *ej*

Tato změna má v textu poměrně malé zastoupení. Autor zřejmě opět vycházel z úzu kralického. Kralický úzus byl sice do jisté míry ovlivněn touto změnou, ovšem podoby s *ej* nebyly časté. Naopak mluvnice 17. století *ej* postupně připouštějí do psaného jazyka i do tiskařského úzu. Diftongizované *ej* se začalo v hojnější míře v tiskařském úzu šířit od 30. let 16. století, a to především ve kmeni slov, méně pak v koncovkách adjektiv. V tiscích náboženského obsahu a v rukopisech, které byly určeny širší veřejnosti, se však diftongizace téměř nevyskytovala.

Při výzkumu jsme se soustředili na výskyt diftongizovaného *ej* v předponě, v kmeni uprostřed slova a v koncovkách. **Uprostřed slov** docházelo k tomuto jevu důsledně ve všech podobách sloves *hejbati*, *mejliti se*, *prejšiti*, *smejšleti*, *vytejkati* a po sykavce ve slovesu *zejskati*. Diftongizace se nevyskytuje ve slovesu *býti*. K diftongizaci dále dochází u substantiv *vytejkání*, *Tejn*,⁶⁰ *lejtká* a u komparativu příslovce *vejš* (ale nikoli ve slově *povýšená*). **V předponě** převažují tvary diftongizované. Příkladem jsou substantiva *vejmluvnost*, *vejtach* a adjektiva *vejmluvný*, *vejnosné*. Zaznamenali jsme i nediftongizovanou podobu předpony, v níž je podoba

⁶⁰ Vlastní jména vstupovala do spisovného úzu v té podobě, v jaké žila v místním prostředí.

shodná s dnešní spisovnou češtinou, a to ve slově *východ*. Je to však ojedinělý případ, dohledali jsme pouze jediný doklad. V **koncovkách** jsme se s diftongizovaným *ej* neseťkali ani v jediném případě. Je patrné, že se autor odklonil od dobového stavu mluveného jazyka a opět se řídil územ kralickým.

Úžení *é > í*

Úžení *é > í* je v textu doloženo. Úžení se šířilo převážně v 16. století a zasáhlo rozsáhlou geografickou část našeho území. Podoby s *í* připouštěl dokonce i kralický úzus.

V analyzovaném textu téměř nedochází k úžení **uprostřed slov**. Nacházíme pouze jediný doklad zmiňovaného jevu: *od plínek*. Častěji naproti tomu dochází k úžení **v koncovkách adjektiv, zájmen a číslovek**. Velmi mnoho zúžených tvarů nacházíme v koncovkách maskulin a neuter lokálu sg. (*při dvoře královským, v dokonalým křesťanským živobyti*). Poměr koncovek nezúžených a zúžených je 45:47. Naopak ojedinělé je úžení např. v koncovkách maskulin a neuter genitivu sg. (*z praku pastýřskýho, text svatýho Písma*). Poměr koncovek nezúžených a zúžených je 158:8. V textu jsme našli jediný doklad úžení koncovky ve tvarech maskulin dativu sg. (*žádnýmu nevyjevil*) a jediný doklad na úžení v koncovkách feminin (*v chrámu Páně Zelený Hory*).

4.3 Tvarosloví

Při morfologickém rozboru jsme se zaměřili jednotlivě na všechny slovní druhy. Při excerpci jsme sledovali např. odchylky v deklinaci jmen a konjugaci sloves, realizaci koncovek pádových a osobních, realizaci přechodníkových tvarů apod. Soustředili jsme se na jevy, které navazují na jazykové období starší nebo předznamenávají vývoj pozdější. Teoreticky jsme vycházeli převážně ze současných gramatik, a to z *Příruční mluvnice češtiny*⁶¹ a z mluvnice Marie Čechové *Čeština – řeč a jazyk*.⁶²

⁶¹ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

⁶² ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000.

Podstatná jména (substantiva)

- **Maskulina**

V nominativu pl. maskulin životných se uplatňuje koncovka *-i* (*mistři*), často ve zdložené podobě (*muži*). Dále se uplatňuje koncovka *-é* (*křesťané*) či krácená podoba této koncovky *-e* (*anjele*). Původně *u*-kmenová koncovka *-ové* (*duchové*) je doložena i v původní krátké podobě *-ove* (*cherubínove*) a vyskytuje se u životných jmen (*učitelove*) i u neživotných (*smyslove*), užívá se bez rozlišení životnosti. Pravidelně se v textu vyskytuje starší podoba koncovky *-ův* u maskulin genitivu pl. Koncovka je užitá bez rozlišení životnosti (živ. *anjelův*, neživ. *bludův*). Jedná se o koncovku archaickou, autor tedy vycházel ze staršího úzu, možná opět z *Kralické bible*. Novější podoba s *-ů* se v textu neobjevuje. V lokálu pl. se uplatňují tradiční koncovky *o*-kmenové (*apoštolích*) a *u*-kmenové (*oudech*), objevuje se však i několik případů, které prozrazují pronikání ženské plurálové koncovky *-ách* (*o náměstkách*). Instrumentální plurálové koncovky jsou tradiční (*anjeli, jazyky*).

- **Neutra**

Tvary neuter jsou tvořeny celkem pravidelně. V lokálu pl. se uplatňuje koncovka *-ích* (*na nebesích*) a původně *u*-kmenová koncovka *-ech* (*v létech*). Instrumentál pl. je tvořen pravidelně tradičními koncovkami (*těly*). Vyskytuje se i progresivní forma na *-ami* (*křidlamy*). Koncovky duálové (*-ma, -ama, -ema*) se v plurálových tvarech nevyskytují vůbec, což je důkazem toho, že vliv mluveného jazyka byl v tomto případě minimální.

- **Feminina**

U feminin nacházíme minimum slov s odlišnou deklinací (*mysl bez mysle*). Objevily se duálové tvary u některých názvů párových orgánů v genitivu (*nohou*), v instrumentálu jsou však již koncovky duálové nahrazeny koncovkami plurálovými (*nohami*). Plurálové koncovky dokládají ústup duálových tvarů. Objevil se také tvar v *rukouch*, který naznačuje, že zde jako v mluvené řeči analogicky podle adjektivní deklinace proniklo plurálové koncové *-ch*. Vyskytuje se několik případů, které prozrazují pronikání ženské plurálové koncovky v lokálu plurálu (*o náměstkách*).

Přídavná jména (adjektiva)

U adjektiv převažuje ze 78% adjektivní složená deklinace tvrdá. Pády adjektiv posesivních jsou také tvořeny převážně (z 91%) koncovkami složenými podle vzoru *mladý (rána boku Kristového, s ovci Jakobovými)*. Minimální zastoupení (9%) má deklinace jmenná (*kniha Janova*). U adjektiv deklinace složené tvrdé často dochází k úženi, a to především v koncovkách maskulin a neuter lokálu sg. (*na obširným place vojenským, v bohabojným obcování*). Jmenné tvary adjektiv se podobně jako v současné češtině vyskytují minimálně, a to pouze u adjektiv tvrdých. Zpravidla jsou součástí přísudku jmenného se sponou (*dobře jemu bylo známo* 11) nebo tvoří doplněk (*nesice již na světě živ jest starý/ nýbrž v nebi živ jest věčný* 4). V nominativu pl. se jen výjimečně projevují unifikační tendence ke stírání rodových rozdílů, rod je zpravidla rozlišován (*samí svatí anjele*). U neuter pl. se zřídka vyskytne koncovka *-é* (*zbořené města pražské*).

Tvary komparativu a superlativu jsou tvořeny pravidelně. Zřídka ve tvaru komparativu nedochází ke zdvojení konsonantu (*vyšší*). Nápadný je výskyt složených adjektiv⁶³ (*svato-krádežní slovo*). Podobně jako v současném jazyce je velmi častý výskyt deverbativ tvořených z přechodníku přítomného (*klesající*), z příčestí minulého (*dokonalý*) a z příčestí trpného (*vytažený*). Časté užití adjektiv tvořených od participií souvisí s vlivem latinské syntaxe.

Zájmena (pronomina)

Většina tvarů zájmen osobních je užitá pravidelně. V akuzativu sg. zájmena *on* je jediný tvar *jej*: *ten by jej dokonale nemiloval* 3. Po předložkách jsou pravidelné tvary s *ň-*. V některých tvarech dochází ke krácení (*před nim*), v jiných naopak k dloužení (*k ním*). V nedůrazné pozici je v několika případech užit delšího tvaru (*v pravdě se jemu přivlastniti mohou slova svatého Petra* 9). V textu je patrná vyšší frekvence užití osobního a přivlastňovacího zájmena zvratného. Zvratné zájmeno *se* má někdy tvar s *j-* (*bdíti a cvičiti jse v ctnostech* 2). V tomto případě se jedná o hyperkorektnost.

⁶³ Adjektiva složená se tisknou s krátkým rozdělovníkem ve dvou linkách nad sebou na švu složeniny.

Zájmena přivlastňovací, tázací a ukazovací mají zcela pravidelné tvary. Za pozornost stojí jen ukazovací zájmeno *sám*, které v textu plní hned několik funkcí. Zájmeno *sám* plní zdůrazňovací a vytykáací funkce (*poznal **sám** pohanský veršovec Vigilius 2*), vyjadřuje mnohost (*svolal k službě své **samé** hvězdy 5*) a vyskytuje se i ve významu osamocení (*když my slova božího pozorně slyšeti mnohokráte zanedbáváme/ oni **sami** je s tou největší radostí od kazatelů přijímají 13*).

Bohatě zastoupena jsou zájmena vtažná s postfixem *-ž*. Z nepravidelných tvarů uvádíme vztažné zájmeno *jenž*, které je v textu většinou nesklonné (*samé vody/ **jenž** Kristového mučedníka svaté tělo tak nerádí pohltili 19*), což bylo v tehdejší době obvyklé. Zájmeno se skloňuje pouze v nepřímých plurálových pádech (*všechny věci **nímiž** na světě/ jako plnomocný pán vládl 4*). Za pozornost nepochybně stojí dnes archaické vztažné zájmeno *an*.

V textu je zastoupeno poměrně mnoho zájmen neurčitých, vyjadřujících různé stupně neurčitosti (*někdo, nětco, nějaký, ňáký; jakási, kdosi; cokoliv, jakákoliv, kdokoliv*). Stažený tvar *ňáký* pronikl z mluveného jazyka. Neurčitost je v textu vyjádřena také číslovkou *jeden* (*čtverá tvárnost **jednoho** 11*).

Bohatě zastoupeny jsou totalizátory (*všeliký, všeliké, všechen, všechny, všechno, všichni, všechna, všecek, veškeren, oba, sám*). Zájmeno *všeliký* má většinou význam spíše *různý* než *všechen* (*také i ve snách **všeliká** šťastná svítězení jse představovali 2*). Užití neurčitého zájmena *všecek* a *všechen* se střídá. Význam úplného množství vyjadřuje také výraz *jedenkaždý* (*řeka veliká z které sobě **jedenkaždý** dosti vzíti/ a chudobě své přispěti mohl 16*).

Číslovky (numeralia)

V textu mají své zastoupení číslovky základní, řadové, druhové, násobné, úhrnné, úplnostní a soliterní. Tvary číslovek jsou většinou pravidelné. Nepravidelné tvary má základní číslovka *dva* (*orlice **dvouch** velikých křídel 9*). Zde jako v mluvené řeči analogicky podle adjektivní deklinace proniklo plurálové koncové *-ch*. V instrumentálu *dvoumi křidly* proniká v číslovce plurálová koncovka (u substantiva proniká koncovka od feminin). Duál se ve tvaru číslovky nerealizuje.

Některé řadové číslovky vstupují do spojení s předložkami *ob-* (*jeden **obdruhé**ho spívají* 16) a *po-* (***podru**hý straně držel meč* 15) a píší se s nimi dohromady. Ve významu *poprvé* se v textu vyskytuje výraz *ponejprv* (*spasitel náš **ponejprv** nám otevřel brány nebeské* 19).

Číslovky násobné převažují v morfologické formě adverbialní (*trojnásobně, čtvernásobně, mnohokráte*). Tyto číslovky vyjadřují míru (*coby neměl za svatého po smrti od tebe **trojnásobně** býti vyhlášen/ jenž **čtvernásobně** svatý život vedl za živa* 20).

Slovesa (verba)

V rámci slovesných tvarů jsme se zaměřili na vybrané jevy – infinitiv, imperativ, prézens, préteritum, příčestí minulé a trpné, kondicionál, přechodníkové konstrukce, opisné pasivum a plusquamperfektum. Tvary sloves jsou v naprosté většině tvořeny pravidelně. Zmíníme alespoň několik zajímavostí.

Prézens slovesa *býti* má převážně tvary s *j-*, tvary bez *j-* jsou ojedinělé (*slyšel **sem*** 16). U sloves 4. třídy dochází k pronikání mluvenostních unifikovaných koncovek podle vzoru *sázeti* ve 3. os. pl. i ke slovesům vz. *prositi* (*činějí, dychtějí, hambějí se, nacházejí se, toužejí*). Tento jev byl v tehdejší době obvyklý.

V préteritu 3. os. sg. se spolu s plnovýznamovým slovesem vyskytuje pomocné sloveso *býti* (*pohnul **jest***).

Příčestí minulé a trpné je tvořeno zcela pravidelně. U některých sloves ve tvaru příčestí minulého se oproti dnešnímu úzu vkládá před *l-*ovou příponu vkladné *-e-* (*nevysechl*). Příčestí trpné je tvořeno pravidelně tvarotvornými příponami nekoncovými *-n* a *-t* (*korunován, vydobyto*) a jeho užití je v textu velmi frekventované.

Poměrně častý je výskyt kondicionálu přítomného i minulého. Konjugace je opět pravidelná (***měl bych** já také i přítomné kázání mé na dva toliko díly/ dnes rozdělití 3; **bylby** tenkrát v pravdě **mohl** opakovati slova svá* 13).

Autor užívá mnoho přechodníkových konstrukcí. Převažují přechodníky přítomné nad minulými. Přechodníkové konstrukce nejsou vždy tvořeny v souladu s dnešními pravidly a jsou mnohdy neshodné s rodem, k němuž se vztahují: *důchody své roční ne*

vynaložil on na časnou a pomíjející slávu/ aneb jiné marné/ a zbytečné opravu/ nýbrž byvše skrovnou a ve všem opravou/ a nábytkem spokojený... 16.

Několikrát je v textu užito plusquamperfekta, vždy pro děj předcházející před jiným dějem minulým: ... *nebo když se v Nepomuku narodil Jan spatření byli nejjasnější z nebe stupující ohně/ který krásným/ a nevinným světlem ku podivení města celý dům/ v kterém se Jan **byl narodil** obklíčili* 5.

Příslovce (adverbia)

Při stupňování příslovcí se objevuje starší typ, který má komparativ zakončený na *-ěji* (*dáleji*), zřídka se objevuje podoba bez *-i* (*snázej*). Příslovce *spolu* zdůrazňuje současnost, v textu je užito ve smyslu *zároveň* (*Kristus/ jakožto Bůh **spolu** a člověk narodil se dítě malé/ a přitom dospělý muž* 4). Příslovce *pojednou* je užito ve významu *najednou, náhle* (*z níčeného prve skrze všeliké nepravosti Babylonu tak **pojednou**/ nové a svaté Jeruzalem jest učiněno* 15). V textu jsou bohatě zastoupeny všechny druhy příslovcí. Pro zajímavost uvádíme několik příslovcí, s nimiž se v současném jazyce již téměř nesetkáme: *dokavád, gruntovně, hnedky, nejínáče, porozličně, tehdáž, vnitř, tenkrátě*.

Předložky (prepozice)

U předložek primárních je častá nevokalizovaná podoba (*k kůru*). Velmi frekventovaná je sekundární předložka *skrze*. Neužívá se pouze ve významu pronikání určitým prostředím, ale i tam, kde bylo zapotřebí označit prostředníka nebo prostředek, jejichž pomocí se děj uskutečňuje – prostřednictvím někoho, něčeho (*zákaz ten Kristový o bojování/ a bdění křesťanských jeho rytířův **skrze** svatého Pavla jako sobě učení velmi pozorně zachovával* 2). Také předložka *pro* se pojí s několika významy. Naznačuje cíl, účel činnosti (*jako na nejpohodlnějším loži **pro** spasení naše sladce odpočíval* 8) nebo vyjadřuje příčinu, pohnutku nějaké činnosti ve významu *kvůli* (*ani **pro** velikou přístnost řečí jeho/ hříšníci nezoufali* 13).

Spojky (konjunkce)

Co se spojek týče, v textu jsou zastoupeny jednoslovné, víceslovné, opakované a dvojité. Pro vyjádření vztahů parataktických a hypotaktických se uplatňují zpravidla stejné spojky jako v současné češtině. Za zmínku stojí dvojitá spojka stupňovací *netoliko - ale i* (**netoliko** vnitř spořádané vojsko se vynalézá/ jenž by nepřátelskému do města v pádu dostatečně mohlo odolati; **ale i** vně před branami 1) a víceslovná spojka *ano i* (*nad všechny učitele/ **ano i** nad sebe samého/ jako dvojími křidly se vznášel* 13), z odporovacích pak spojky *leč, nýbrž, sice - však* (*v ně zdá se **sice** býti pěkná/ jako spanilé jablko/ vnitř **však** jest plná jedovatých červů* 4). Spojka *neb, nebo* se vedle dnes běžného významu slučovacího či vylučovacího uplatňuje i ve významu důvodovém (*ano dokonalejší nežli pouhý člověk/ **neb** samému Bohu člověku Kristu v tom podobný* 18). Vztah účelový je v textu vyjadřován dnes archaickou spojkou *by* (*pilnou drží stráž a opatrně bdí/ **by** město neb pevnost nějaká/ nikoli od nepřátel obležená a vydobitá býti nemohla* 1).

Částice (partikule)

Částice nepředstavují nijak výrazný slovní druh. V textu se vyskytují z dnešního pohledu zcela běžné částice modální (*snad, bezpochyby*), intenzifikační (*velmi, poněkud*), výtýkácí (*ani, zvláště pak*), negační (*ne, nikoliv*), přací (*ať, necht'*) a částice strukturující text (*dále, konečně*). Ve funkci částic je užito i jiných slovních druhů, např. původně adverbialní výraz *slušně* ve funkci intenzifikační částice (*slušně by mohl se podívati svatý Jan Evangelista* 15), v podobné funkci jako výtýkácí částice je užito zájmeno *sám* (*také **sami** svatí anjelové jeho nebeská vznešeno-mluvná kázání ... poslouchali* 12).

Citoslovce (interjekce)

Citoslovce se v textu vyskytují minimálně, nacházíme jen pár citoslovcí emocionálních. Čtenáře možná překvapí citoslovce uvnitř věty: **O!** žádost právě opovázlivá! to žádal sobě býti vyjeveno/ **ó** bezbožnost na světě neslýchaná a právě d'ábelská! to pravím/ **ach!** ustrňte nad tím všichni řadové kněžští 17.

5. VYBRANÉ KAPITOLY Z VĚTNÉ SYNTAXE

V této části diplomové práce podáváme popis skladebné stránky textu. Soustředíme se na jednotlivé větné členy (přísudek, podmět, předmět, příslovečné určení a přívlastek), popis polovětných konstrukcí a problematiku shody. U jednotlivých větných členů sledujeme způsob a formu jejich vyjádření a postavení ve větě. Náš pohled je zaměřen především na syntaktické jevy, kterými doznívá čeština humanistická a které předznamenávají pozdější vývoj jazyka.

Teoreticky vycházíme z *Historické mluvnice češtiny*,⁶⁴ ze současných gramatik pak z *Příruční mluvnice češtiny*⁶⁵ a z mluvnice Marie Čechové *Čeština – řeč a jazyk*.⁶⁶ Využíváme též poznatky z díla Marie Janečkové *Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském*.⁶⁷

Jednotlivé větné členy charakterizujeme z hlediska valenční syntaxe. **Valenční syntax** pracuje s pojmem *základové větné struktury*. Podle valenční syntaxe netvoří větu pouze holé větné členy (tedy základová struktura o holém podmětu a přísudku), schéma základové větné struktury závisí především na valenci slovesa určitého v pozici přísudku. Valencí v lingvistice rozumíme schopnost lexikální jednotky vázat na sebe jiné výrazy a zakládat tak větné struktury. „Slovesná valence tedy spojuje rovinu lexikálních jednotek a jejich významů s rovinou větně syntaktickou. Sloveso určité, verbum finitum (VF), k sobě poutá jistý počet (tvarů) dalších slov a díky této schopnosti se jakožto větný predikát stává organizačním centrem vět, jejich sémantickým i strukturním jádrem.“⁶⁸ Větné členy, které představují významově nutné doplnění přísudkového slovesa, jsou větnými členy základovými, ostatní větné členy jsou nezákladové. Valenční syntax pracuje s pojmy *levovalenční a pravovalenční pozice*. Pozice levovalenční (většinou podmět) je pozicí *potencionální*, tzn. tato pozice nemusí být obsazena. Pravovalenční pozice (většinou předmět či příslovečné určení) je pozicí *obligatorní*, tzn. tato pozice musí být až na výjimky obsazena.

⁶⁴ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

⁶⁵ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

⁶⁶ ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000.

⁶⁷ JANEČKOVÁ, Marie. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. *Studia Comeniana et historica*, 2003, roč. 33, č. 69–70, s. 150–195.

⁶⁸ SVOZILOVÁ, Nad'a, PROUZOVÁ, Hana, JIRSOVÁ, Anna. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997, s. 7.

5.1 Přísudek (predikát)

Přísudek je z hlediska struktury věty základovým větným členem. Je to nejdůležitější centrální větný člen, který svou valencí strukturu věty organizuje, váže na sebe další větné členy, jimž předepisuje i jejich formu (především pád jmen).

5.1.1 Vyjadřování přísudku ve větě

Nejčastěji je přísudek v textu vyjadřován **slovesem ve tvaru určitém**. V textu jsou zastoupeny všechny formy přísudku: přísudek slovesný, přísudek jmenný se sponou a přísudek jmenný.

- **Přísudek slovesný**

Přísudek slovesný je zcela běžný. Překvapuje poměrně častý výskyt **přísudku složeného**: *ano díviti se tomu zázračnému mládenci museli sami jeho učitelove a mistři* 8. Poměrně frekventovaný je i výskyt **opisného pasiva**: *žádný před nim tak schopný a horlivý kazatel nebyl slyšán* 13. V některých případech může jít o vliv způsobu vyjadřování děje v latině.⁶⁹

Pasivum je frekventovaný jazykový prostředek po celou dobu existence psané češtiny, tedy od 14. století až do současnosti. Pasivum prošlo během historického vývoje několika změnami. Jak uvádí *Historická mluvnice češtiny*,⁷⁰ slovesný rod trpný se začal utvářet až v době praslovanské (v indoevropštině rod trpný neexistoval), tvořil se připojováním zvrátneho zájmena *se* k aktivnímu tvaru. Tento způsob vyjadřování trpného rodu zdělila i stará čeština. Nový způsob vyjadřování pasiva vznikl později vlivem latiny,⁷¹ a to spojením příděstí n-ového, případně t-ového s přítomnými tvary slovesa *býti*. Tyto opisy měly (zčásti dosud mají) význam stavový, nikoli dějový. Latinské *iudicatus est* se překládalo *súzen jest* a tento tvar měl význam minulý. Dokud k tomuto tvaru neexistovala časová opozice (přítomní a futurální protějšky), mohlo se

⁶⁹ JANEČKOVÁ, Marie. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. *Studia Comeniana et historica*, 2003, roč. 33, č. 69-70, s. 171.

⁷⁰ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 198.

⁷¹ Typ opisného pasiva vznikl jako prostředek literárního jazyka pod vlivem latinského pasiva, tedy do značné míry uměle. Proto se nevyskytuje ve všech jazycích. Kromě češtiny je znám pouze ve staré polštině a lužické srbštině.

jest a *sú* jako znak 3. osoby vynechávat, podobně jako v préteritu aktivním. „Ale protože k vyjádření minulého času se užívalo spojení participia pasivního s přítomnými tvary slovesa *býti*, vznikají záhy nesnáze s vyjádřením pasivního přítomného času.“⁷² Pasivní prézens se pak vyjadřoval několika způsoby, zprvu se užívalo pasiva původního (*súdi se*), později např. opisného pasiva typu *bývá súzen*, *bude súzen* (pro vyjádření přítomnosti). V souvislosti s vývojem české soustavy časů došlo k přestavbě a od 17. století se ustaloval dnešní způsob vyjádření: *je(st) souzen*, *byl souzen*, *bude souzen*. V analyzovaném textu je pasivum vyjadřováno v souladu se současnou češtinou. Starší způsob vyjadřování pasiva se již nevyskytuje.

Za pozornost stojí fakt, že v několika případech je **namísto tvaru opisného pasiva s přičestím trpným užito dlouhého tvaru přídavného jména slovesného**, utvořeného z přičestí trpného, tzv. adjektivizované přičestí trpné. Tento jev není typický pouze pro zkoumané období, krátké a dlouhé varianty trpného přičestí si v mluveném jazyce konkurují dodnes. Této problematice se věnuje Fr. Štícha ve stati s názvem *Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku*.⁷³ V současné době namísto krátkých tvarů pronikají i do psané spisovné češtiny stále častěji dlouhé tvary adjektivní (týká se to zejména tvarů sg. maskulin, méně často tvarů feminina či tvarů plurálových).⁷⁴ Františka Štícha uvádí,⁷⁵ že na pronikání dlouhých tvarů do konstrukcí pasivních může mít určitý vliv také slovenština. Ta totiž krátké tvary *n-ových* a *t-ových* tvarů nemá. V minulosti jazykovědci k problematice spisovného užití dlouhých tvarů přistupovali různě. Například Vladimír Šmilauer považuje užití dlouhých tvarů za nespisovné, naproti tomu Dobrovský, Havránek, Trávníček či Bečka uvádí příklady spisovného užití dlouhého tvaru. Havránek upozorňuje, že užití jednotlivých tvarů se liší významem; tvary dlouhé mají význam nominální, tvary krátké mají význam děje. Lidový jazyk opisné pasivum vůbec nezná, užívá pouze tvarů dlouhých – spojení jmenného tvaru deverbálního adjektiva se sponou, které má však význam rezultativní, nikoli přímo dějový.

⁷² LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 198.

⁷³ ŠTÍCHA, František. Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. *Naše řeč*, 1980, roč. 63, č. 1, s. 1–14.

⁷⁴ ŠTÍCHA, František. *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, 2011, s. 825.

⁷⁵ ŠTÍCHA, František. Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. *Naše řeč*, 1980, roč. 63, č. 1, s. 14.

Kdy jde v textu skutečně o přísudek slovesně jmenný nebo tvar, který bychom měli chápat jako pasivum je v několika případech sporné a často je to věcí subjektivního pojetí. Přesto se na tuto problematiku zaměříme a pokusíme se zjistit, zda lze uplatnit určitá pravidla pro užívání tzv. dlouhých tvarů, přičemž se budeme spoléhat především na kontext a smysl věty. V současném jazyce vycházíme s hlediska sémantického. Ve větách s významem dějovým či stavovým se v kultivovaném vyjadřování užívá krátká varianta přičestí trpného. Pokud však můžeme výsledný stav chápat současně jako vlastnost toho, co je vyjádřeno podmětem, lze užít i tvaru dlouhého.⁷⁶ Ovšem rozdíl mezi významy je někdy málo zřetelný. Uvádíme několik případů užití dlouhého tvaru, které považujeme za správné: *život lidský na čtyry částky a díli jest rozdělený* 2; *slova jsou z života jeho vytažená* 5; *dokonale očištěná/ byla hlava jeho zlatá* 11; *pečeť ta božská ... vyrytá zůstala* 11; *cesta by vždy otevřená byla* 14; *žádost již jest upokojená* 19. Za sporné považujeme následující případy, u nichž si všímáme vidu slovesného adjektiva a času slovesa *býti*: *město neb pevnost nejaká/ nikoli od nepřátel obležená (dok.) a vydobitá (dok.) býti nemohla* 1; *jiní svatí učinění (dok.) bývají* 5; *spatření (dok.) byli nejjasnější z nebe stupující ohně* 5; *skrže mladé však zrostliny/ ješ těmi vodami zvlažené (dok.) bývají* 5; *studnice živá moudrosti bývá nazvaná (dok.)* 8; *duše lidské dřívě nežli s těli spojený (dok.) bývají* 8; *dané (dok.) jsou nohy životčíchům* 10; *dané (dok.) jsou ženě dvě křídla* 10; *oznámená (dok.) byla knížatům a mocnostem na nebesích skrže cirkev všeliká moudrost boží* 12; *náměstkům ouřad pastýřský byl udělený (dok.)* 14; *slovo ... nejnili však přitom faktum, v skutku konané (nedok.)* 15; *pravda bývá to co svěcená voda v kostele/ kterou sice samy lide žádají/ když však s ní bývají pokropení (dok.)* 17; *pravda ... jemu patrně byla do očí předstíraná (nedok.)* 17; *spověď její ... nemohla od krále vydobytá (dok.) býti* 17; *všeliké tajemství jemu byli vyjevené (dok.)* 18.

Ačkoli jde ve většině dokladů o význam dějový, autor užil dlouhého tvaru přičestí. Patrná je tendence užívání dlouhých tvarů slovesných adjektiv vidu dokonavého ve spojení s neprézentními tvary slovesa *býti*. Krátkých tvarů přičestí je většinou užito, je-li sloveso vidu nedokonavého. V následujících větách má opisné pasivum zpravidla význam dějový: *nebude korunován (nedok.)/ leč ten/ kdo statečně bude bojovati* 1; *k srdatému bojování byl vzbuzován (nedok.)* 2; *timto způsobem chce Bůh všemohoucí býti od lidí milovan (nedok.)* 3; *svatý Jan ... voděn (nedok.) býti*

⁷⁶ GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 525.

musil 5; *mnohokrát dychtěno* (nedok.) *bývá* 10; *žádný kazatel nebyl slyšán* (nedok.) 13; *když jemu něco bylo od královny spovídáno* (nedok.) 17; *Kristus byvše někdy dotazován* (nedok.) 18.

Autor podle našeho názoru důsledně nerozlišuje krátkými a dlouhými tvary označení děje od označení vlastnosti. Nápadná je totiž snaha či podvědomý sklon autora přizpůsobit tvar příčestí tvaru předcházejícího či následujícího adjektiva: *město neb pevnost nejaká/ nikoli od nepřátel obležená a vydobitá býti nemohla* 1; *život lidský ... jest rozdělený* 2; *jiní svatí učinění bývají* 5; *spatření byli nejjasnější z nebe stupující ohně* 5; *skrytá jest/... moudrost/ jenž jest hojná* 7; *studnice živá moudrosti bývá nazvaná* 8; *dané jsou dvě křídla veliké* 10; *oznámená byla knížatům a mocnostem na nebesích skrze cirkev všeliká moudrost boží* 12; *ouřad pastýřský byl udělený* 14; *všeliké tajemství jemu byli vyjevené* 18; *d'ábelská žádost již jest upokojená* 19. Z těchto dokladů je patrný výrazný **projev tvarové harmonie při užívání dlouhého tvaru příčestí**. Připomínáme, že námi zkoumaný text byl určen k veřejnému předčítání. Cílem kázání bylo zapůsobit na posluchače, bylo tedy důležité, aby kázání tzv. dobře znělo. Je tedy možné, že autor se záměrně řídil více zřeteli formálními nežli sémantickými.

Slovesnému přísudku někdy významově odpovídá **syntaktické spojení slovesa s obecným nebo velmi oslabeným významem a substantiva**. Víceslovná spojení tvoří významovou jednotku. Po stránce formálně syntaktické se chovají různě:

a) tvoří jakožto jednotka frazeologická také jednotku syntaktickou: *aby hned od prvního bdění a věku dětinství svatého Jana Nepomuckého začátek vzalo kázání mé* 4.

b) tvoří dvě syntaktické jednotky, tj. slovesný predikátor a jeho valenční doplnění: *zmínku činí svatý Vincentius* 9.

- **Přísudek jmenný se sponou**

Přísudek jmenný se sponou je téměř v souladu s dnešní normou. Jmenná část přísudku bývá nejčastěji vyjádřena **substantivem** a **adjektivem**, méně pak jinými slovními druhy.

Častěji než je tomu dnes, bývá jmenná část přísudku vyjádřena **substantivem v nominativu**: *šedíny jsou vážní a dospělý smyslove člověka* 7; *orlice jest obraz* 9; *propast a prohlubeň byl svatý Jan Nepomucký* 17. Jedná se o pozůstatek starého stavu,

kdy ve slovanských jazycích ještě nebyl predikativní instrumentál a užívalo se jen nominativu jako pádu shodného s podmětem. Ve staročeském jazyce se substantiv v nominativu užívalo pravidelně k vyjádření hodnocení, zařazení, stálého stavu nebo vlastnosti. Substantiv v instrumentálu se pak zpravidla užívalo tehdy, když přísudek vyjadřoval povolání, úkol nebo měnící se stav. Postupně byly nominativní tvary nahrazeny instrumentálem. V současném jazyce je patrná tendence k nadměrnému užívání predikativního instrumentálu. Nominativ se udržel v lidových nářečích.⁷⁷ Text již dokládá i několik jmenných částí přísudku se **substantivem v instrumentálu**: *Jan dítě ... ještě nebyl dokonalým člověkem 5; tato žena ... byla obrazem 10; byl již svatý Jan Nepomucký ... soudcem 17*, avšak podoby se substantivem v nominativu převládají. Poměr nominativu a instrumentálu je **44:13**. Ojedinělý, avšak nápadný je **genitiv vlastnosti**: *předce ještě nemá dospělého rozumu 3*.

Mnohdy se v přísudkovém spojení vyskytuje **adjektivum v nominativu**: *jsou zdraví/ čerství a dokonalí 3*. Ojedinělé jsou **jmenné tvary adjektiv** v přísudku: *nesice již na světě živ jest starý/ nýbrž v nebi živ jest věčný 4; dobře jemu bylo známo 11*.

Neslovesná část přísudku je v textu dále vyjádřena **infinitivem**: *cestu a obcování muže velikého ještě v dětinství viděti a znamenati bylo 7*, **skladebním příslovcem**: *blíž nás jest 1*, **vedlejší přísudkovou větou**, zpravidla relativní: *byl svatý Jan Nepomucký to mezi učenými/ co slunce mezi světli nebeskými 10, pravda bývá to co svěcená voda v kostele 17*.

- **Přísudek jmenný**

Spojení jmenné části přísudku s podmětem nemusí být vyjádřeno sponou. V tom případě se jedná o přísudek jmenný. Zastoupení tohoto neslovesného přísudku je velice řídké: *hlava jeho zlato nejlepší 11; sobě samému chudý/ k chudým bohatý 16*.

Spona nebývá vyjádřena tehdy, je-li časové a způsobové zařazení predikace zřejmé z kontextu: *druhý: jest věk květoucí mladosti; třetí/ věk dospělý mužský; čtvrtý/ věk zletilý stařecí 2; svatý Jan na proti tomu byl sice v letech/ a věku svém dítě/ však ale v skutku a oučinku/ muž dospělý/ a dokonalý 4*. Tyto případy se jeví jako **sponově**

⁷⁷ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 355.

jmenný přísudek s elipsou významového slovesa. Ve staré češtině byla elipsa spony v platnosti 3. osoby indikativu prézenta častější. Časem se toto nesponové vyjádření silně omezilo.⁷⁸

Jedním z rysů barokní věty je **stylizování přísudkového slovesa formou několikanásobného větného členu.**⁷⁹ Tento jev je v textu několikrát zastoupen a má dvojí povahu. V některých případech vyjadřují slovesa poměrně samostatné dějové prvky vztahující se k témuž podmětu: *veškeren svět/ světlem svým a jasnosti osvěcuje a občerstvuje* 10; *slovo v skutku konané/ malý užitek u poslouchačův působí nehrubě pohne/ a k pokání obrátí* 15; *svatý Jan Nepomucký ... kterýž sobě uložený ouřad aby náležitě/ a dle povinnosti své konal/ a zastával* 16. V některých případech slovesa vyjadřují touž skutečnost, významové rozdíly jsou velmi jemné: *všechnu svou horlivost/ svatou jakousi zůřivostí jazykem svým/ jako žíhadlem vypustil a vylil* 14; *otce sirotkův a milostivého zástupce vdov/ kterých tolik si spolu s ním usmrtil a zamordoval* 19; *těm pravím více nežli jemu samému usmrcením jeho si škodil a ublížil* 19.

5.1.2 Postavení přísudku ve větě

Vlivem latiny stává přísudkové sloveso **na konci větného celku:** ... *zdaliž on snem svého hlubokého mlčení v kterém jako v nejhlubším snu uspaný sub umbra dormiens in secreto, pod stínem ochrany božské spějící v tajnosti spovědnické/ také i v mukách a trápení necitedlný/ a nepohnutedlný zůstal* 2; *Zachariáš prorok/ když o Kristu na svět přijíti majícím prorokoval/ to jediné jako největší zázrak s velikým podíváním o něm vyřkl* 4; *netoliko k svobodným umění do města Žatce/ ale i k vyšším/ zvláště/ k nejpřednějšímu teologickému/ a prav duchovních do veliké koleje pražské právě tenkrátě od Karla IV. založené se odebral* 7.

Zřídka se sejdou na konci souvětí dvě slovesa, patřící různým větám: *jezdíl dítě Jan na vzáctným a velikým koní/ jemuž aní Bucefalus kůň Alexandra Velikého/ ačkoliv/ že tři sta hríven zlata koštoval; aníž kůň Cagi Caligule – římského císaře/ ačkoliv/ že z zlatých žlabův jídal/ a píval/ rovný nebyl* 5; *cokoliv těžkého a velikého/ tak v okamžení*

⁷⁸ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 355.

⁷⁹ JANEČKOVÁ, Marie, ALEXOVÁ, Jarmila., POSPÍŠILOVÁ, Věra. *V nuznej slávě, v slavnej nouzi: Svět Ondřeje Jakuba Franiška de Waldta*. Praha: ARSCI, 2011, s. 153.

se potopí že žádnými víceji kotvicemi/ jako sice zboží z moře se vytažují/ nemůže býti vydobyto 17.

Tento slovosled byl způsoben vlivem latinské a německé syntaxe. Tendence klást sloveso na konec věty se projevovala již ve 14. a 15. století, plně se uplatnila ve století 16. a 17. Tento stav byl dlouho zachováván a teprve od druhé poloviny 19. století tato tendence postupně ustupovala pod vlivem jazyka mluveného.⁸⁰

V textu nacházíme i několik vět s **interní pozicí slovesa**, čímž se podoba vět přibližuje pozdějšímu úzu, avšak podotýkáme, že se jedná většinou o věty, jejichž přísudkem jsou tvary sponového slovesa *býti*: *ustavičný boj jest život člověka na zemi 1; šedíny jsou vážní a dospělý smyslove člověka 7; nechť se lásky Vaše nedomívají že jest to můj toliko vymyšlený nález 12.*

Odchytky od dnešního úzu sledujeme u **přísudku slovesného složeného**. Zatímco dnes klademe modální či fázové sloveso před infinitiv plnovýznamového slovesa, ve zkoumaném textu se běžně předsouvá infinitiv před modální nebo fázové sloveso ve tvaru určitém: *o svatým Janu Nepomuckým zmužilím a nepřemoženým rytíři a bojovníku Kristovým mnohém slušnějí by se pochybovati mohlo 2; sotva ještě choditi mohl dítě Jan 5; všelikému umění učiti se počal/ mládenec Jan 7.* I tento jev souvisí s vlivem latinské a německé syntaxe. Uplatňuje se zde i hledisko sémantické, plnovýznamové sloveso (v tomto případě infinitiv) je kladeno ve výrazné pozici.

Skládá-li se přísudek ze dvou složek, často jsou jednotlivé složky **odděleny několika větnými členy**. Na některých místech to činí větu poněkud nepřehlednou: *měl bych pravím oného zmužilého Kristového rytíře/ nepřemoženého v mučedlnických trápení reka/ slavného/ a udatného v zastání tajnosti svaté spovědi hrdínu/ svatého Jana Nepomuckého/ pro své hrdínské bdění a bojování již k počtu vítězoslavného kůru Kristových svatých rytířův a mučedlníkův přičteného/ od dvojího toliko jeho bdění a věku květoucí mladosti/ a dospělého mužského **chváliti/ a** za svatého **pokládati 3.***

⁸⁰ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 372.

5.2 Podmět (subjekt)

Podmět je součástí základové větné struktury, je levovalenční syntaktickou pozicí přísudkového výrazu. Příisudek se s touto levou valencí shoduje, formálně se přizpůsobuje podmětu, tedy něčemu, co sám vyžaduje. Podmět je jediným členem věty, který není mluvnicky závislý na žádném jiném členu.

5.2.1 Vyjadřování podmětu ve větě

Podmět je v textu nejčastěji vyjadřován **skladebním substantivem v nominativu** nebo **zájmenem**: *o Jeruzalémě městu prorokoval někdy Izaiáš prorok 6; podivný sen měl kdosi 9*; minimálně **jiným slovním druhem** (v uvedených příkladech adjektivem): *do Jeruzaléma/ jezdí mnozí 7; také naučení své a užitek měly sprostí 13*.

Často je nominativní forma podmětu signalizována **ukazovacím zájmenem *ten*** v nominativu, které plní funkci pádového ukazatele: *netoliko ten jest zmužilý/ a srdnatý bojovník/ kdo při skutečném města nějakého/ neb pevnosti obležení/ proti nepřátelům udatně válčí 1; jak vysoko měla žena ta svými velikými křidly lítati? 12; slovo to věčně vzdy pouhým toliko slovem bylo zůstalo 15*.

Zřídka se vyskytuje **substantivum v genitivu** u záporného přísudku: *a dejž Bože/ aby snad podobných mužův dětinských/ a děti mužských až po dnes víceji na světě se nevynacházelo 4; ale nebylo laskavý v Kristu Pánu poslouchací žádného dívu 8*. V současné češtině je genitiv záporový poměrně řídký a jeho užití považujeme za knižní až archaické. Udržuje se jen ve frazeologických spojeních, např. v již uvedeném spojení *není divu*. Ve starším jazyce byl záporný genitiv mnohem častější.

Vyjádření podmětu **infinitivní konstrukcí** je ojedinělé: *i zrána a v noci bdíti a stráží držeti užitečně/ a taky potřebně jest 2; od plínek a maličkosti dobrému přiviknouti/ jest věc nejužitečnější 3*.

Naproti tomu častější je vyjádření podmětu **vedlejší větou**: *lahodně a bezpečně jezdí/ koho milost boží snáší 6; co se tomu zdálo/ to se na svatým našem v skutku vyjevilo/ že on na prsech/ a raněnem boku Pána Ježíše odpočívaje/ a jako sladce spěje/ v orlici se proměnil 9*. V textu výrazně převažují vedlejší věty vztahné nad spojkovými.

Slovní vyjadřování podmětu ve větách s přísudkovým výrazem ve formě 1. a 2. osoby⁸¹ je zpravidla motivováno **faktory komunikačními**. Podmět je vyjádřen při důrazovém vytčení: *měl bych já také i přítomné kázání mé na dva toliko díly/ dnes rozdělit* 3; *mohu já slušněji řícti* 6; *pravím já* 9; při konfrontaci tematických prvků: *když my slova božího pozorně slyšeti mnohokráte zanedbáváme/ oni samy se s tou největší radostí od kazatelův přijímají a poslouchají* 13.

Nápadné jsou pasivní konstrukce, v nichž je **podmět v pozici cíle děje**: *Otec Adam/ jenž od Boha všemohoucího v postavě a věku mužským byl stvořen* 4; *od bohabojných rodičův svých voděn býti musil/ dítě Jan* 5; *Mojžíš do Egypta byl od Boha odeslán* 14. Jak je z uvedených dokladů patrné, skutečný původce děje bývá mnohdy vyjádřen genitivem s předložkou *od*. Našli jsme i dva doklady vyjádření původce děje vazbou s předložkou *skrze*: *aby oznámená byla knížatům a mocnostem na nebesích skrze cirkev všeliká moudrost boží* 12; *svatému Petrovi/ a skrze něj všem jeho v ouřadu kazatelském/ a spovědníckém náměstkům ouřad pastýřský byl udělený* 14. Tento způsob vyjádření se do českého jazyka dostal vlivem latiny, je zde napodobeno latinské spojení s předložkou *per*.⁸²

Za zmínku stojí věty **s podmětem všeobecným**. Autor se mnohdy stylizuje do pozice neutrálního a neosobního vypravěče a výsledkem toho je nejčastěji zvrtný tvar slovesa: *slušně pochybovati se mohlo* 2; *slušně o něm řícti se mohlo* 5.

Běžná je **elipsa podmětu**. V textu se vyskytují celé odstavce, v nichž není podmět vyjádřen. Vzhledem k tomu, že téměř veškeré děje se týkají ústřední postavy Jana Nepomuckého, je tento stav pochopitelný. K vynechání podmětu dochází zřejmě i z důvodů stylistických. Uvádíme příklad: *Jan dítě/ ještě nepřišel na svět/ a již byl viděn na obloze; ještě neviděl světlo světa/ a již nad sebou ukázal světla nebeská; ještě ani nemohl mluvíti/ a již svolal k službě své samé hvězdy; ještě nemohl hejbat ani prstem/ a již hnul celým nebem/ ještě nemohl dělati nic/ a již dělal zázraky/ ještě nemohl nic činiti dobrého ani zlého/ & ante meruit Caelum, quam terram, užívám slov svatého*

⁸¹ Má-li přísudkový výraz formu 1. nebo 2. osoby, pak není nutné podmět slovně vyjadřovat. Informaci o tom, kdo je participantem umístěným v podmětu, poskytuje morfém kategorie osoby přísudkového výrazu. Slovní vyjádření podmětu je sekundární a je motivováno různými faktory.

⁸² JANEČKOVÁ, Marie. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. *Studia Comeniana et historica*, 2003, roč. 33, č. 69–70, s. 171.

Chrysologa a dříve sobě zasloužil nebe/ nežli zem/ ještě nebyl dokonalým člověkem a již byl dokonalým svatým 5. Další rozsáhlé pasáže na stranách 7, 10, 13.

Naopak na některých místech se nám zdá, že neustálé opakování podmětu je nadměrné a poněkud zbytečné: *Mojžíš do Egypta byl od Boha odeslán/ aby v služebnosti; faraona pozustávající lid Izrahelský vyvedl/ a vysvobodil/ měl on v rukouch svých sobě na cestu od Boha daný prut/ kterýžto mocí Božskou porozličně mohl proměnit; na cestě/ užíval on prutu toho na místě hole/ všedše však do Egypta/ brzy jej v metlu/ brzy zase v hůl/ brzy v hady proměnil/ pokudž z zatvrzelosti své farao na poručení božské meškal lid zajatý propustiti/ proměnil Mojžíš hůl svou v metlu/ nížto všeliké tresty faraonovi působil/ když ale král slíbil lid propustiti/ proměnil on opět metlu svou v hůl; pokudž však zase král slyb svůj zrušil/ a lid z služebnosti své propustiti nechtěl/ proměnil on zase hůl svou v hady/ až posledně krále/ příkázání božské zachovati přinutil* 14.

Za pozornost stojí následující souvětí, v němž se podmět mnohokrát opakuje: *on ochraňuje od hamby světské/ hájí od potupy duchovní/ on přispěje v chudobě/ v bohatství brání kleknouti/ a padnouti; on pomáhá v nemocech/ zdravé aby do nich nepadli zachovává; on nesvorné vespolek srovnává/ srovnávající se v svaté svornosti potvrzuje; on bloudící v hříších na cestu spasení přivádí* 20. Toto nadměrné užití podmětu je zřejmě záměrné. Jedná se o stylistickou figuru – **anaforu**, jež spočívá v opakování stejných slov na začátcích sousedních či blízkých celků.

Nápadným syntaktickým jevem je **podmět rozvitý**. Podmět bývá mnohdy blíže určen adjektivem nebo rozvitým adjektivním výrazem, slovesným adjektivem apod.: *onen slavný/ a nepřemožený Kristoví rytíř a hrdína (jehožto k kůru svatých Kristových rytířův a mučedlníkův přičtění památku/ v tomto slavném král: městě sobě připomínáme) svatý Jan Nepomucký* 2; *tato žena tajná sluncem přioděná/ a v nebi postavená* 10; *stav kněžský na apoštolích založený/ a v jejich v kněžstvu náměstkách rozmnožený* 11.

5.2.2 Postavení podmětu ve větě

Pro podmět je příznačné jeho časté **zasunutí do středu věty**: *hanibalovy onému slavnému vůdci karthaginenskému/ jemůžto/ jak o tom píší letopisové velikou chtivostí/ kterou udatná jeho mysl po samých toliko vojnách/ a vítězstvích toužila/ také i ve snách všeliká šťastná **svítězení** jse představovali/ nímiž on vždycky víceji a víceji k srdnatému bojování byl vzbuzován 2; místo običejných hříček dětinských/ neb koníčkův dřevěných/ jezdíl **dítě Jan** na vzáctným a velikým koní 5; ačkoliv zavřené již sice jsou na světě usmrceného od ukrutnosti královské svatého Jana Nepomuckého nevinné **oči** ... 20. Tento slovosled čtenáři nezpůsobuje problémy při porozumění textu. Podmět je z kontextu většinou vyvoditelný. Vzhledem k tomu, že ústřední postavou textu je Jan Nepomucký, čtenář podmět většinou očekává.*

Charakteristické je **oddělení podmětu od přísudku** jinými větnými členy nebo celými větami: *on hned u pramene svého ještě maličkého dětinství zázraky svými a neobyčejnými příběhy řeku velikou vejmluvností kazatelům **ponavrhuje** 4; tento apoštolský **Tullius**, rozličnomluvností svou apoštolskou nescíslný počet všelikého stavu nad skáli tvrdších/ a v hustině hříchův bloudících/ ano skutečně již v moci pekelné postavených hříšníkův na cestu spasení **přivedl/** a od bludův pekelných **odvolal** 13; **Praha/** byvše prve všecek od neřesti hříchův na způsob škaredé/ a neřádné země zakálená/ a zemským toliko žádostem a rozkošem odaná/ skrze Janovou horlivost/ *abiit in Caelum, v samé teměř nebe skrze svátost a bohabojné živobyti/ a obcování se **obrátila/ a proměnila.*** 13. V tomto projevu je opět patrný vliv latinského vzoru. Autoři, aby dosáhli co nejtěsnější myšlenkové spjatosti, vkládali rozvíjející vedlejší větu či polovětnou vazbu do řídicí věty přímo za ten člen, který chtěli blíže určit, čímž nezřídka výrazně oddělili podmět od přísudku.⁸³*

⁸³ KRÁLÍK, Stanislav. Jan Amos Komenský a český jazyk. *Naše řeč*, 1970, roč. 53, č. 4–5, s. 218.

5.3 Shoda podmětu s přísudkem

Přísudek se formálně přizpůsobuje podmětu v kategorii osoby a čísla. Je-li přísudkový výraz v minulém čase, trpném rodě či v podmiňovacím způsobu, týká se shoda i jmenného rodu.

Přísudek slovesný se zcela pravidelně shoduje s podmětem **v osobě a čísle**: *pravím já 9; prikazuje vůdce náš Kristus 1; vojsko se vynalézá 1; jako Kristovo bojovníci bdíme 2; srozumívají se novokřtěňátka/ a malé děti 5*. Tvoří-li přísudek slovesný tvar s přičestím minulým nebo přičestím trpným, shoduje se také **v rodě** a u mužského rodu plurálu i **v životnosti**: *Římane svítězili 1; Jan Nepomucký válčil 2; on vždycky vícejí a vícejí k srdnatému bojování byl vzbuzován 2; pečeť vyrytá zůstala 11; pokolení lidské nebylo vykoupeno 15*.

U **sponově-jmenného přísudku** se s podmětem shoduje **v osobě, čísle a rodě spona**: *on tak zmužilý byl rytíř a bojovník 2; koruna starých jest mnohá zkušenost 3; šediny jsou vážné a dospělý smyslove člověka 7*. Je-li podmětem zájmeno *to*, neshoduje se spona v rodě s ním, nýbrž s přísudkovým jménem: *to byl kůň onen 5*. Je-li podmět infinitivní nebo vyjádřen vedlejší větou, má přísudek neutrální rodovou podobu: *od plínek a maličkosti dobrému přiviknouti/ jest věc nejužitečnější 3; na dítěti však Janovi dřívě téměř znamenati bylo/ to co jest duchovní 6*. Přísudkové přídavné jméno po sponě *být* se shoduje s podmětem **v pádě, rodě a čísle**: *bdění lidské jest rozdělené 2; nejsvětější bok jakožto živá studnice moudrosti byl zavřený 9; dokonale očištěná byla hlava jeho 11; svatí anjele proto že bez těla jsou neporušení 12; slova jsou opět z jeho života vytažená 12*.

Je-li **přísudkem jmenným** substantivum, shoduje se s podmětem **v čísle a pádě** (substantivum v pozici jmenného přísudku bývá zpravidla ve formě nominativu): *hlava jeho zlato nejlepší 11*.

Jak dokazují výše uvedené doklady, shoda přísudku s podmětem mnohdy souhlasí s dnešním územ. Odchytky se vyskytují převážně u shody v přičestí minulém, a proto bychom se této problematice věnovali podrobněji.

Je-li přísudkový výraz tvořen **přičestím minulým**, shoda se týká nejen gramatické kategorie **osoby** a **čísla**, ale také **jmenného rodu** činitele děje. V textu se často

setkáváme s tím, že je podmět vyjádřen pouze v některých větách a v dalších, které na ně navazují, je podmět nevyjádřený. Situace je o to složitější, že v barokním textu se sice uplatňují interpunkční znaménka, která známe ze současné češtiny, ale jejich funkce se ne vždy shoduje s funkcí současnou. Důležité je tedy dbát zvýšené pozornosti a soustředit se na to, zda na sebe věty navazují, zda se jedná o stále tytéž osoby a podle toho hodnotit zakončení příčestí.

Je-li **podmět v singuláru**, koncovku přísudku určuje **rod podmětu**. V tomto případě nedochází k narušení:

- Je-li podmět **rodu mužského**, v přísudku je **koncovka nulová** bez ohledu na životnost či neživotnost podmětu: *poznal θ sám pohanský veršovec* 2; *Jan ouřad kazatelský konal θ* 13.
- Je-li podmět **rodu ženského**, v přísudku je **koncovka -a**: *žena letěla na poušť* 10; *první země odešla* 13.
- Je-li podmět **rodu středního**, v přísudku je **koncovka -o**: *město Řím nikdy od nepřátel obleženo/ a vydobito býti nemohlo* 1; *znamení veliké ukázalo se na nebi* 10.

Je-li **podmět v plurálu**, dbáme v současném jazyce na shodu v pravopise. Pro psaní *i/y* v přísudku je rozhodující **rod podmětu**, v případě mužského rodu ještě **životnost**. Co se pravopisu koncovky minulého příčestí v analyzovaném textu týče, nacházíme řadu odchylek.

- Je-li podmět **rodu mužského životného**, převažuje v koncovkách příčestí minulého **-i**: *Římane svítězili* 1; *jak smejšleli veršovcove z pekla* 13. Není tomu však vždy, v textu se vyskytují dva případy se zakončením v příčestí minulém na **-y**: *pakli poslouchací jeho ještě jemu poslechnouti/ a polepšiti se meškaly* 14; *také naučení své a užitek měly sprostí* 13.
- Je-li podmět **rodu mužského neživotného**, je příčestí minulé v současném jazyce zakončeno na **-y**. V textu se však vyskytuje jediný doklad, a to se zakončením na **-i**: *spatření byli nejjasnější z nebe stupující ohně* 5.

Jak uvádí *Historická mluvnice češtiny*,⁸⁴ snaha rozlišovat životnost a neživotnost u jmen mužských v plurálu se objevovala od 16. století. Nelze však posoudit, zda se tato snaha projevuje v námi analyzovaném textu, a to v důsledku minimálního výskytu podmětu rodu mužského neživotného.

- Je-li podmět **rodu ženského**, je podle současného úzu přičestí zakončeno na **-y**. V textu se v tomto případě opět vyskytuje jen **-i**: *co se stalo s ovci Jakubovými ... které když hleděli na pruty ... byli samé také strakaté a proměněné barvy plod rodili* 15; *vody/ jenž Kristového mučedlníka svatě tělo tak nerádí pohltili že jako z hněvu/ a zuřivosti proti tobě celé věřili/ a hojné vlny vyhazovali* 19.

Substantivum *oči* je v plurálu rodu ženského, a proto je přičestí zakončené na **-y**, v textu však na **-i**: *nevinné oči ... se hrozili patřiti* 20; *bděli očí jeho* 20.

- Je-li podmět **rodu středního**, je v současném jazyce přičestí minulé zakončeno na **-a**.⁸⁵ V textu tomu tak opět není a vyskytuje se pouze koncovka **-i**: *všeliká šťastná svítězení jse představovali* 2; *Boha všemohoucího v slávě své snášeli čtyry zvířata* 11; *nad skáli tvrdší srdce hříšníkův ... ne jenom se třáslí/ ale i lítostí pukali* 16.

Substantivum středního rodu *dítě* má v nominativu plurálu tvary podle vzoru *kost* a s přísudkem shodu jako jména ženského rodu. I zde však text dokládá zakončení na **-i**: *jiné děti aby byli muží velicí* 4.

Specifická pravidla platí pro **shodu přísudku s podmětem několikanásobným**. Je-li několikanásobný podmět složen ze substantiv v plurálu, je přísudek také v množném čísle. Pokud se v pozici podmětu uplatňuje spojení substantiv různého rodu a životnosti, v současném jazyce se při psaní *i/y* v přičestí minulém řídíme tzv. **pravidlem o přednosti rodů**. Je-li složkou několikanásobného podmětu alespoň jedno jméno rodu mužského životného, shoda se řídí *jím* a v přičestí píšeme **-i**. Není-li složkou podmětu jméno rodu mužského životného, mají jména rodu mužského neživotného a rodu ženského přednost před rodem středním. Přičestí je v takových případech zakončeno na **-y**. Shoda u různorodých podmětů neodpovídá vždy dnešní normě. V textu se vyskytlo několik následujících případů:

⁸⁴ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 357.

⁸⁵ V současném jazyce se často vyskytuje zakončení přičestí minulého na **-y**. Jde však o formu nespisovnou.

- Podmět je tvořen dvěma **substantivy stejného rodu i životnosti**: *ano díviti se tomu zázračnému mládenci museli sami jeho učitelove a mistři* 8; *jeho poslouchací/ a shromáždění věřící byli* 13. V následujícím případě je příděstí minulé zakončené na **-i**, ačkoli je několikanásobný podmět rodu ženského: *scházeli sice k pochopení tak mnohých vysokých/ a dílem božských umění mládenci Janovi Cani/ šedíny/ a dospělost let* 7.

- Podmět je tvořen **substantivem rodu ženského a středního v plurálu**. Zakončení je podle dnešního úzu stejné jako v případě předcházejícím, v textu je však zakončení na **-i**: *ruce a ramena Janové byli stříbrné* 11.

Uvedené odchylky v pravopisu koncovky příděstí minulého jsou odrazem **tendence k odstranění rodových rozdílů v plurálu**. Ve spisovné češtině se však neprosadila a v důsledku archaizujících tendencí v 19. století byla shoda v rodu zcela restituována.⁸⁶

Při **spojení několika substantiv v singuláru** nastávají problémy se shodou v čísle.

- U několikanásobného podmětu vyjádřeného substantivy s **konkrétním významem**, má podle dnešního úzu přísudek formu plurálu, stojí-li několikanásobný podmět před přísudkem.⁸⁷ V příkladě z textu má však přísudek formu singuláru: *město neb pevnost nějaká/ nikoli od nepřátel obležená a vydobitá býti nemohla* 1; *město takové neb pevnost od nepřátelského v pádu bylo ochráněno* 1. V těchto dvou větách se stejným několikanásobným podmětem kolísá ve shodě s přísudkem dokonce i mluvnická kategorie rodu.

- U několikanásobného podmětu vyjádřeného substantivy **abstraktního významu**, bývá zpravidla přísudkový výraz v plurálu, stojí-li několikanásobný podmět před přísudkem. *Příruční mluvnice češtiny* však připouští i singulár. Marie Čechová ve své gramatice uvádí, že: „*jsou-li podmětová jména různého rodu, je přísudek vždy v množném čísle.*“⁸⁸ V textu se tento případ vyskytuje s příděstím ve formě singuláru:

⁸⁶ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 357.

⁸⁷ Přesná pravidla zde nelze formulovat, jde jen o tendence.

⁸⁸ ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996, s. 275.

jeho ponižené umění a moudrost jej netoliko posadila 10; částka a vlastnost ... knězi svatému Janu nezcházelá 12; mladost sice a teměř ještě dětinství bylo v jeho létech 8.

Pokud jsou složky **komplexního podmětu** tvořeny substantivy různého rodu, z nichž jedno je vlastní jméno (*dítě Jan*), přísudek se může shodovat s vlastním nebo obecným jménem, je-li prvním členem jméno obecné. V analyzovaném textu dochází ke kolísání ve shodě v přísudku: *jezdíl^θ dítě Jan na vzáctným a velikým koní 5; užívalo sice dítě Jan lučiště/ a střel 6; strílelo dítě Jan 6.*

Doposud se jednalo o **shodu mluvnickou**. Ta je pravidlem, je-li přísudek přímo spojen s podmětem. Je-li souvislost s podmětem volná (např. je-li podmět, na kterém přísudek závisí, vyjádřen už v předchozí větě či je nejasný nebo nejednoznačný), uplatňuje se **shoda podle smyslu**, a to na základě kontextu, věcných znalostí, ale i úzu. Doklady na shodu podle smyslu jsou ojedinělé. V textu se uplatňuje v následujících případech:

- Je-li podmětem zájmeno bezrodé: *zde já laskaví v Kristu Pánu poslouchací ... jsem dokázal^θ 17.* Zde jde o shodu podle přirozeného rodu. Stejně tomu tak je, není-li takový podmět zájmeny vyjádřen: *jak jsme prve slyšeli 12; tak aby jste s polu s ním za váš zde věrný křesťanský boj někdy také dosáhli 20.* Grafém **-y** podle současného úzu volíme pouze tehdy, je-li jasné, že se zájmeno vztahuje k osobám rodu ženského.
- Je-li podmět všeobecný: *a jestliže dlé smyslu vykladatelův stav kněžský na apoštolích založený/ a v jejich v kněžstvu náměstkách rozmnožený jest koruna cirkve svaté/ kterou někdy v osobě one ženy dvanactero hvězdami (a ne dvanactero apoštolův/ a v nich všechny jejich v kněžstvu náměstky vyobrazovali) korunované/ v zjevení svém viděl s. Jan Evangelista 11.* V případech, kdy je podmět chápán jako všeobecný, je přičestí zakončeno na **-i** i v současném jazyce.

5.4 Předmět (objekt)

Předmět je pravovalenční syntaktickou pozicí slovesa v jakémkoli tvaru, nejčastěji však ve tvaru určitém, řídčeji u dějového adjektiva. Je-li předmět významově nutným doplněním přísudkového slovesa, pak je větným členem základovým, v opačném případě je větným členem nezákladovým, v pozici fakultativní. Formálně je vztah mezi předmětem a jeho řídícím členem vyjádřen rekcí, tzn. pádová forma předmětu je určována předmětovým slovesem (adjektivem). Je-li předmět infinitivní či větný, pak není řídícím členem tvarově určován.

5.4.1 Vyjadřování předmětu ve větě

Předmět je v analyzovaném textu vyjadřován zpravidla **substantivem**, a to buď v pádě prostém: *nebeská naučení hlásal lidu* (12) nebo v pádě předložkovém: *co se stalo s ovci Jakubovými* (15). Mimo to je předmět také několikrát vyjádřen **infinitivem**: *král slíbil lid propustiti* (14), **adjektivem**: *více dobrého slyšel nežby viděl* (15) a **vedlejší větou**: *viděl on/ že církevní jeho sestry bratří/ a poslouchací jsou ... podobní* (13).

Během historického vývoje češtiny se vazba mnohých sloves měnila. Zvláště u sloves s původní rekcí genitivní docházelo postupně k nahrazování **genitivního předmětu předmětem v akuzativu**. Tato vývojová tendence se prosazuje i dnes. Typickým příkladem je ústup genitivu záporového, silně byl omezen genitiv partitivní. U některých sloves s předponami *na-*, *při-*, *u-*, *po-* byl genitiv ve staročeštině téměř ustálenou vazbou, avšak později se stává jedním z možných vyjádření vedle akuzativu. Instrumentálu ustupoval genitiv látky.⁸⁹ Ústup genitivních vazeb neprobíhal plynule, rozhodujícím obdobím bylo 17. století, kdy se ústup velice zrychlil. Sloves, která si dodnes zachovala živou genitivní rekcí, není mnoho.

V analyzovaném textu rekce slovesa v mnoha případech odpovídá normě dnešní. Nejčtenější je předmět v pozici s formou akuzativu: *ještě neviděl světlo světa* (4), méně se vyskytuje předmět v pozici s formou genitivu: *nápoje moudrosti se napil* (8), dativu:

⁸⁹ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 361.

díviti se tomu zázračnému mládenci museli sami jeho učitelové a mistři (8), lokálu: *o Jeruzalémě městu prorokoval někdy Izaiáš prorok* (6) a instrumentálu: *Kristus Ježíš... s církví rozmlouvaje* (13).

Nápadný je výskyt **genitivu záporového**: *nemá dospělého rozumu* 3; *nemaje ... odpočinuti žádného* 16; *žádného znamení zevnitř na něm nebylo viděti* 17. **Genitivní vazbu** jsme dále zjistili u několika dalších sloves: *užíval křídel umění svého* 10; *zanechaje umění římských* 7; *my slova božího pozorně slyšeti mnohokrát zanedbáváme* 13; *užíval on prutu* 14. Jak jsme již uvedli, původní předmět v genitivu byl postupně nahrazován předmětem v akuzativu. Zatímco u slovesa *slyšet* je v současném jazyce akuzativní vazba jedinou možnou, u sloves *užívat*, *zanechat* dochází ke kolísání mezi původní vazbou genitivní a novější vazbou akuzativní: *užívat něčeho/něco*, *zanechat něčeho/něco*. Sloveso *zanechat* ve významu *odejít a nevzít s sebou* má vazbu akuzativní. Vazba genitivní je v tomto případě považována za výraz zastaralý.⁹⁰ Ve významu *přestat něco provozovat* je však vazba genitivní běžná.

Nyní se podrobněji zaměříme na další vazby užití v textu, jejichž vývoj jsme zjišťovali pomocí *Vokabuláře webového*, který zachycuje především slovní zásobu historické češtiny do 15. století, a pomocí *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*.

V textu se vyskytuje sloveso *učiti se* s původní vazbou dativní: *všelikému umění učiti se počal/ mládenec Jan* 7; *neučil se pravidlům* 7. *Lexikální databáze* již dokazuje pronikání akuzativu. V současném jazyce je dativní vazba možná, avšak převažuje novější vazba s akuzativem.

Jak uvádí Gebauerův *Slovník staročeský*,⁹¹ sloveso *dosahovati* mělo ve staročestíně genitivní vazbu. V analyzovaném textu je již genitiv nahrazen akuzativem: *vítězoslavnou korunu blahoslavenství dosahují* 3. Pronikání akuzativní vazby dokazují i doklady uvedené v *Lexikální databázi humanistické a barokní češtiny*, pět dokladů z celkových devíti si zachovává vazbu genitivní, čtyři doklady již převzaly vazbu akuzativní. U slovesa *dosáhnout/dosahovat* dochází v současném jazyce ke kolísání mezi původní vazbou genitivní a novější vazbou akuzativní: *dosáhnout*

⁹⁰ *Slovník spisovného jazyka českého*. Díl VIII, Z–Ž. Praha: Academia, 1989, s. 117.

⁹¹ GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl I, A–J. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická akciová společnost unie, 1903, s. 304.

něčeho/dosáhnout něco. Avšak ve významu *úsilím nabyt* je možná pouze vazba genitivní.⁹²

Vazbu akuzativní v textu nacházíme u slovesa **žádati** ve spojení s předložkou **za**: *žádám za malé strpení* 4. *Vokabulář webový* dokazuje, že původní vazba u tohoto slovesa byla genitivní. *Lexikální databáze* již uvádí vedle vazby genitivní i vazbu akuzativní. Vazbu *žádati za něco* nacházíme v Novém Zákoně *Svatováclavské bible* z druhé poloviny 17. století. Zdá se, že vazba akuzativní u tohoto slovesa pronikala pozvolna, neboť v *Lexikální databázi* převažují ještě vazby genitivní. Současné slovníky uvádějí vazbu akuzativní jako jedinou možnou. Vedle vazby *žádati za koho, co* je možná vazba *žádati o něco*, která se poprvé vyskytuje v Jungmannově *Slovníku česko-německém*.

Sloveso **naroditi se** má ve spojení s předložkou **z** vazbu genitivní: *svatý Jan/ narodil se/ proti obyčejí všech jiných dětí z neplodných/ a již věkem zešlých rodičův* 4. Vazba *naroditi se z koho, čeho* byla ve staročeštině běžná. V současném jazyce je možná pouze vazba dativní *narodit se komu, čemu*. Jaký byl vývoj této vazby, jsme nezjistili, neboť *Lexikální databáze* tuto vazbu neuvádí.

Sloveso **poslechnouti** má v textu vazbu dativní: *poslouchací jeho ještě jemu poslechnouti/ a polepšiti se meškaly* 14. Ve staročeštině mělo toto sloveso s významem *uposlechnouti, podřítiti svou vůli* vedle vazby genitivní a ojedinele akuzativní také vazbu dativní *poslechnouti komu, čemu*. Zdá se, že postupně docházelo k významovému vymezení pomocí této vazby. Sloveso *poslechnouti* ve významu *vyslechnouti* mělo vazbu genitivní, dativní vazby se užívalo u slovesa s významem *poslušný býti, poslušnost prokázati*. V současném jazyce se sloveso s tímto významem vyskytuje pouze s vazbou akuzativní.

Ve staročeských textech mělo sloveso **dbáti** ve významu *všímati si* vazbu genitivní. Vyskytovala se i vazba *dbát na koho, co*, ale jen u sloves s významem *starat se, pečovat*. Akuzativní vazba postupně pronikala i ke slovesům jiných významů, jak dokládá i náš text: *nedbali na příjemnou hůl* 14. Současné slovníky uvádějí vazbu akuzativní, vazba genitivní je považována za knižní.

⁹² SVOZILOVÁ, Naďa, PROUZOVÁ, Hana, JIRSOVÁ, Anna. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia, 2005, s. 62.

Sloveso *ochraňovat* se v textu vyskytuje s předložkou *od* v genitivní vazbě: *on ochraňuje od hamby světské/ hájí od potupy duchovní* 20. Stejná vazba byla analogicky užitá u slovesa *hájit*. V doložených textech 17. a 18. století převažuje vazba *ochraňovat před kým, čím*. V současném jazyce je možná trojí vazba: *chránit před kým, čím, proti komu, čemu, od koho, čeho*.

Sloveso *opovrhnout* se v textu vyskytuje s původní vazbou akuzativní: *pro jeho vznešená umění všeliké sobě obětované/ nemenějí vzáctné/ jak vejnosné důstojnosti z veliké poníženosti své tak srdnatě opovrhl* 10. *Vokabulář webový* dokládá i vazbu s instrumentálem *opovrhovat někým, něčím*, tuto vazbu užíváme v současné češtině.

Vazbu *volati na pomstu*: *krev/ která ustavičně proti tobě k nebi volati bude na pomstu* (19) dokládá *Lexikální databáze* převážně v textech náboženského charakteru. V současném jazyce je tato vazba nahrazena spojením *volati po pomstě*. Vazba *volati po někom, něčem* se užívá v přeneseném významu ve smyslu *vyžadovat reakci*.

Uvádíme několik konstrukcí s **infinitivním předmětem**, které jsou z pohledu současného spisovného jazyka silně zastaralé: *na cestu spasení se obrátiti poslouchače své přinutil* 14; *kteřou sice král prve sám žádal sobě od Jana býti hlásanou* 17; *to žádal sobě býti vyjeveno* 17. Během historického vývoje došlo k poměrně rychlému ústupu některých infinitivních konstrukcí z živého jazyka a k jejich nahrazení vedlejší větou nejčastěji se spojkou *že* nebo *aby*. K tomu mj. přispělo to, že jde o konstrukce vzniklé napodobením analogických vazeb latinských, takže neměly oporu hovorovém jazyce.⁹³

Dosti častý je **předmět několikanásobný**, složený z několika předmětů souřadných: *slyš žalostné upění/bolestný pláč/ a litostivé nařikání* (19) nebo nesouřadných: *křechkostí lidskou/ anjelskou svátost převýšil* (12).

Předmět bývá také mnohdy nějak blíže určen, a to nejčastěji přívlastkem: *v božských/ouhlavních/ a ostatních křesťanských ctnostech/ a bohobojným obcování* (2), méně předmětem: *velel raději řeku Vltavu píti* (18) a příslovečným určením: *přikazuje ... udatně bojovati* (1). Také v tomto jevu můžeme sledovat vliv latinských humanistických vzorů.

⁹³ GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

5.4.2 Postavení předmětu ve větě

Předmět je mnohdy vysunut **do čela věty**: *Hanibalovy onému slavnému vůdci karthaginenskému/ jemůžto/ jak o tom píše letopisové velikou chtivostí/ kterou udatná jeho mysl po samých toliko vojnách/ a vítězstvích toužila/ také i ve snách všeliká šťastná svítězení jse představovali* 2. Vysunutí předmětu do čela věty činí text méně přehledným, avšak zřídka kdy takovýto slovosled znesnadňuje porozumění textu.

K nepřehlednosti textu přispívá také **nahromadění několika různých obvykle rozvitých předmětů v pozici před přísudkovým slovesem**: *usty svými Apoštolskými církev ze všelikých věřících rozličného stavu shromážděnou/ jako námluvčí/ Kristu miláčkoví namlouval* 13; *Jan horlivosti a rozličnomluvnosti svou apoštolskou všelikým nepravostem odaný lide tak hojně k pokání přiváděl a obracoval* 13; *a když u jeho slavného hrobu chromých berle/ ramena sklíčených/ očí slepých těla nemocných/ strápených/ truchlivých/ a v nebezpečství hamby postavených srdce jako patrné dokazy zázrakův jeho/ pro které on nyní celému světu za svatého jest vyhlášen/ zavěšené uzříte* 20.

5.5 Příslopečné určení (adverbiale)

Příslopečné určení je pravovalenční syntaktickou pozicí přísudkového výrazu, je tedy součástí základové větné struktury a větným členem základovým. Příslopečné určení nemusí být vždy prvkem valenčního rámce. Je-li například příslopečné určení závislé na jiném členu nežli na přísudku, či je-li závislé na přísudku, který příslopečné určení ve svém významu nevyžaduje, pak je příslopečné určení v pozici nezákladové, fakultativní.

Příslopečné určení kvalifikujeme na základně principu sémantického, podle toho, jakou okolnost slovesného děje vyjadřuje. Stejně jako příslovce, tak i příslopečné určení dělíme na případy, které vyjadřují prostorové okolnosti, časové souvislosti, kvalitu děje a významy blízké této oblasti (způsobová určení), oblast kauzálních vztahů (případy, které jsou primárně řešeny jako mezivětné vztahy a sekundárně jako větný člen). Tradičně se v české syntaxi rozlišuje příslopečné určení místa, času, způsobu a kauzálních vztahů.

5.5.1 Vyjádřování příslopečného určení ve větě

Během historické doby nastaly v zásobě příslovcí mnohé změny. Šlo však především o změny lexikální, které se syntaxe dotýkaly jen nepřímo. Několik změn nastalo v příslopečných významech pádů. Například zanikly zbytky bezpředložkového lokálu, omezilo se užívání časového genitivu a instrumentálu. Ke změně došlo v chápání příslopečného určení místa při dokonavých slovesech vyjadřujících pohyb na jiné místo (ve staročeštině zde býval lokál s předložkou *v* nebo *na*, později se ustálil akuzativ s předložkou *na* nebo genitiv s předložkou *do*).⁹⁴ V textu již nenacházíme pozůstatky staršího stavu. Až na několik výjimek je způsob vyjádření příslopečného určení shodný se současným jazykem.

Příslopečné určení času je v textu nejčastěji vyjádřeno **příslivci**: *dříve, hned, vřdycky* a **zájmennými příslovci**: *někdy, potom, tehdaš* (v textu dochází ke kolísání *tehdaš - tehdaž*), méně pak různými **pády substantiv**, a to **prostými**: *dnem i nocí, celý čas života svého* i **předložkovými**: *v poledné, při mši svaté*. Převažují předložková spojení vyjádřená genitivem: *hned od dětinství a maličkosti 2, za svého času 13,*

⁹⁴ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 362.

až do skonání světa 19; lokálem: *hned při počátku učení svého* 8 (v současném jazyce bychom předložku *při* nahradili předložkou *od*), *po umučení Kristovém* 9, *již v starém věku* 16; méně se vyskytuje vyjádření instrumentálem: *hned před časem* 5.

Předložkové spojení ***až po dnes***: *pročež až po dnes ve všech dobře zřízených městech a pevnostech netoliko vnitř spořádané vojsko se vynalézá* (1) je v současném jazyce nahrazeno příslovcem *dodnes, doposud*.

Frekventované je vyjádření **vedlejší větou**. Text nabízí například vedlejší větu **přísluvečnou způsobovou**: *uč se jak nejvíc můžeš* 9; **přísluvečnou příčinnou**: *štítem Římské říše jménovaný proto/ že chytrostí vojenskou/ vždy pilně/ a opatrně bděl* 1; **přísluvečnou účelovou**: *dané jsou ženě dvě křídla orličí veliké/ aby lítala* 10; **přísluvečnou podmínkovou**: *kdyby jen ustavičně z přílišné dobrotivosti rozpouštěl/ a uzdu lidem rozvazoval/ k všelikým hříchům/ cesta by vždy otevřená byla* 14; **přísluvečnou přípustkovou**: *ačkoliv že nepronikají tvé kamene a ukrutné srdce/ předce však prorážejí samé nebe* 19. Nejčastější jsou vedlejší věty **přísluvečné časové** uvozené spojkou ***když***: *Zachariáš prorok/ když o Kristu na svět přijíti majícím prorokoval/ to jediné jako největší zázrak s velikým podíváním o něm vyřkl* 4; *nebo když se v Nepomuku narodil Jan spatření byli nejjasnější z nebe stupující ohně* 5. Místo časové věty se ojedinele objevuje **substantivum slovesné**: *netoliko ten jest zmužilý/ a srdnatý bojovník/ kdo při skutečném města nějakého/ neb pevnosti obležení/ proti nepřátelům udatně válčí* 1; *on v skutečném do Vltavi uvržení smrtelně raněn byl* 19. V druhém citovaném dokladu je nápadné předložkové spojení s předložkou ***v***. Předpokládáme, že jde zřejmě o přehlédnutí autora či tiskaře, neboť v následující větě se již vyskytuje běžné předložkové spojení: ***při skutečném do Vltavi uvržení*** 19.

Ostatní druhy přísluvečného určení jsou vyjadřovány běžným způsobem, a proto se již zaměříme pouze na jevy z určitého hlediska příznakové.

Přísluvečné určení příčiny se často vyjadřuje vazbou s předložkou ***pro***: ***pro*** *mdlobu těla i mysle buďto víceji nic dobrého činíti nemohou* 3; ***ani pro*** *velikou přístnost řeči jeho/ hříšníci nezoufali/ ani pro přílišnou dobrotivost/ spravedliví/ od dobroti své a božských pravydel neodstoupili* 14.

Vazbou s předložkou ***pro*** je vyjádřeno také **přísluvečné určení účelu**: *jako na nejpohodlnějším loži pro spasení naše sladce odpočíval* 8; *anjel tím samým/*

že anjelem jest/ nemá to **pro** zásluhu své ctnosti 11; **pro** věci bezpečnost ... taky i to tajil 18.

Příslovečné určení místa zasáhlo během historického vývoje několik změn. Například ve významu „směřovat dovnitř“ byl nahrazen akuzativ s předložkou **v** genitivem s předložkou **do**.⁹⁵ V analyzovaném textu se už vyskytuje pouze novější stav: **do** města Žatce se odebral 7; sami však **do** něho nevešli (korábu) 14. Pozůstatek staršího stavu nacházíme ve větě: *chtěl kázáním svým/ v srdce poslouchačův vkořeniti všeliké ctnosti* 14.

Příslovečné určení způsobu je mnohdy vyjádřeno spojením **na způsob**: *bdění lidské na způsob stráže a varty vojenské/ na čtyry také díli a částky jest rozdělené* 2; **na způsob** dětí nerozumných právo ku království nebeskému tak drahé/ dávají za nějaké jablko červyvé 4; *on na způsob serafínův nebeských bez přestání chváli Bohu všemohoucímu vydával/ a prozpěvoval* 16.

Příslovečné určení prostředku bývá mnohdy vyjádřeno předložkou **skrze**: *Jan v pravdě syn hromu skrze svou vejmluvnost z kazatelnice/ jako z nějakých oblakův zahřměl* 12; *jestliže tehdy knížata a mocnosti nebeské cherubínové/ a serafínové skrze cirkev něčemu se učí* 12; *skrze pravé pokání na cestu spasení se obrátiti poslouchače své přinutil* 14.

Příslovečné určení původce je v textu vyjádřeno předložkou **od**: *město neb pevnost nějaká/ nikoli od nepřátel obležená/ a vydobytá býti nemohla* 1; *slovo boží od něho kázané* 13; *Mojžíš do Egypta byl od Boha odeslán* 14. Stejně je někdy vyjádřeno i **příslovečné určení příčiny**: *klesající od zdřímoty* hlava 9.

Příslovečné určení zřetele je několikrát vyjádřeno **předložkovým lokálem**: *muž veliký v oučinku a skutku/ ačkoliv že malý v postavě* 4; *přesáhl jsem všechny jiné v moudrosti* 7; *Václav král netoliko v tyranství/ a ukrutnosti své podobný* 16.

U **příslovečného určení míry** se vyskytuje vazba s předložkou dnes neobvyklou: *hned téměř nad samého Šalomouna byl moudřejší* 7; *v mlčenlivosti své nad s. Pavla dokonalejší* 18.

⁹⁵ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 362.

5.5.2 Postavení příslovečného určení ve větě

V textu nenacházíme žádné slovosledné odchylky. Nápadná je pouze občasná **kumulace několika příslovečných určení různého druhu**: *v městě nejakém neb pevnosti/ né v poledné toliko/ a večer/ nýbrž i zrána a v noci bdíti a stráži držeti užitečně/ a taky potřebně jest 2; tak chtivě/ a horlivě nabízel/ jak horlivě/ a přísně snad mnozí rodičove metlami/ neb jinými tresti dětí své mocně do chrámu Páně musejí doháněti 5; aby tak pečeť ta božská v něm tím stáleji tak v ohni jak v mukách vzdy hluboce a stále vyrytá zůstala 11.*

Uvádíme příklady, v nichž nahromadění několika příslovečných určení činí text nepřehledným a znesnadňuje jeho porozumění: *slovi svatými/ nejináče/ nežli jako rychlými střelamy tak ostře a pronikavě (ne sice dle običeje dětinského do povětří/ nýbrž do srdci lidských) střílelo dítě Jan tak že srdce vyšších k obzvláštní sebe vážnosti/ nižších k velikému podivení/ sobě rovných k horlivému následování jest pohnul 6; aby náležitě/ a gruntovně se vyučil/ netoliko k svobodným umění do města Žatce/ ale i k vyšším/ vzlaště/ k nejpřednějšímu teologickému/ a prav duchovních do veliké koleje pražské právě tenkrátě od Karla IV. založené se odebral 7; což i také z poručení tyrannského krále Václava skutečně se stalo/ dne 29. měsíce dubna/ nyní 16. máje/ právě tu noc/ před slavným na nebe vstoupením Páně/ ne bez obzvláštní prozřetelnosti božské/ aby ten jenž tajnost svaté spovědí pod tak pevným/ a silným klíčem ust svých vždy skrytou/ a zavřenou držel 18–19.*

5.6 Přívlástek (atribut)

V rámci valenční syntaxe má přívlástek zvláštní postavení. Přívlástek není považován za základový větný člen, není členem základové větné struktury. Přívlástek rozvíjí syntaktické substantivum v kterékoli větněčlenské platnosti, vždy je tedy pouze členem rozvíjejícím, nezákladovým. Na rozdíl od podmětu, předmětu, příslovečného určení a doplňku není nikdy vázán na přísudek, nýbrž je členem nominální skupiny.

5.6.1 Vyjadřování přívlástku ve větě

Rozlišujeme přívlástek **shodný a neshodný**. Každý z nich se vyjadřuje specifickými prostředky. Jak následně dokážeme, vyjádření přívlástku v textu zpravidla nepřekračuje současný úzus.

Přívlástek shodný

Přívlástek shodný bývá nejčastěji vyjádřen **adjektivem**: *světla nebeská 5, vznešená umění 10, pevnosti stříbrné 13*; dále **zájmenem**: *kázání mé 3, pro spasení naše 8, veškeré nebe 10*; zřídka **číslovkou**: *první list 9, dvě křídla 10, čtverá tvářnost jednoho 11*. Nápadné je vyjádření **slovesným adjektivem**: *z nebe stupující ohně 5; klesající od zdřímoty hlava 9*. Častý výskyt adjektiv tvořených od participií je projevem snahy napodobit latinskou syntax.

Přívlástek shodný je závislý na řídicím substantivu **shodou**, kopíruje tedy gramatické kategorie řídicího substantiva. Je-li přívlástkem shodným přídavné jméno, zájmeno či číslovka řadová, shoduje se **v pádě, čísle, rodě**, v mužském rodě v plurálu **i v životnosti**:

Pád	Rod mužský živ.	Rod mužský neživ.	Rod ženský	Rod střední
1. sg.	<i>dokonalý spovědník</i>	<i>vejmluvný jazyk</i>	<i>svěcená voda</i>	<i>hluboké moře</i>
2. sg.	<i>Krále nebeského</i>	<i>spůsobu božského</i>	<i>svaté spovědí</i>	<i>města nějakého</i>
3. sg.	<i>římskému císaři</i>	<i>životu věčnému</i>	<i>bojovnické zmužilosti</i>	<i>srdnatému bojování</i>
4. sg.	<i>svatého Pavla</i>	<i>jazyk apoštolský</i>	<i>apoštolskou horlivost</i>	<i>hluboké moře</i>

Pád	Rod mužský živ.	Rod mužský neživ.	Rod ženský	Rod střední
5. sg	<i>korunovaný lotře</i>	– ⁹⁶	–	–
6. sg.	–	<i>v věku druhém</i>	<i>v svatě spovědí</i>	<i>při skutečném obležení</i>
7. sg	<i>dokonalým člověkem</i>	<i>podobným způsobem</i>	<i>korunou královskou</i>	<i>zevnitřním zmamením</i>
1. pl.	<i>cirkevní učitelove</i>	<i>bobkové věnce</i>	<i>vlny mořské</i>	<i>šťastná svítězení</i>
2.pl.	<i>svatých rytířův</i>	<i>srdci lidských</i>	<i>hojných almužen</i>	<i>zázračných světél</i>
3. pl.	<i>duchovním nepřátelům</i>	–	<i>tělesným žádostem</i>	<i>k samým nebesum</i>
4. pl.	<i>své bojovníky</i>	<i>dětské skutky</i>	<i>brány nebeské</i>	<i>světla nebeská</i>
5. pl.	<i>laskaví poslouchačí</i>	–	<i>svaté paměti</i>	–
6. pl.	–	–	<i>v věcech božských</i>	<i>v zřícených městech</i>
7. pl.	–	<i>vojenskými sny</i>	<i>železnými kotvicemi</i>	<i>slovy svatými</i>

K porušení shody dochází zřídka, a to pouze v případě, jde-li o tvar plurálu: *přítomný samí svatí anjele* 6; *dané jsou dvě křídla veliké* 10; *všeliké tajemství jemu byli vyjevené* 18.

Z uvedeného přehledu je patrné, že v koncovkách adjektiv/zájmen/číslovek majících adjektivní skloňování nedochází k diftongizaci *y > ej*. Autor totiž zřejmě vycházel ze staršího úzu kralického, který tuto diftongizaci v koncovkách nepřipouštěl. Z hláskových změn dochází pouze k úženi *é > í*, a to nejčastěji v koncovkách adjektiv/zájmen/číslovek majících složenou deklinaci tvrdou ve tvarech maskulin a neuter genitivu a lokálu sg: *na obširným place vojenským* 1; *text Svatého písma* 18; *o dnu soudným* 18.

Běžné je vyjádření přívlastku **vedlejší větou vztažnou**: *celý dům/ v kterém se Jan byl narodil* 6; *slyšel sem tajemství které nelze člověku vypraviti* 18; *ještě však neupokojila se jeho nevinně od tebe prolitá mučednická krev/ která ustavičně proti tobě k nebi volati bude na pomstu* 19. Shoda přívlastkové věty je signalizována **v rodě a čísle** relativa. V některých případech je nesprávně užito vztažného zájmena *jenž*: *vnitř spořádané vojsko se vynalézá/ jenž by nepřátelskému do města vpádu mohlo odolati* 1. Autor zde užil ustrnulý tvar zájmena pro rod mužský.

⁹⁶ Pro některé pádové tvary v textu nenacházíme doklad.

Z hlediska významového se v textu vyskytuje **přívlastek kvalitativní** (charakterizuje vlastnosti osob, zvířat nebo věcí): *muži velicí* 4; *dítě malé* 4; *srdce moudré a rozumné* 8; **přívlastek relační** (vyjadřuje vztah k tomu, co je pojmenováno substantivem): *život lidský* 2; *propasti pekelné* 10; *lid Izrahelský* 14; **přívlastek konkretizační**: *tuto chválu* 2; *kůň onen* 6; *takové věci* 12; **přívlastek kvantitativní**: *ve všech skutcích* 6; *veškeré nebe* 10; *čtyry zvířata* 11.

Uvádíme několik adjektiv v postavení přívlastku shodného s vysokou frekvencí užití: *anjelský, boží, božský, nebeský, panenská, svatý*. Na několika místech se vyskytuje *božský* místo *boží* bez významového rozlišení: *pečet ta božská* 12; *povědomost tajemství božských* 12; *od dobroty své a božských pravidel neodstoupil* 14; *před trunem božským* 16.

V textu se projevuje tendence staré češtiny **nahrazovat přívlastek neshodný adjektivním přívlastkem shodným**. Toto adjektivum pak vyjadřuje nejen vlastnost, ale i složitější vztahy, nahrazuje genitiv posesivní, subjektivní, objektivní i vazby jiných pádů. Příkladů je mnoho: *láska lidská* 3; *umění politické* 7; *umění alchimické* 7; *lid Izrahelský* 14; *z praku pastýřského* 14. Jak vidíme, obvyklá jsou adjektiva s příponou *-ový, -ský* a jejich postavení v postpozici. „Tato adjektiva nezačala vlastnost a již pro svůj význam kladla se většinou za podstatné jméno, k němuž jistě přispívala analogie vazeb přívlastků neshodných, které si původní formu udržely. Průběhem doby tento způsob adjektivního vyjádření z jazyka mizel a do nové češtiny se dochovaly jen některé jeho zbytky.“⁹⁷ Tímto jevem se podrobně zabývá Václav Ertl ve svém článku *O tvarech českého přívlastku*.⁹⁸

Přívlastek neshodný

Přívlastek neshodný závisí na substantivu **rekcí** nebo **slabou závislostí**. Jeho tvar se při deklinaci nemění. Základní je vyjádření **substantivní**. Nejčastější formou neshodného přívlastku je **genitiv**. V textu nacházíme **genitiv vlastnosti**: *orlice dvouh velkých křídel* 9. Poměrně frekventovaný je **genitiv přívlastňovací**: *nebeského krále*

⁹⁷ BEČKA, Josef. O postavení přívlastku v české větě. *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 5, s. 141.

⁹⁸ ERTL, Václav. O tvarech českého přívlastku. *Naše řeč*, 1918, roč. 2, č. 4, s. 97–105.

bojovníci jsme 1; *světlo světa* 5; **genitiv původce děje**: *vykladatel písma Origenes* 6; *z chváli svých posluchačův* 12; genitiv **cíle děje**: *do města vpádu* 1; *polepšení života* 12; **genitiv vysvětlovací**: *mocí bdění a bojování* 2; *v čas oběti* 6. Velmi řídké se vyskytuje genitiv **celku a části**: *díl nohou* 11. Přívlástek neshodný může být i ve formě **ostatních pádů** kromě vokativu: *zákon o bojování* 1; *bdění v ctnostech* 2; *knížatům a mocnostem na nebesích* 12. Zřídka je v textu přívlástek neshodný vyjádřen **adverbiem**: *k lítání a vynášení vzhůru* 10. Ojedinelé je i vyjádření **vedlejší větou**: *né hned v dětinství svém vydávají ovotce všelikých ctnosti/ a pobožnosti/ nýbrž teprva svým časem/ když k dospělejším věku přijdou* 5; *ten toliko mezi ním a serafíny nebeskými byl rozdíl/ že když oní v trůnu božího v kůru svém nebeském/ chváli Bohu vydávaje stáli seraphin stabant; on pak z větší poniženosti/ a pro větší počestnost božskou kleče ...* 16.

Přívlástek několikanásobný a postupně rozvíjející

Zcela běžně jsou jména rozvíjena několika přívlástkami. Rozlišujeme přívlástek několikanásobný a postupně rozvíjející. Příkladů je v textu mnoho. Převažují přívlásky několikanásobné a postupně rozvíjející **shodné**: *zmužilý a srdnatý bojovník* 1; *na obširném place vojenským* 1. V menší míře text dokládá tyto přívlásky **neshodné**: *mocí bdění a bojování* 2; *text svatého Písma o bdění života lidského* 3; zřídka se vyskytují **kombinace**: *nepřátelskému do města vpádu* 1; *obzvláštním orodováním nejsvětější rodičky boží Marie Panny* 4.

5.6.2 Postavení přívládku ve větě

Postavením přívládku v české větě se podrobně zabýval Josef Václav Bečka. Ve svých příspěvcích uveřejněných v odborném časopise *Naše řeč*⁹⁹ zachytil hlavní zásady, kterými se postavení českého přívládku řídí. Jsme si vědomi staršího data těchto prací, nicméně mnohé jím stanovené zásady platí i pro jazyk doby dnešní.

Zkoumaný text dokládá, že čeština doby barokní dávala stejně jako dnes přednost přívládku shodnému před neshodným. Co se však postavení přívládku ve větě týče, současný úzus je dosti často porušován.

⁹⁹ BEČKA, Josef. O postavení přívládku v české větě. *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 5, s. 137–144.

BEČKA, Josef. O postavení přívládku v české větě (ostatek). *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 6, s. 168–181.

V současném jazyce je základní postavení **přívlastku shodného** těsně před řídícím substantivem (antepozice) a jen výjimečně za ním (postpozice). Mluvená řeč pak spěje k antepozici téměř naprostě. Ve starším jazyce tomu tak nebylo, což dokládá i námi analyzovaný text. V textu mírně převažuje přívlastek shodný **v postpozici**: *muž dospělý* 4; *světla nebeská* 5; *umění politické* 7; nad přívlastkem **v antepozici**: *bedlivý Flavius* 1; *mužský věk* 3; *nejučenější anjel Lucifer* 10. Přívlastky vyjádřené **formálními výrazy** (zájmeny, číslovkami) stojí zpravidla **v postpozici**: *kázání mé* 4; *kůň onen* 6; *cestu muže v mladosti jeho* 7. Téměř pravidelně se **za řídící substantivum** kladou **posesivní zájmena**: *běh svůj* 6; *pro spasení naše* 8; *hlava jeho* 11; *sláva tvá* 12. Je to jev typický pro starou češtinu. V dnešním jazyce se postpozice posesivních zájmen objevuje vzácně a v nové češtině je typická pro archaizující sloh. **Postpozice** je dále častá u **posesivních adjektiv**: *slova Kristová* 3; *s chotí Šalomounovou* 9; *s ovci Jakobovými* 14; *ta kniha Janova* 15; dále u **adjektiv zakončených na -í, -ký, -ský**, která jsou adjektivům posesivním významově velmi blízká: *bdění lidské* 2; *s nadějí a láskou boží* 12; *lid Izrahelský* 14; *městám pražským* 15. Nejvíce se postpozice udržela do nové češtiny u adjektiv posesivních, a to v psané řeči zvláště u autorů se slohem archaickým. V mluvené řeči je postavení za substantivem velmi vzácné. Jak uvádí Bečka: „Antepozice je dnes v mluvené řeči již tak vžitá, že se dokonce někdy i neshodný přívlastek posesivní, analogií se shodnými, klade před podstatné jméno: *Palackého most, Komenského universita*.“¹⁰⁰

Zájmeno ten je často kladeno **za substantivum**, a to zřejmě v případě, má-li se zeslabit jeho ukazovací význam: *zákaz ten Kristoví o bojování* 2; *blahoslavení jsou služebníci ty* 2; *jak vysoko měla žena ta svými velikými křidly lítati?* 10; *pečet ta božská v něm tím stájeji tak v ohni jak v mukách vzdy hluboce a stále vyrytá zůstala* 11.

Je-li přívlastkem shodným **substantivum** (*město Řím*), pak platí v současném jazyce zásada, že první ze substantiv je zpravidla řídící substantivum a druhé přívlastek. Nejčastěji platí, že řídícím substantivem je **obecné apelativum**, přívlastkem pak nějaké **jméno vlastní**: *otec Adam* 4; *mládenec Jan* 7; *do města Žatce* 7; *anjel Lucifer* 10; *řeku Vltavu* 18. Tento slovosled je v nové češtině dodržován, ve staré češtině byl však i zde slovosled volnější: *Zachariáš prorok* 4; *o Jeruzalémě městu* 6; *Nabuchodonozor král* 12.

¹⁰⁰ BEČKA, Josef. O postavení přívlastku v české větě. *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 5, s. 142.

Je-li substantivní přívlastek **rozvitý**, pak stojí zpravidla **za svým jménem**: *Hanibalovy onému slavnému vůdci kargthaginenskému* 2; *Bucefalus kůň Alexandra Velikého* 5; *o Nepomuku městečku českém* 6. Možný je i opačný pořádek, kdy autor nejprve vyloží obsah slova a pak s důrazem uvede jeho vlastní jméno, které je z dnešního pohledu v postavení přístavkovém: *vůdce náš Kristus* 1; *orodováním nejsvětější rodičky boží Panny Marie* 4; *v pravdě zplodila muže spanilého Krista Ježíše* 4.

Vztahuje-li se přívlastek **ke dvěma nebo více slovům**, bývá většinou **v antepozici**: *první díl a částka* 1; *rozličnými barvami/ a vzácnostmi* 11; *každodenním palácem a přibitkem* 11; *třetí částka a vlastnost* 12; méně pak **v postpozici**: *v bdění a v věku druhém* 11; *ruce a ramena Janové* 11; *podle způsobu a tvárnosti zevnitřní* 11.

Již od nejstarších dob českého jazyka se ve spojeních charakteru **biblického, náboženského a odborného** téměř důsledně užívá **postpozice**. Tento úzus je ve sledovaném textu zpravidla zachován. Jelikož námi zkoumaný text je náboženského charakteru, text nabízí skutečně mnoho dokladů: *království české* 2; *stráž vojenská* 2; *Bůh všemohoucí* 3; *království nebeské* 4; *chrám Páně* 5; *mše svatá* 6; *Syn boží* 12; *slovo evangelické* 13; *církev svatá* 17; *tajnost spovědnická* 18. Malá část těchto pojmenování má však shodný přívlastek **v antepozici**: *vojenský vůdce* 1; *anjelská svátost* 12; *nebeský život* 12; *kněžská svátost* 15; *svatá spověď* 17; *křesťanské krajiny* 20. Dnes mají spojení typu *Syn Boží, mše svatá, Bůh všemohoucí* povahu ozdobných nebo stálých epitet náboženského významu.

V současném jazyce se vázanost přívlastku na substantivum projevuje i v postavení přívlastku, který stojí buď těsně před substantivem (*Starý zákon*), nebo těsně za substantivem (*koruna církevní*). Slovosled staročeský byl však mnohem volnější, než je tomu dnes. V textu se běžně setkáváme s tím, že **přívlastek shodný je oddělen od svého substantiva několika větnými členy nebo i vloženou větou**. Na tento úzus měla vliv latina píšících humanistů, kteří usilovali o přiblížení českého jazyka k ideálu latiny. Dokladů je mnoho: *netoliko ten jest zmužilý/ a srdnatý bojovník/ kdo při skutečném města nějakého/ neb pevnosti obležení* 1; *tak veliké z něho moudrosti nabyt* 9; *svatý Jan Nepomucký kázání svými ... hojný působil užitek* 13. Neplatí zde tedy zásada platná pro současný jazyk: „přívlastek, který je před svým

jménem, splývá s ním velmi těsně.¹⁰¹ Přívlastek často těsně nesplývá se svým řídicím jménem ani v případě, tvoří-li s ním významovou jednotu.

Vázanost shodného přívlastku vyjádřeného **vedlejší větou s relativem** typu „který“ na substantivum se kromě shody projevuje tak, že stojí **těsně za substantivem**, k němuž se vztahuje: *spatření byli nejjasnější z nebe stupující ohně/ který krásným/ a nevinným světlem ku podivení města celý **dům/ v kterém** se Jan byl narodil obklíčili 5; vyrozumívaje totižto/ skrze dítě sto leté/ **lide ty kteří** v svém dospělém věku dětinské ještě skutky provozují 6; co učiníme sestře naší (cirkvi Nového zákona) **v den v který** bude namluvená 13. Je-li toto substantivum dále rozvito přívlastkem neshodným, případně shodným v postpozici, stojí přívlastková věta až za tímto přívlastkem: *nechtěl on s kázání svými býti podobný oným nešťastným **stavitelům** korabu Noe/ **kteří** sice jej mnoho let pro jiné stavěli ... 14; nechtěl býti rovný **světlům** nebeským/ **které** mocí svou všechny sice věci pod nebem řídí a spravují 14. Odchytky se vyskytují zřídka: *ani také nejmenšího **znamení** ze svrchu viděti není/ z **kterého** by se poznati mohlo 17.***

Přívlastek neshodný se stejně jako dnes klade zpravidla **za řídicí substantivum**: *obraz ukřížovaného Krista 8; nápoj moudrosti 8; orlice dvouh velkých křídel 9; tvářnost anjela/ a cherubína 11. Postpozice však není naprostá, text dokládá i několik přívlastků neshodných **v antepozici**: *budoucí svátosti znamení 5; od svrchního nebe vyjítí jeho 6; vzáctného kazatele pověst u Pražanů obdržel 12; neobyčejné jeho mlčenlivosti grunt a základ 18. Především vlivem latiny se ve staré češtině kladl přívlastek neshodný dosti často před jméno. Dnes by tento slovosled vyzníval jako příliš násilná snaha o archaismus.**

Setkají-li se vedle sebe **dva neshodné přívlastky**, které jsou stejně závislé na svém jméně, klade se, stejně jako v současné češtině, na první místo přívlastek vyjádřený **genitivem**, za ním pak přívlastek **v jiném pádě**: *text svatého Písma o bdění života lidského 3.*

Složitější situace nastává, sejde-li se u jednoho řídicího substantiva **přívlastků několik**. V textu lze vysledovat pouze jisté slovosledné tendence. Zřejmě neexistují závazná pravidla, podle nichž by se autor řídil.

¹⁰¹ BEČKA, Josef. O postavení přívlastku v české větě. *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 5, s. 139.

Setká-li se u téhož jména **přívlastek shodný s neshodným**, stojí **shodný** obvykle **před jménem, neshodný za jménem**: *tento živý pramen štědroty* 16; *nejjasnější blesk svátosti a pobožnosti* 16; *svěcená voda v kostele* 17; *bobkové věnce králův* 17. V nové češtině je toto pravidlo zachováváno velmi důsledně, důsledněji než v jazyce starším. V textu nalézáme řadu odchylek: *vojsko ... jenž by nepřátelskému do města v pádu mohlo odolati* 1; *zákaz ten Kristoví o bojování/ a bdění křesťanských jeho rytířův* 2; *řeku velikou vejmluvnosti kazatelům ponavrhuje* 4; *v bdění a v věku druhém květoucí své mladosti* 11; *o dokonalosti kazatelské svatého Jana Nepomuckého* 14; *při skutečném do Vltavi uvržení* 19.

Poměrně častým případem bývá, že řídicí jméno má dva přívlastky, shodný a neshodný, a že **přívlastek neshodný má svůj vlastní shodný přívlastek**. Převažuje slovosled, kdy druhý přívlastek shodný závislý na přívlastku neshodném stojí **v postpozici**: *celý čas života svého* 2; *veliké přikázání o lásce boží* 3; *takovou vznešeno mluvnost/ a povědomost tajemství božských* 12; *silným klíčem ust svých* 19. Jen o něco méně frekventovaný je slovosled s **anteponovaným** přívlastkem shodným: *od bdění jeho v jmenovaných ctnostech* 2; *všeliké tajemství božské moudrosti* 12; *světlo čistý bílý z ryzího zlata* 15; *veliké tajemství svaté spovědi* 17. Kolísání je nápadné ve větě: *z samé studnice otevřeného boku a srdce Kristového nápoje moudrosti se napil* 8.

Vyskytne-li se u řídicího substantiva **několik shodných přívlastků**, pak rozlišujeme, zda jsou jednotlivé přívlastky na sobě nezávislé (souřadné), či jeden je závislý na druhém (podřadný).

Přívlastky shodné souřadné (přívlastek několikanásobný) stojí zpravidla **před jménem**: *zmužilý/ a srdnatý bojovník* 1; *pravý a dokonalý kněz* 11; *měděnými/ a železnými sloupy* 12. Řídké je postavení několikanásobného shodného přívlastku **za jeho řídicím jménem**: *čas raní a noční* 2; *v bdění a věku prvním a dětinským* 4; *srdce moudré a rozumné* 8. Stejně jako dnes se postavení shodných přívlastků řídí zásadou zbytečně je od sebe nedělit, nevyskytl se jediný případ jejich rozdělení.

Pořadí **přívlastků shodných nesouřadných** (přívlastek postupně rozvíjející) se v současném jazyce řídí **principem významovým**. Je-li u substantiva několik nesouřadných shodných přívlastků, bývají v současném jazyce zpravidla v tomto pořadí: ukazovací zájmeno – přívlastňovací zájmeno/adjektivum – číslovka –

adjektivum kvalitativní – adjektivum relační – adjektivum tvořící se substantivem sousloví.¹⁰² Toto pořadí bývá ve zkoumaném textu mnohdy dodržováno: *ve všech dobře zřízených městech a pevnostech* 1; *v ostatních znamenitých křesťanských ctnostech* 2; *žádná větší Janová radost* 5; *na místě jiných podobných dětinských tintěrek* 6; *drahé královské paláce* 13. K porušení uvedeného pořadí dochází zpravidla tehdy, je-li součástí **posesivní zájmeno**: *takové křesťanské své rytíře a bojovníky* 3. Někdy bývá mezi přívlastky vložen jiný rozvíjející větný člen, který závisí na některém z nich: *v chrámu Páně hlavního starého města pražského blahoslavené Panny Marie* 12; *jeho nevině od tebe prolitá mučedlnická krev* 19.

Pro jazyk starší je charakteristické **rozdělení postupně rozvíjejícího přívlastku** způsobem, že jedna jeho část je před jménem a druhá za jménem. V analyzovaném textu k takové situaci dochází v případě, je-li jedním z přívlastků této řady **posesivní zájmeno**. To se často klade **do postpozice**: *bojujícím rytířům svým* 1; *milovati budeš Pána Boha tvého; s celého srdce tvého/ a z celé duše tvé a z celé mysle tvé a ze vsí síly tvé* 3; *od bohabojných rodičův svých* 5; *žádná jiná odpověď jeho nebyla* 18. **Postpozice** jednoho z přívlastků se vyskytuje i tehdy, jsou-li oba významové. V tomto případě se za podstatné jméno klade **přívlastek těsnější**: *na obširným place vojenským* 1; *vítězo-slavnou korunu nebeskou* 2; *vymyšlených básní římských* 7; *v veliké Karlové koleji pražské* 9; *nad všechny kůry anjelské* 9; *dvě křídla orličí veliké* 10. Zpravidla tohoto způsobu autoři užívali tehdy, pokud chtěli zdůraznit některý člen přívlastku, nebo když chtěli zabránit přílišnému hromadění přívlastků, které „dříve víc než nyní bylo považováno za slohový kaz“.¹⁰³

Slovosled rozvitého přívlastku tedy nebývá stejný jako v současném jazyce. Projevují se tendence klást rozvitý přívlastek před substantivum i za něj. Postpozice v námi analyzovaném textu často vytváří dojem **přístavku**: *tato žena tajná sluncem přioděná/ a v nebi postavená* 10.

V současném jazyce platí pravidlo, že „přívlastek vyjadřující vlastnost, kterou spínáme těsněji s určovacím jménem, klademe těsně ke jménu podstatnému, před ně nebo za ně... Druhý přívlastek se připíná volněji“.¹⁰⁴ Ta část rozvitého přívlastku, která tvoří **jádro postponovaného nebo anteponovaného rozvitého přívlastku** (často

¹⁰² GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 502.

¹⁰³ BEČKA, Josef: O postavení přívlastku v české větě (ostatek). *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 6, s. 172.

¹⁰⁴ BEČKA, Josef: O postavení přívlastku v české větě (ostatek). *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 6, s. 171.

dějové adjektivum), stojí mnohdy **těsně u řídicího substantiva**: *nejjasnější z nebe stupující ohně* 5; *neodal se nestydatému/ a k nepořádné lásce vábícímu učení* 8; *orlice jest obraz nejakého ostrovtípného/ a učeného/ vzláště však v Písmě svatým/ a v věcech božských zběhlého doktora* 9; *jeho vlastní zázračně neporušený jazyk zemský* 20. Nacházíme však i řadu odchylek. Mnohdy se před či za tímto jádrem vyskytují kratší **výrazy, oddělující jej od řídicího substantiva**: *klesající od zdřímoty hlava* 9; *slovo boží od něho kázané* 13; *když hleděli na pruty/ jim předložené* 15. Někdy stojí jádro (dějové adjektivum) dokonce až **na konci postponovaného celku**: *mnozí menším snad uměním obdaření* 10; *on Janovi u svého nejsvětějšího raněného boku/ jak jsme prve slyšeli/ ležícímu/ takové věci vyjevil* 12; *cirkev ze všelikých věřících rozličného stavu shromážděnou* 13; *také nad skáli tvrdší srdce hříšníkův k jeho hřmotnému/ a jako hromovému hlasu pohnuté* 16. Čím je pak postponovaný rozvitý přívlastek delší, tím více ho z dnešního pohledu chápeme jako archaický.

Z uvedeného přehledu je patrné, že postavení přívlastku je dosti nepravidelné. Vztah mezi řídicím substantivem a na něm závislým přívlastku je často velmi uvolněný, nesplývá s ním tak těsně, jako je tomu v současném jazyce. Z textu jsme se pokusili vyvodit několik slovosledných tendencí, avšak počet odchylek je opravdu vysoký. Tento stav vyžaduje od současného čtenáře zvýšenou pozornost při recepci textu. Jako příklad uvádíme souvětňý celek, v němž nepravidelné postavení přívlastku způsobuje nepřehlednost textu: *a jestliže dlé smyslu vykladatelův stav kněžský na apoštolích založený/ a v jejich v kněžstvu náměstkách rozmnožený jest koruna cirkve svaté/ kterou někdy v osobě one ženy dvanactero hvězdami (a ne dvanactero apoštolův/ a v nich všechny jejich v kněžstvu náměstky vyobrazovali) korunované/ v zjevení svém viděl s. Jan Evangelista: svatý Jan Nepomucký byl té koruny církevní nejdraší Gemma, perla/ a kámen; ne dvanáctero toliko rozličnostmi/ jako někdy oděv kněžův Starého zákona/ zevnitř nýbrž tolikero rozličnými barvami/ a vzáctnostmi vnitř/ i zevnitř se třpyticí; kolikéro jak božskými/ tak ostatními nejvznešenějšími ctnostmi všem ku příkladu se stkvěl* 11.

5.7 Polovětné konstrukce

Polovětnou konstrukcí chápeme syntaktickou jednotku, která představuje útvar mezi větou a větným členem. Současné učebnice mluví o polovětných konstrukcích tehdy, když je útvar vnímán jako volný. Starší učebnice považují za polovětnou konstrukci i jednotky těsné. Podstatou polovětných konstrukcí je **slovesný tvar neurčitý** (přechodník, slovesné adjektivum, infinitiv), který je rozvit dalšími větnými členy.

V současném jazyce jsou polovětné konstrukce příznačné pro vyšší styl (v hovoru se uplatňují jen výjimečně) a často jsou odděleny čárkami. V analyzovaném textu tomu tak není. Interpunkcí jsme se již podrobně zabývali v předchozí práci,¹⁰⁵ v níž jsme ukázali, že funkce interpunkčních znamének se většinou neshoduje s funkcí současnou.

V analyzovaném textu je zastoupen trojí typ polovětných konstrukcí: polovětné konstrukce přechodníkové, jejichž základem je přechodník přítomný nebo minulý, polovětné konstrukce s přídavnými jmény z přičestí trpného a minulého a polovětné konstrukce infinitivní.

5.7.1 Polovětné konstrukce přechodníkové

Přechodníkové vazby byly velice oblíbeným prostředkem ve spisovném jazyce zvláště v 16. a 17. století. Tehdy si česky píšící humanisté libovali ve složité větné stavbě podle vzoru latiny. Tyto vazby se postupně začlenily pevněji do větné stavby a staly se prostředkem syntaktické kondenzace textu. Postupně se začalo vyžadovat dodržování shody přechodníku s podmíněním. V mluveném jazyce přechodníky postupně ustupovaly vyjádření jinému a ustrnovaly, proto pronikaly neshodné tvary a přechodníky různopodmětné i do spisovného jazyka.¹⁰⁶ Přestože námi analyzovaný text pochází z první poloviny 18. století, je v něm užito poměrně mnoho přechodníkových konstrukcí, navzdory silnému působení jazyka mluveného.

Konstrukce přechodníkové jsou zastoupeny oběma přechodníky. Co se jejich frekvence týče, převažuje přechodník přítomný nad přechodníkem minulým s poměrem

¹⁰⁵ VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 28–32.

¹⁰⁶ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 368.

41:10. Časté jsou tvary přechodníku v trpném rodě: *Jan Nepomucký ... doktorem jsa učiněn 9; Kristus ... byvše dotazován 18.*

Přechodníkové konstrukce vyjadřují **děje doprovázející**, doplňují základní děj vyjádřený určitým slovesem věty. Vztahují se vždy k podmětu věty, do níž náležejí. Zpravidla jsou přechodníkové vazby ve větě členem rozvíjejícím, a to doplňkem, vztahují se tedy i k přísudkovému slovesu: ... *keré on ustavičně před očima svíma majíce pobožně rozjimal/ rozjímaje laskavě líbal/ líbaje v nich/ jako v nejsladčím loži odpočíval/ v nich odpočívaje pojednou v tak velikeho mudrce se proměnil 8.* Nacházíme jeden doklad, kdy se přechodníková vazba vyskytuje ve vedlejší větě přívlastkové uvozené ustrnulým tvarem vztažného zájmena: *tak velice zaslepuje chlípnost a tělesní hříchove/ také mysl těch/ jenž korunou královskou se trpíťice 17.*

Přechodníky na sebe váží další rozvíjející větné členy, poněvčí **předmět**: *obveseloval žalmista Páně o sobě samým spívaje 5; Jan ... zanechaje umění římských 7; roznitiv se na Jana pravdomluvného kazatele svého 17* a **příslvečné určení**: *odpočívaje na raněných/ a otevřených prsech a boku Pána Ježíše 8; sladce spěje 9.*

Přechodníkem přítomným nedokonavých sloves se obvykle vyjadřuje **děj současný s hlavním děním**: *jezdí mnozí ... vozíce sebou/ a skutečně také utráceje drahé kamení/ a velmi mnoho zlata 7; co se tomu zdálo/ to se na svatým našem v skutku vyjevilo/ že on na prsech/ a raněnem boku Pána Ježíše odpočívaje/ a jako sladce spěje/ v orlici se proměnil 9; Kristus Ježíš v písmích Šalomounových s cirkví Starého zákona o cirkvi Zákona nového pod jménem sestry její rozmlouvaje; následovní spůsob ponavrhuje 13.*

V několika případech je přechodníku přítomného užito pro vyjádření **předčasnosti**: *když v veliké Karlové koleji pražské nejvyšších/ a nejřednějších dvojích umění/ jak Písma svatého/ tak práv duchovních doktorem jsa učiněn/ dvojí touto hodnosti doktorskou nad všechny jiné učitele/ ano i nad sebe samého/ jako dvojími křídly/ až k samým nebesum se vznášel 9; věz/ že málo jsi jemu ublížil daje ho do řeky vhodíť 19.*

Přechodník minulý vyjadřuje **děj předcházející** před dějem vyjadřovaným určitým tvarem slovesným: *Praha/ byvše prve všecek od neřesti hříchůvna spůsob škaredé/ a neřádné země zakálená/ a zemským toliko žádostem a rozkošem odaná/ skrze*

Janovou horlivost/ abiiit in Caelum, v samé teměř nebeskrze svátost a bohobojné živobyti/ a obcování se obrátila/ a proměnila 13. Spíše přechodník přítomný nežli minulý bychom čekali ve větě: *byvše skrovnou ve všem opravou/ a nábytkem spokojený/ všechny zbytečné důchody a užitky/ netoliko jako své vlastní z pouhé lásky a štědroty nýbrž jako pravém nějakým chudým patřící jim jako z povinnosti rozdával* 16.

Děj vyjadřovaný přechodníkem nebývá však k hlavnímu ději jen ve vztahu časovém. Přechodníkové konstrukce mohou implikovat i různé příslovečné odstíny. V námi analyzovaném textu je to **vztah příčinný**: *svatého konečně/ a podívného svatého in vigilia quarta, v bdění a věku čtvrtém zletilé stáří/ kterýžto věk poslední/ poněvadž dokonalé nepřečkal svatý Jan/ byvše dříve ku koruně mučednické do věčné slávy povolán* 4; *byvše skrovnou ve všem opravou/ a nábytkem spokojený/ všechny zbytečné důchody a užitky/ netoliko jako své vlastní z pouhé lásky a štědroty nýbrž jako pravém nějakým chudým patřící jim jako z povinnosti rozdával* 16; *tuto jeho svátost/ a s důstojemstvím spojenou apoštolskou horlivost považujice Václav toho jména čtvrtý král český/ a Johanna nábožná jeho manželka; on sobě jej za dvorského svého kazatele/ a almužníka/ ona však za spovědníka vyvolila* 16–17. Tyto vztahy vyplývají pouze z obsahu věty a z věcného významu slovesa a přechodníku, nejsou vyjádřeny explicitně.

V současném jazyce se přechodník shoduje s větným podmětem **v čísle a rodě**. V analyzovaném textu přechodníky nemají vždy tvary odpovídající dnešní normě. Jak uvádí *Encyklopedický slovník češtiny*,¹⁰⁷ u přechodníků přítomných a zčásti i minulých se přestávalo dbát na shodu podle rodu a čísla. Stalo se tak vlivem mluveného jazyka. Pravidla pro tvoření přechodníků, kterými se dnes řídíme, stanovil až Josef Dobrovský a zpřesnil Jan Gebauer. Starší jazyk měl shodné tvary pro rod mužský a střední.

Tvary jsou pravidelné v 36 případech, v 15 případech jsou přechodníkové konstrukce neshodné s rodem, k němuž se vztahují: *jezdí mnozí ... vozíce sebou/ askutečně také utráceje drahé kamení* 7; *on ustavičně před očima svýma majíce pobožně rozjímal* 8; *důchody své roční ne vynaložil on na časnou a pomíjející slávu/ aneb jiné marné/ a zbytečné opraví/ nýbrž byvše skrovnou a ve všem opravou/ a nábytkem spokojený...* 16. V 9 případech z 10 jsou nepravidelně tvořeny **přechodníky minulý**. Nejčastěji autor užíval pro všechny rody singuláru tvary plurálové, které jsou zakončeny na **-še/-vše**: *Praha/ byvše prve všecek od neřesti*

¹⁰⁷ KARLÍK, Petr, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

hříchův na způsob škaredé/ a neřádné země zakálená 13; *užíval on prutu toho na místě hole/ všedše však do Egypta/ brzy jej v metlu/ brzy zase v hul/ brzy v hady proměnil* 14. **Přechodníky přítomné** jsou nepravidelně tvořeny v podstatně menší míře (v 6 případech z 41). Autor zde také užíval pro všechny rody singuláru plurálového zakončení **-íce**: *on ustavičně před očima svíma majíce* 8. Pokud je užito správného tvaru přechodníku, bývá tomu zpravidla ve tvarech přechodníku přítomného v singuláru rodu mužského. Tedy přípona **-a** pro slovesa mající ve 3. osobě plurálu indikativu přezenta **-ou**: *on neužíval ad ascendendum, k lítání a vynášení vzhůru/ dobře věda/ že ...* 10; *svatý Jan/ Nepomucký/... mocný jsa dříve v skutcích všelikých ctosti* 15. Dále přípona **-e** u sloves majících ve 3. osobě plurálu indikativu přezenta **-í** původní nebo vzniklé přehláskou z **-ú**: *Svatý Jan naproti tomu čas k dospělosti od přirození ustanovený/ jako předstihaje* 5; *svatý Jan Evangelista odpočívaje na prsech* 9.

Přechodník přítomný je zpravidla tvořen od sloves nedokonavých, pouze v některých případech je tvořen od sloves dokonavých: *daje ho do řeky vhodíti* 19; *Jan ... zanechaje umění římských* 7. Takové tvoření bylo i v době barokní spíše výjimečné.

Oproti dnešnímu stavu je užití přechodníkových konstrukcí častější, ale ne vždy jsou tvořeny v souladu s dnešními pravidly. V současnosti se s nimi již téměř nesetkáme, mají charakter knižní až archaický.

5.7.2 Polovětné konstrukce participiální

Tyto polovětné útvary vyjadřují **vztahy přívlastkové**. Jde tedy o silně rozvitý přívlastek, který stojí zpravidla za podstatným jménem. Může být buď volný, nebo těsný (volný přívlastek v současném jazyce oddělujeme čárkami, těsný nikoli). Vzhledem k tomu, že v námi analyzovaném textu není užito interpunkce, rozhodujeme o tom, zda jde o přívlastek těsný či volný, na základě jazykového citu.

Základem polovětné konstrukce je **přídavné jméno slovesné**. Běžně je kondenzace dosaženo pomocí **adjektivizovaných přechodníků přítomných** od sloves nedokonavých: *on ... pod stínem ochrany božské spějící v tajnosti spovědnické/ také i v mukách a trápení necitedlný/ a nepohnutedlný zůstal* 2; *jakby se tomu byl divil nejmoudřejší Šalomoun kdyby tehdaš Jana ... s mravo-počestnou pobožností podle oltáře stojícího/ a přísluhujícího/ v Chrámě Zelenohorském byl*

spatřil? 6; *on Janovi v svého nejsvětějšího raněného boku/ jak jsme prve slyšeli/ ležícímu/ takové věci vyjevil* 12. V procesuálních adjektivech vyjadřujících vlastnost vyplývající z děje bývá zpravidla zhuštěn děj probíhající současně s dějem přísudkového slovesa v řídicí části věty.

Adjektiva z přechodníků minulých na **-ší** se v textu nevyskytují. Tyto tvary se totiž rozšířily až v nové spisovné češtině napodobením ruštiny.¹⁰⁸

Povahu polovětných konstrukcí mají i rozvité přívlastky, jejichž jádrem je dějové adjektivum utvořené **z přičestí trpného nebo minulého**. Velmi frekventované jsou v textu vazby se slovesným adjektivem utvořeným z přičestí trpného. Nejčastěji pak adjektiva zakončená na **-ný** označují vlastnosti vyplývající z trpně pojatého děje, a to jak **ukončeného**: *nemeněji nesmrtnou chválu/ a jméno statečného hrdiny sobě někdy u Římanův zejskal/ vojenský vůdce Marcellus, gladius Imperii, mečem Římské říše nazvaný/ proto; že tak udatně pro Říši bojoval* 1; *do veliké koleje pražské právě tenkrát od Karla IV. založené se odebral* 7; *stav kněžský na apoštolích založený/ a v jejich v kněžstvu náměstkách rozmnožený jest koruna cirkve svaté* 11; tak i po jistou dobu **trvajících** nebo **opakovaného**: *člověk postavený in Vigilia prima v bdění a věku prvním a dětinském* 2; *čistotu pannenskou k ouřadu kněžskému nejvíce potřebnou/ vždy neporušenou zachovával* 11; *slovo boží od něho kázané/ bylo poslouchacům to/ co ...* 12.

5.7.3 Polovětné konstrukce infinitivní

Polovětných konstrukcí infinitivních v textu nacházíme podstatně méně než vazeb předešlých. Tyto polovětné útvary se ve spisovném jazyce zčásti rozšířily také vlivem latiny. Rovněž infinitivní vazba je pouze členem věty, ale na rozdíl od přechodníkových vazeb se do stavby věty zapojuje ve funkci různých větných členů.

V textu se vyskytuje infinitivní vazba v platnosti **podmětu**: *ano jestli že dlé smyslu svatého gryzologa ... anjelskou slávu/ mocí čistoty panenské dosáhnouti jest víc/ než ji mítí* 11; v platnosti **přívlastku**: *jsem sice oumyslu jej dnes chváliti* 2; *věc ta byla velmi neobyčejná/ mítí křídla a ne vznášeti se s nimi zhuru* 9–10; nejčastěji pak v platnosti **předmětu**: *proto vždy raději z uměním svým poníženež ležeti/ nežli nadherně*

¹⁰⁸ LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 369.

lítati/ a nad jiné vynášeti sobě uvolil 10; až posledně skrze pravé pokání na cestu spasení se obrátiti poslouchače své přinutil 14.

Infinitiv na sebe zpravidla váže **předmět**: *my slova božího pozorně slyšeti mnohokráte zanedbáváme 13; velel raději řeku Vltavu píti/ nežli jediné svato-krádežní slovo v vyzrazení tajnosti spovědnické z ust svých vypustiti 18; ne tak proto že on umřel/ jako že se hrozili patřiti na chlípnost královou 20.*

ZÁVĚR

Provedli jsme lingvistickou analýzu barokního kázání z roku 1724, jehož autorem je Václav Ignác Blovský. Pracovali jsme s kopií originálu, který je uložen v Dominikánské knihovně v Olomouci. Text nám poskytl bohatý materiál ke sledování stavu jazyka na počátku 18. století. Podrobným popisem vybraných jevů se nám podařilo dosáhnout stanoveného cíle, totiž přispět k ucelenější představě o stavu českého jazyka první třetiny 18. století.

Praktickému rozboru předcházely kapitoly, v nichž jsme se stručně zmínili o autorovi a jeho díle. Je zjevné, že Václav Ignác Blovský ovládal techniku slovesné tvorby a patřil mezi homiletiky se značným literárním talentem. Poukázali jsme mj. na užití postupy umělecké, které by si jistě zasloužily více pozornosti. Několik slov jsme věnovali svatojanskému kultu, který byl jedním z nejvýznamnějších inspiračních zdrojů barokního umění. V závěru teoretické části jsme se zaměřili na nepomucenskou homiletiku obecně. Nepomucenská kázání totiž představují stylově diferencovaný celek a ve svých nejlepších projevech patří k vrcholům barokní poetiky.

Pro vytvoření komplexnější a ucelenější představy o tvorbě Václava Ignáce Blovského a o podobě jazyka počátku 18. století vůbec uvádíme v praktické části shrnutí poznatků předchozího výzkumu. Jedna kapitola je věnována problematice tisku, následují poznatky z výzkumu prostředků fonologických a morfologických. Stěžejní část práce představuje výzkum prostředků syntaktických. Uvádíme poznatky, ke kterým jsme v rámci výzkumu dospěli, a na jejich základě pak vyvodíme závěrečné konstatování, do jaké míry se autor přidržel úzu období humanistického, zda byl jazyk poznamenán vlivem mluveného jazyka a do jaké míry se v něm uplatňují prvky progresivní.

Nejprve jsme se věnovali **vlastnímu tisku díla**. Dvacetistránkové kázání je tištěno vcelku dobře a obsahuje pouze nepatrné množství chyb. Oproti dnešnímu stavu je patrný rozdíl v **psaní velkých písmen**. Píší se zcela pravidelně na začátku věty a u většiny substantiv, zřídka po středníku a dvojtečce. Slova *Bůh*, *Boží*, *Ježíš* jsou často psaná i s několika velkými počátečními písmeny.

Mnoho odchylek nacházíme v **hranicích slov**. Jako dvě slova jsou většinou tištěny příslovce a příslovečné spřežky (*na proti*, *bez pochyby*), ojediněle zájmena,

spojky a částice. Jako jedno slovo se někdy píše např. předložky ve spojení se substantivy (*vedne*). Zcela pravidelně se dohromady s předchozím slovem tiskne podmiňovací částice *by* (*bylby*).

Velký rozdíl je v užití **interpunkce**. Funkce užitých interpunkčních znamének se většinou neshoduje s funkcí současnou. Text byl určen k veřejnému předčítání, s čímž souvisí na první pohled nápadný výskyt **virgule**. Virgule se objevuje v intencích pauzového systému. Naopak řídký je výskyt **commy** neboli čárky renesanční. Comma většinou odděluje latinský text od českého a nepravidelně se objevuje před slučovací spojkou *a* nebo před podřadicími spojkami *že*, *když*. Velmi frekventovaným interpunkčním znaménkem je **středník**. Častý výskyt středníku je typický právě pro kázání. Kázání mají komplikovanější stavbu než jiné prozaické texty, středník zpřehledňuje vnitřní organizaci souvětí a odděluje relativně samostatné části složitěho souvětí. **Dvojtečka** má v textu několik funkcí. Nejčastěji stojí za uvozovací větou, po které následuje citát nebo přímá řeč. Vyskytuje se za zkratkami, nebo podobně jako středník, rozděluje souvětý celek syntakticky i obsahově, člení souvětí na nižší, obsahově dílčí úseky. **Tečka** se v textu vyskytuje ojediněle. Patří mezi znaménka nejvyšší roviny a vždy po ní následuje velké písmeno. Tečka odděluje velice rozsáhlé souvěté celky a uplatňuje se i za zkratkami. **Vykřičník a otazník** mají stejnou funkci jako v nové češtině, ohraničují celky uzavřené syntakticky, významově a intonačně. Často však bývají kladeny i doprostřed věty nebo souvětého celku, kde mají povahu znaménka nekoncového, signalizujícího zvolací nebo tázací charakter promluvového úseku.

Kvantita samohlásek v textu představuje poměrně složitý problém. Nevíme totiž, do jaké míry jsou případy, jež se nám jeví jako odchylky, dány tiskařovou nedůsledností či zda se jedná o odchylky způsobené vlivem mluveného jazyka. Nacházíme velké množství odchylek uprostřed slov i v koncovkách. Zcela běžné je kolísání v kvantitě (*studnice/studníce* apod.).

Předmětem zkoumání **roviny hláskoslovné** byly jevy, které odlišily psanou formu jazyka od řeči běžně mluvené, tedy výskyt protetického *v-*, změna počátečního *ú-* > *ou-*, diftongizace *y* > *ej* a úžení *é* > *í*.

Protetické v- se v textu neobjevuje, což považujeme za důsledek vlivu *Bible kralické*. Z celkových 102 slov začínajících na *o-* nebo na *o-* po předponě, u nichž se protetické *v-* mohlo uplatnit (*obyčej, ostrá, ...*), se podoba s protetickým *v-* neobjevuje.

Důsledně je naopak realizována **diftongizace počátečního ú- > ou-**. V tomto případě převládá tlak úzu mluveného. V textu se vyskytují pouze podoby s *-ou* (*oučinky, ouhlavní, ...*), u doložených slov nedochází ani ke kolísání mezi *ou-* a *u-*.

Diftongizace ý > ej má v textu také své zastoupení. Diftongizované *ej* jsme reflektovali v předponě, v kmeni uprostřed slova a v koncovkách. K diftongizaci docházelo důsledně uprostřed sloves *hejbatí, mejliti se, prejštiti, smejšleti, vytejkati, zejskati*, nikoli ve slovesu *býti*. K diftongizaci dále dochází u substantiv *vytejkání, Tejn, lejtká* a u komparativu příslovce *vejš*. V předponách převažují tvary diftongizované (*vejmluvnost, vejnosné, ...*). V koncovkách jsme se s diftongizovaným *ej* nesetkali ani v jediném případě. Je patrné, že se autor odklonil od dobového stavu mluveného jazyka a opět se řídil územ kralickým. Ten do jisté míry tuto změnu sice připouštěl, avšak podoby s *ej* byly méně časté.

Posledním sledovaným fonologickým jevem je **úžení é > í**. Ačkoli podoby s *í* připouštěl i kralický úzus, v textu k úžení *é > í* nedochází důsledně. K úžení téměř nedochází uprostřed slov, nacházíme pouze jediný doklad (*od plínek*). Výskyt zúžených koncovek adjektiv, zájmen a číslovek je četnější. Nejvíce zúžených tvarů nacházíme v koncovkách maskulin a neuter lokálu sg. (*při dvoře královským, v bohabojným obcování*). Poměr koncovek nezúžených a zúžených je 45:47. Naopak ojedinělé je úžení v koncovkách maskulin a neuter genitivu sg. (*z praku pastýřského, text svatého Písma*). Poměr koncovek nezúžených a zúžených je 158:8. Minimum dokladů nacházíme na úžení koncovek ve tvarech maskulin a neuter dativu sg. (*žádnýmu nevyjevil*) a ve tvarech feminin (*v chrámu Páně Zelený Hory*).

Pronikání mluvené češtiny do tištěné produkce sice v období první třetiny 18. století pokročilo, Blovský však ve svém textu nepřekročil mez, jež by vedla k převaze prvků mluveného jazyka. To dokázala prezentace námi sledovaných jevů. Některé prvky mluveného jazyka do textu pronikly, avšak především striktní odmítnutí nápadných jevů lidového jazyka (protetického *v* a diftongizace *ý > ej* v koncovkách) dokazuje autorův příklon k úzu období humanistického.

V rovině morfologické jsme sledovali příznakové jevy u všech slovních druhů. Nyní uvádíme alespoň některé zásadní skutečnosti týkající se jednotlivých slovních druhů.

U **podstatných jmen** jsme sledovali realizaci koncovek. Rozbor byl proveden v rámci jednotlivých jmenných rodů. U **maskulin** se většinou uplatňují tradiční tvary koncovek, příznakové jevy uvádíme: zcela běžné je kolísání v kvantitě koncovek maskulin v nominativu plurálu, kolísání v koncovce *-i* (*mistři, muži*), v koncovce *-é* (*křesťané, anjele*). Původně u-kmenová koncovka *-ové* je také doložena v původní krátké podobě *-ove* (*cherubínove*) a je jí užito bez rozlišení životnosti (*duchové, hříchove*). U maskulin genitivu plurálu se pravidelně vyskytuje starší podoba koncovky *-ův* (*hříšníkův, časův*). Jedná se o koncovku archaickou, autor tedy vycházel ze staršího úzu, zřejmě z *Kralické bible*. V lokálu plurálu mají maskulina koncovky tradiční: koncovku o-kmenovou *-ích* (*apoštolích*) a u-kmenovou *-ech* (*oudech*) Objevuje se však i několik případů, které prozrazují pronikání ženské plurálové koncovky *-ách* (*o náměstkách*). **Tvary neuter** jsou tvořeny celkem pravidelně. Pouze v instrumentálu plurálu se výjimečně objevila progresivní forma na *-ami* (*světlemi*). Koncovky duálové *-ma, -ama, -ema* se v plurálových tvarech nevyskytují vůbec, což dokazuje, že vliv mluveného jazyka byl v tomto případě minimální. U **feminin** se vyskytlo minimum slov s odlišnou deklinací (*mysl bez mysle*). Objevily se duálové tvary u některých názvů párových orgánů v genitivu (*nohou*). Plurálové koncovky v instrumentálu (*nohami*) však dokládají ústup duálových tvarů.

U **přídavných jmen** převažuje adjektivní složená deklinace tvrdá, a to i u přídavných jmen posesivních. Jmenné tvary adjektiv jsou doloženy minimálně a stejně jako v současném jazyce jsou součástí přísudku jmenného se sponou nebo tvoří doplněk (*dobře jemu bylo známo* 11). Tvary adjektiv jsou tvořeny pravidelně, stejně tak komparativ a superlativ. Pouze výjimečně se v nominativu plurálu projevují unifikační tendence ke stírání rodových rozdílů. Minimálně se u neuter plurálu vyskytuje koncovka *-é* (*zbořené města pražské*). Nápadná je vysoká frekvence užití adjektiv dějových, které slouží ke zvýšení dynamičnosti textu.

Z nepravidelných **zájmenných tvarů** uvádíme jen vztažné zájmeno *jenž*, které je v textu většinou nesklonné, což bylo v tehdejší době obvyklé (*moudrost/ jenž jest hojná*

v *zlém* 7). Zájmeno se skloňuje jen v nepřímých plurálových pádech (*všechny věci nímiž na světě/ jako plnomocný pán vládl* 4).

Tvary **číslovek** jsou pravidelné. Nepravidelné tvary má pouze základní číslovka *dva*. Ve tvaru *dvouch* proniklo stejně jako v mluvené řeči analogicky podle adjektivní deklinace plurálové koncové *-ch*. V instrumentálu (*dvoumi*) proniká plurálová koncovka.

Také **slovesné tvary** jsou v naprosté většině tvořeny pravidelně. Z nepravidelných tvarů zmíníme pronikání mluvenostních unifikovaných koncovek u sloves 4. třídy podle vzoru *sázeti* ve 3. osobě plurálu i ke slovesům vzoru *prostiti* (*činějí, hambějí se*). Tento jev byl v tehdejší době obvyklý. V préteritu 3. os. sg. se spolu s plnovýznamovým slovesem vyskytuje pomocné sloveso *býti* (*uvázl jest*). Příčestí minulé i trpné jsou tvořena pravidelně. Jen u některých sloves se oproti dnešnímu úzu vkládá před *l-ovou* příponu vkladné *-e-* (*nevyszechl*). Nápadný je výskyt opisného pasiva a přechodníků. Tvary opisného pasiva jsou tvořeny zcela pravidelně, přechodníkové konstrukce jsou v některých případech neshodné s rodem, k němuž se vztahují. Několikrát se v textu uplatňuje plusquamperfektum.

Několik odlišností oproti současnému úzu nacházíme u **neohebných slovních druhů**. Z těch nejvýraznějších zmíníme stupňování příslovcí. Při stupňování se objevuje starší typ, který má komparativ zakončený *-eji* (*dáleji*). U předložek primárních je častá nevokalizovaná podoba (*z zatvrzelosti*). Častý je výskyt sekundární předložky *skrze*. Užívá se hned v několika významech. S několika významy se pojí také předložka *pro*. Pro vyjádření vztahů parataktických a hypotaktických se uplatňují zpravidla stejné spojky jako v současné češtině. Za zmínku stojí dvojitá spojka stupňovací *netoliko - ale i* a víceslovná *ano i*, z odporovacích *leč, nýbrž, sice - však*. Spojka *neb, nebo* se vedle dnes běžného významu slučovacího či vylučovacího uplatňuje i ve významu důvodovém. Vztah účelový vyjadřuje dnes archaická spojka *by*. Částice a citoslovce nepředstavují v textu nijak výrazný slovní druh, nenacházíme v jejich užití žádnou odchylku od současného úzu. Čtenáře snad překvapí jen citoslovce uvnitř věty.

Ve stručnosti jsme zmínili jevy, které jsou v textu nejvýraznější. Došli jsme k závěru, že v oblasti tvarosloví se vyskytuje řada jevů, které jsou dnes ojedinělé, či se již nevyskytují. Nápadné je však množství tvarů, které jsou tvořeny pravidelně,

stejně jako v současném jazyce, např. tradiční tvary koncovek substantiv, převaha adjektivní deklinace složené, minimum odchylek v konjugaci sloves. Vliv mluveného jazyka byl i v oblasti tvarosloví minimální, např. v instrumentálu plurálu nepronikají duálové koncovky, jen výjimečně se projevují unifikační tendence v plurálové deklinaci substantiv atd.

Značnou pozornost jsme věnovali **stránce syntaktické**. Zaměřili jsme se na syntax větnou. Analyzovali jsme vybrané větné členy (podmět, přísudek, předmět, příslovečné určení, přívlastek), sledovali jsme způsob jejich vyjádření a postavení ve větě. Doplnku jsme nevěnovali samostatnou kapitolu, neboť jsme v textu nenašli větší odchylky od současného úzu a normy. Dále jsme se zaměřili na polovětné konstrukce a problematiku shody. Sledovali jsme především syntaktické prostředky příznakové: syntaktické prostředky, které čeština zdědila ze svého staršího období, prostředky stávající se v období baroka centrálními, či nové prostředky progresivní. Nyní podáváme přehled.¹⁰⁹

Přísudek je v textu vyjadřován nejčastěji slovesem ve tvaru určitém. Text dokládá všechny formy přísudku. Nejčastěji je v textu doložen přísudek slovesný. Překvapuje poměrně častý výskyt přísudku složeného. Nápadný je i výskyt opisného pasiva. V tomto projevu můžeme sledovat vliv latinské syntaxe. Mnohdy je místo tvaru opisného pasiva s přídělným trpným použito dlouhého tvaru přídavného jména slovesného, utvořeného z přídělného trpného (*pravda ... jemu patrně byla do očí předstíraná* 17). My jsme se na tento jev podrobně zaměřili a pokusili jsme se vysledovat, zda lze uplatnit určitá pravidla pro užívání krátkých a dlouhých tvarů. Podobně jako v současném jazyce jsme vycházeli z hlediska sémantického, avšak došli jsme k názoru, že autor nerozlišuje krátkými a dlouhými tvary označení děje od označení vlastnosti. Nápadná je snaha či podvědomý sklon autora přizpůsobit tvar přídělného tvaru předcházejícího nebo následujícího adjektiva (*dané jsou dvě křídla veliké* 10; *ouřad pastýřský byl udělený* 14). Patrný je výrazný projev tvarové harmonie, autor se tedy řídil více zřeteli formálními nežli sémantickými. Přísudek jmenný se sponou je vyjadřován zhruba v souladu s dnešní normou. Jmenná část je nejčastěji vyjadřována substantivem a adjektivem. Projevem staršího jazykového období je převládající vyjadřování jmenné

¹⁰⁹ Pro úsporu místa uvádíme pouze stranu tisku, jedná-li se o rozsáhlejší doklad.

části přísudku substantivem v nominativu (*orlice jest obraz* 9). Během historického vývoje byl nominativ postupně nahrazován instrumentálem. Analyzovaný text již dokládá několik instrumentálních tvarů (*tato žena byla obrazem* 10), avšak podoby se substantivem v nominativu převládají. Poměr nominativu a instrumentálu je 44:13. Zastoupení přísudku jmenného je velice řídké. Na základě několika málo dokladů se odvažujeme říci, že jeho vyjadřování je shodné s dnešní normou (*hlava jeho zlato nejlepší* 11). Text několikrát dokládá sponově jmenný přísudek s elipsou spony (*druhý: jest věk květoucí mladosti; třetí/ věk dospělý mužský; čtvrtý/ věk zletilý stařecí* 2), který byl ve staré češtině častější v porovnání s dnešním stavem. Typickým rysem barokní věty, který je v analyzovaném textu několikrát zastoupen, je stylizování přísudkového slovesa formou několikanásobného větného členu (*usmrčením jeho si škodil a ublížil* 19).

V slovosledném postavení přísudku sledujeme vliv latinské a německé syntaxe, a to především v tendenci klást sloveso na konec věty (*Zachariáš prorok/ když o Kristu na svět přijíti majícím prorokoval/ to jediné jako největší zázrak s velikým podíváním o něm vyřkl* 4). Odchytky od dnešního úzu sledujeme u přísudku slovesného složeného. Zatímco dnes klademe modální či fázové sloveso před infinitiv plnovýznamového slovesa, ve zkoumaném textu se běžně předsouvá infinitiv před modální nebo fázové sloveso ve tvaru určitém (*všelikému umění učiti se počal/ mládenec Jan* 7). Skládá-li se přísudek ze dvou složek, často jsou jednotlivé složky odděleny několika větnými členy (*byl již svatý Jan Nepomucký/ jak tajným v spovědlnici/ tak veřejným/ a zjevným na kazatedlnici při dvoře královským soudcem* 17.).

Vyjadřování **podmětu** v textu je v postatě shodné s dnešním územ. Nejčastěji je podmět vyjadřován skladebním substantivem v nominativu nebo zájmenem. Několikrát se v textu setkáme také s vedlejší větou podmětnou. Nominativní forma podmětu je často signalizována ukazovacím zájmenem *ten* v nominativu. Nápadné jsou pasivní konstrukce, v nichž je podmět v pozici cíle děje, přičemž původce děje bývá mnohdy vyjádřen v genitivním tvaru s předložkou *od* či *skrze* (*Otec Adam/ jenž od Boha byl stvořen* 4; *oznámená byla knížatům a mocnostem skrze cirkev všeliká moudrost boží* 12). Tento způsob vyjádření se do českého jazyka dostal vlivem latiny napodobením latinského spojení s předložkou *per*. Zcela běžná je elipsa podmětu (5, 7, 10). Text obsahuje celé odstavce, v nichž není podmět vyjádřen. To je však pochopitelné,

uvážíme-li, že se veškeré důležité děje týkají ústřední postavy svatého Jana Nepomuckého. Text dokládá i takové pasáže, v nichž dochází k nadměrnému užití podmětu (14, 20). Předpokládáme, že v mnoha případech je to dáno důvody stylistickými. Nápadným syntaktickým jevem je rozvitý podmět (*tato žena tajná sluncem přioděná/ a v nebi postavená* 10). Podmět bývá mnohdy blíže určen adjektivem nebo rozvitým adjektivním výrazem, slovesným adjektivem apod. I v tomto jevu se projevuje snaha o napodobení latinských humanistických vzorů.

Zcela běžný je slovosled s podmětem zasunutým do středu věty (*místo običejných hříček dětinských/ neb koníčkův dřevěných/ jezdíl dítě Jan na vzáctným a velikým koní* 5). Podmět je mnohdy od přísudku výrazně oddělen jinými větnými členy nebo i celými větami (*aniž také třetí částka a vlastnost již to na oné rytině a obrazu velikém ve snách viděl Nabuchodonozor král/ knězi svatému Janu nezcházela* 12). Takový slovosled je zřejmě způsoben snahou autora o co nejtěsnější myšlenkovou spjatost – rozvíjející vedlejší věta či polovětná vazba je vložena do řídicí věty přímo za ten člen, který je blíže určován, čímž nezřídka dochází k oddělení podmětu od přísudku. V tomto projevu je opět patrný vliv latinského vzoru.

Shoda přísudku s podmětem souhlasí s dnešním územ. Pokud jde o pravopis koncovky v přičestí minulém, nacházíme řadu odchylek. V textu se neprojevuje tendence lišit pravopis *i/y* podle rodu a životnosti podmětu. Je-li podmět rodu mužského životného, převažuje sice v koncovkách přičestí minulého měkké *-i* (*Římane svítězyli* 1), avšak nacházíme i doklady s *-y* (*poslouchací poslechnouti/ a polepšiti se meškaly* 14). Snahu rozlišovat životnost a neživotnost u jmen mužských v plurálu nelze dokázat z důvodu minimálního výskytu podmětu rodu mužského neživotného. V textu se vyskytuje pouze jediný doklad, a to s koncovkou *-i* (*spatření byli ... ohně* 5). Plurálový podmět rodu ženského má ve všech případech přičestí zakončené na *-i* (*vody pohltili* 19). Stejně tak je tomu tak u substantiva *oči* (*oči se hrozili patřiti* 20). U podmětu rodu středního není přičestí zakončeno na *-a* jako v současném jazyce, nýbrž na *-i* (*snášeli čtyry zvířata* 11). Stejně zakončení přičestí je u substantiva *děti* (*jiné děti aby byli muži velicí* 4). Text nabízí i několik dokladů, kdy je podmět tvořen několika substantivy různého rodu a životnosti. Přičestí minulé je pak ve všech případech zakončeno na *-i* (*ruce a ramena Janové byli stříbrné* 11). Tyto odchylky v pravopisu koncovky přičestí minulého jsou odrazem tendence k odstranění rodových

rozdílů v plurálu. Tato tendence se však ve spisovné češtině neprosadila. V současnosti se při psaní *i/y* v přičestí minulém řídíme pravidlem o přednosti rodů. Doklady na shodu podle smyslu jsou ojedinělé a nenacházíme zde žádné odchylky. V textu se shoda podle smyslu uplatňuje v případech, je-li podmět zájmeno bezrodé, či je-li podmět všeobecný.

Dalším analyzovaným větným členem je **předmět**. Předmět je v textu vyjadřován nejčastěji substantivem, a to jak v pádě prostém, tak předložkovém, méně infinitivem, adjektivem a vedlejší větou. Předmět je závislý na rekcí slovesa a ta v mnoha případech neodpovídá dnešní normě. Vývoj jednotlivých vazeb jsme zjišťovali pomocí *Vokabuláře webového* a pomocí *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*. Nápadný je například výskyt genitivu záporového (*nemá dospělého rozumu* 3). Původní vazbu genitivní jsme zjistili u sloves *užívati*, *zanechati*, *slyšeti*, *ochraňovati*. Vedle původních vazeb text dokládá slovesa s vazbami novějšími a svědčí tak o postupném nahrazování genitivního předmětu předmětem v akuzativu. Slovesa *dosahovati*, *žádati*, *dbáti se* v analyzovaném textu vyskytují s již novější vazbou akuzativní. Slovesa *učiti se*, *poslechnouti* jsou doložena s původní vazbou dativní. Dobově příznačná vazba vyskytující se v textu je *naroditi se z koho, čeho*. S původní vazbou akuzativní se v textu objevuje sloveso *opovrhnout*. V textu nacházíme několik konstrukcí s infinitivním předmětem (*na cestu spasení se obrátiti poslouchače své přinutil* 14), které vznikly napodobením analogických vazeb latinských. Tyto konstrukce z živého jazyka během historického vývoje ustoupily a byly nahrazeny vedlejší větou. Vliv latinských humanistických vzorů lze sledovat i v tom, že je předmět mnohdy blíže určen či vyjádřen několikanásobně (*slyš žalostné upění/bolestný pláč/ a litostivé nařikání* 19).

Ze slovosledných zvláštností uvádíme vysunutí předmětu do čela věty (*Hanibalovy onému slavnému vůdci karthaginenskému/ jemůžto/ jak o tom píše letopisové velikou chtivostí/ kterou udatná jeho mysl po samých toliko vojnách/ a vítězstvích toužila/ také i ve snách všeliká šťastná svítěžení jse představovali* 2) a nahromadění několika různých, obvykle rozvitých předmětů v pozici před přísudkovým slovesem (*a když u jeho slavného hrobu chromých berle/ ramena sklíčených/ očí slepých těla nemocných/ strápených/ truchlivých/ a v nebezpečství hamby postavených srdce jako patrné dokazy zázrakův jeho/ pro které on nyní celému světu za svatého jest vyhlášen/ zavěšené uzříte* 20).

Vyjadřování **přísllovečného určení** je až na výjimky totožné se stavem současným. Přísllovečná určení se v textu vyjadřují nejčastěji příslovcem, zájmenným příslovcem, méně pak různými pády substantiv prostými i předložkovými. Frekventované je vyjádření přísllovečného určení vedlejší větou. Ojediněle se místo časové věty objevuje substantivum slovesné (*on v skutečném do Vltavi uvržení smrtelně raněn byl* 19). Přísllovečná určení jsou mnohdy vyjadřována různými předložkovými vazbami, některé jsou z dnešního pohledu neobvyklé. Přísllovečné určení příčiny je několikrát vyjádřeno vazbou s předložkou *pro* (*pro mdlobu těla i mysle buďto víceji nic dobrého činití nemohou* 3). Vazbou s předložkou *pro* je vyjádřeno také přísllovečné určení účelu (*pro spasení naše sladce odpočíval* 8). Přísllovečné určení prostředku bývá vyjádřeno předložkou *skrze* (*jak sám se vyznává skrze ducha prorockého žalmisty* 8). U přísllovečného určení míry se vyskytuje vazba s předložkou *nad* (*nad samého Šalomouna byl moudřejší* 7). Přísllovečné určení zřetele je několikrát vyjádřeno předložkovým lokálem (*přesáhl jsem všechny jiné v moudrosti* 7). Přísllovečné určení původce je v textu vyjádřeno předložkovým genitivem (*od bohabojných rodičův svých voděn býti musil* 5). Spojením *na způsob* se vyjadřuje přísllovečné určení způsobu (*na způsob dětí nerozumných* 5).

V textu nenacházíme žádné slovosledné odchylky. Nápadná je pouze občasná kumulace několika přísllovečných určení různého druhu (*v městě nějakém neb pevnosti/né v poledné toliko/ a večer/ nýbrž i zrána a v noci bdíti a stráži držeti užitečně/ a taky potřebně jest* 2).

Nejčastěji se vyskytujícím větným členem rozvíjejícím je **přívlastek**. Jeho vyjádření a postavení ve větě jsme sledovali zvlášť u přívlastku shodného a neshodného. Vyjádření přívlastku překračuje současný úzus jen v maličkostech. Ve funkci přívlastku shodného je nejčastěji adjektivum, zájmeno, ojediněle číslovka. Nápadné je vyjádření přívlastku slovesným adjektivem. Relativně časté je vyjádření přívlastku vedlejší větou. K porušení shody dochází minimálně, a to pouze v plurálových tvarech (*přítomný samí svatí anjele* 6). Na několika místech nacházíme *božský* místo *boží* bez významového rozlišení. V textu je ve funkci přívlastku shodného několikrát doložen složený tvar posesivního adjektiva (*s ovci Jakubovými* 14; *hlas citary Davidové* 14). Také se projevuje tendence staré češtiny nahrazovat přívlastek neshodný adjektivním přívlastkem shodným (*z praku pastýřského* 14). Základní

vyjádření u přívlastku neshodného je vyjádření substantivní. Nejčastější formou přívlastku neshodného je genitiv (*umění rozličných jazykův* 7; *srdce poslouchačův* 14). Text dokládá genitiv vlastnosti, genitiv přívlastňovací, genitiv původce a cíle děje, genitiv vysvětlovací, genitiv celku a části. Zřídka je přívlastek neshodný vyjádřen adverbium či vedlejší větou. Dostí častý je přívlastek několikanásobný či postupně rozvíjející.

Zkoumaný text dokládá, že čeština dávala stejně jako dnes přednost přívlastku shodnému před neshodným, avšak co se postavení přívlastku ve větě týká, současný úzus je často porušován. Postavení přívlastku je dosti nepravidelné. Vztah mezi řídicím substantivem a na něm závislém přívlastku je často velmi uvolněný, nesplývá s ním tak těsně, jako je tomu v současném jazyce. Z textu jsme se pokusili vyvodit několik tendencí, podle nichž se zřejmě autor řídil, avšak vyskytuje se zde i řada odchylek. U přívlastku shodného se projevují tyto slovosledné zásady: v textu mírně převládá přívlastek v postpozici nad přívlastkem v antepozici. Tento stav je typický pro starší jazyk, v současnosti je základní postavení přívlastku shodného těsně před řídicím substantivem. V postpozici zpravidla stojí přívlastky vyjádřené formálními výrazy (zájmeny a číslovkami). Typickým jevem pro starou češtinu je postpozice posesivních zájmen. V textu je tomu tak téměř pravidelně (*sláva tvá* 12). Postpozice je dále častá u posesivních adjektiv (*s ovci Jakubovými* 14) a u adjektiv zakončených na *-í*, *-ký*, *-ský* (*bdění lidské* 2). V pozici za substantivem je dále kladeno zájmeno *ten*, a to v případě, má-li se zeslabit jeho ukazovací význam (*zákaz ten Kristoví o bojování* 2). Slovosled je volnější v případě, je-li přívlastkem shodným substantivum. Ne vždy substantivum ve funkci přívlastku předchází substantivu řídicímu (*Zachariáš prorok* 4), jako je tomu tak v současném jazyce. Rozvíjí-li přívlastek více slov, bývá většinou v antepozici (*první díl a částka* 1). Postpozice převládá ve spojeních charakteru biblického a náboženského (tento stav přetrvává dodnes). Dokladů je mnoho (*Bůh všemohoucí* 3). Text však dokládá i malou část těchto pojmenování se shodným přívlastkem v antepozici (*nebeský život* 12). Zatímco v současném jazyce se vázanost přívlastku na substantivum projevuje i v postavení přívlastku, který stojí buď těsně před, nebo za substantivem, slovosled staročeský byl mnohem volnější, jak analyzovaný text dokládá. V textu je zcela běžné oddělení přívlastku shodného anteponovaného od řídicího substantiva několika větnými členy nebo i vloženou větou. Dokladů je opět mnoho (*při skutečném města nějakého/ neb pevnosti obležení* 1). Na tento úzus měla vliv latina

příslušných humanistů. Je-li přívlastek shodný vyjádřen vedlejší větou s relativem *který*, stojí toto relativum zpravidla těsně za substantivem, ke kterému se vztahuje. V textu již můžeme sledovat ústup přívlastku neshodného v antepozici. Jeho antepozice byla ve staré češtině rozšířena vlivem latiny. Text sice dokládá i několik takových případů (*budoucí svátosti znamení* 5), avšak postpozice převládá (*orlice dvouh velkých křídel* 9). Složitější situace nastává, sejde-li se u jednoho řídicího substantiva přívlastků několik. Pokusili jsme se vysledovat slovosledné tendence, které se v textu uplatňují. Zřejmě neexistují závazná pravidla, podle nichž by se autor řídil. Setká-li se u téhož jména přívlastek shodný s neshodným, stojí stejně jako v současném jazyce přívlastek shodný před jménem, neshodný za jménem (*tento živý pramen štědroty* 16). Nacházíme však i několik odchylek (*při skutečném do Vltavi uvržení* 19). Má-li řídicí jméno dva přívlastky, shodný a neshodný, a přívlastek neshodný má svůj vlastní shodný přívlastek, pak převažuje slovosled, kdy druhý přívlastek shodný závislý na přívlastku neshodném stojí v postpozici (*celý čas života svého* 2). Několikanásobný přívlastek shodný souřadný je obvykle v antepozici a nedochází k jeho rozdělení (*zmužilý/ a srdnatý bojovník* 1). Řídké je jeho postavení v postpozici (*v ouřadu kazatelském/ a spovědníckém* 14). U přívlastku postupně rozvíjejícího se pořadí přívlastků shodných nesouřadných mnohdy řídí principem významovým stejně jako v současném jazyce (*ve všech dobře zřízených městech a pevnostech* 1). Ve vyjadřování přívlastku postupně rozvíjejícího však nacházíme i pozůstatky staršího stavu. Pro jazyk starší je charakteristické rozdělení přívlastku způsobem, že jedna jeho část je před jménem a druhá za jménem. V analyzovaném textu k takové situaci dochází v případě, je-li jedním z přívlastků posesivní zájmeno. To se pak často klade do postpozice (*tyto skutkově jejich* 3). Postpozice jednoho z přívlastků se vyskytuje i tehdy, jsou-li oba významové (*na obširném placi vojenském* 1). Autoři takto rozdělovali přívlastek tehdy, pokud chtěli zdůraznit některý člen přívlastku nebo když chtěli zabránit přílišnému hromadění přívlastků. Ta část rozvitého přívlastku, která tvoří jádro postponovaného nebo anteponovaného rozvitého přívlastku (často dějové adjektivum), stojí mnohdy těsně u řídicího substantiva, někdy však bývá oddělena od řídicího substantiva kratšími výrazy (*klesající od zdřímoty hlava* 9) a někdy bývá dějové adjektivum dokonce až na konci postponovaného celku (*cirkev ze všelikých věřících rozličného stavu shromážděnou* 13). Obecně lze říci, že čím je postponovaný rozvitý přívlastek delší, tím více jej z dnešního pohledu chápeme jako archaický.

Posledním analyzovaným útvarem jsou **polovětné konstrukce**. Jejich výskyt je v analyzovaném textu poměrně častý. V současném jazyce jsou charakteristické pro vyšší styl. Zaměřili jsme se na polovětné konstrukce přechodníkové, participiální a infinitivní.

Nejpočetněji zastoupené jsou polovětné konstrukce přechodníkové, navzdory silnému působení jazyka mluveného na počátku 18. století, v jehož důsledku přechodníky ustupovaly. Přechodníkové konstrukce jsou projevem autorovy snahy o napodobení latinských humanistických vzorů. Konstrukce přechodníkové jsou zastoupeny oběma přechodníky. Přechodníkem přítomným se v textu obvykle vyjadřuje děj současný s hlavním děním (*jezdí mnozí ... vozíce sebou/ a skutečně také utrácí drahé kamení/ a velmi mnoho zlata* 7). V několika případech je přechodníku přítomného užito pro vyjádření předčasnosti (*věz/ že málo jsi jemu ublížil daje ho do řeky vhodí* 19). Přechodník minulý vyjadřuje děj předcházející před dějem vyjadřovaným určitým tvarem slovesným (*Praha/ byvše ... zakálená/ a zemským toliko žádostem a rozkošem odaná/ skrze Janovou horlivost/ abijt in Caelum, v samé teměř nebe skrze svátost a bohabojné živobyti/ a obcování se obrátila/ a proměnila* 13.). Vedle vztahu časového polovětné konstrukce přechodníkové implikují i další vztahy. Analyzovaný text nejčastěji dokládá implicitní vyjádření vztahů příčinných (*byvše skrovnou ve všem oupravou/ a nábytkem spokojený/ všechny zbytečné důchody a užítky/ netoliko jako své vlastní z pouhé lásky a štědroty nýbrž jako pravém nejakým chudým patřící jim jako z povinnosti rozdával* 16). Co se týká shody přechodníku s jeho podmětem v čísle a rodě, nacházíme řadu odchylek. Jistý vliv mluveného jazyka lze přece jen vysledovat, v jeho důsledku se totiž u přechodníků přestávalo dbát na shodu podle rodu a čísla. Pravidla pro tvoření přechodníků, kterými se dnes řídíme, byla stanovena až v průběhu 19. století. Tvary jsou pravidelné v šestatřiceti případech, v patnácti případech jsou přechodníkové konstrukce neshodné s rodem, k němuž se vztahují. V devíti případech z deseti jsou nepravidelně tvořeny přechodníky minulé. Nejčastěji autor užíval pro všechny rody singuláru tvary plurálové, které jsou zakončeny na *-še/-vše* (*Praha byvše zakálená* 13). Přechodníky přítomné jsou nepravidelně tvořeny v podstatně menší míře, a to v šesti případech z jedenačtyřiceti. Autor zde také užíval pro všechny rody singuláru plurálového zakončení *-íce* (*on ustavičně před očima svýma majíce pobožně rozjímal* 8).

Polovětné konstrukce participiální vyjadřují vztahy přívlastkové. Základem těchto polovětných konstrukcí je adjektivum slovesné. Běžně je kondenzace dosaženo pomocí adjektivizovaných přechodníků přítomných od sloves nedokonavých (*Zachariáš prorok/ když o Kristu na svět přijítí majícím prorokoval* 4). Adjektiva z přechodníků minulých na -ší text nedokládá, neboť tyto tvary se rozšířily až v nové spisovné češtině napodobením ruštiny. Povahu polovětných konstrukcí mají i rozvité přívlastky, jejichž jádrem je dějové adjektivum utvořené z přičestí trpného nebo minulého. Nápadná jsou adjektiva zakončená na -ný. Označují vlastnosti vyplývající z trpně pojatého děje, a to jak ukončeného (*do veliké koleje pražské právě tenkrát od Karla IV. založené se odebral* 7), tak i po jistou dobu trvajících nebo opakovaného (*slovo boží od něho kázané/ bylo poslouchačům to/ co ...* 12).

Řídké je zastoupení polovětných konstrukcí infinitivních. Ty se do spisovného jazyka rozšířily vlivem latiny. Infinitivní vazba je v textu doložena v platnosti podmětu (*anjelskou slávu/ mocí čistoty panenské dosáhnouti jest víc/ než ji mítí* 11), přívlastku (*věc ta byla velmi neobyčejná/ mítí křídla a ne vznášeti se s nimi zhuru* 9–10) a předmětu (*až posledně skrze pravé pokání na cestu spasení se obrátiti poslouchače své přinutil* 14.).

Popisem vybraných syntaktických jevů, jsme došli k závěru, že vyjádření větných členů překračuje současný úzus jen v maličkostech. Několikrát zaznamenáváme vlivy způsobu vyjadřování v latině (vysoká frekvence tvarů opisného pasiva, namnoze rozvité či několikanásobně vyjádřené větné členy atd.). V oblasti slovosledu se autor značně přidržel úzu období humanistického. Především odchylky v oblasti slovosledné způsobují, že text na dnešního čtenáře působí archaicky. Jejich kumulace – přísudek na konci věty, podmět zasunutý daleko uvnitř věty a jeho oddělení od přísudkového slovesa, dosti nepravdělné a uvolněné postavení přívlastku, kumulace rozvíjejících větných členů – vytváří celky syntakticky nevyvážené, způsobující percepční obtížnost. Přes všechnu souvětnou složitost podle latinských vzorů však můžeme říci, že text je srozumitelný, neboť autor byl zároveň dobře znalý zákonitostí mluveného jazyka.

Provedená analýza dokazuje kontinuitu jazykového vývoje období počátku 18. století. V oblasti větné syntaxe autor navazuje na jazyk předcházející epochy, který zároveň obohacuje o prostředky nové, které jsou živou součástí jazyka dodnes. Text

zároveň dokládá zánik některých jevů starších či jejich postupný ústup. Nejen v rovině fonologické a morfologické, ale také v oblasti větné syntaxe se pramálo odráží dobové stádium jazyka běžně mluveného.

Analýzou uvedených jazykových rovin jsme se utvrdili v přesvědčení o vysoké jazykové úrovni textu. Stranou naší pozornosti zůstala jazyková rovina lexikální, pro niž v práci nezbyl prostor. Věříme, že i přes tuto skutečnost se nám touto analýzou podařilo přispět k vytvoření ucelenějšího obrazu o jazyku počátku 18. století.

POUŽITÉ ZDROJE

Primární literatura:

BLOVSKÝ, Václav Ignác. *Vigiliae Joanneae Festum Ejusdem Maximum Sive Quatuor Divi Ioannis Nepomuceni Floridissimae Virtutum Aetates*. Knihovna dominikánů Olomouc, Sg.: II 630.100.

Sekundární literatura:

ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: ARSCI, 2009.

BAUER, Jaroslav. *Vývoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.

BAUER, Jaroslav, GREPL, Miroslav. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

BEČKA, Josef. O postavení přívlastku v české větě. *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 5, s. 137–144.

BEČKA, Josef: O postavení přívlastku v české větě (ostatek). *Naše řeč*, 1932, roč. 16, č. 6, s. 168–181.

BĚLIČ, Jaromír, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

CUŘÍN, František. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV 1996.

ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV 2000.

ČERMÁKOVÁ, Katarína. Nové přístupy k slovanské modalitě. *Naše řeč*, 2007, roč. 90, č. 3, s. 155–159.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996.

ERTL, Václav. O tvarech českého přívlastku. *Naše řeč*, 1918, roč. 2, č. 4, s. 97–105.

GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl I, A–J. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická akciová společnost unie, 1903.

GEBAUER, Jan. *Slovník staročeský*. Díl II, K–N. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická akciová společnost unie, 1916.

- GEBAUER, Jan. *Historická mluvnice jazyka českého*. Díl IV, Skladba. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929.
- GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
- GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2000.
- HERBEN, Jan. *Jan Nepomucký: spor dějin českých s církví římskou*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1893.
- HORÁKOVÁ, Michaela (ed.). *Nádoba zapálená*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2000.
- HORÁKOVÁ, Michaela. K Waldtovým Conciones ... v kontextu svatonepomucenské produkce. In: *Ondřej František Jakub de Waldt (1683–1752) a jeho doba*. Praha – Dobruška: Sdružení pro obnovu Dobrušky 2005, s. 19–23.
- JANEČKOVÁ, Marie. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. *Studia Comeniana et historica*, 2003, roč. 33, č. 69–70, s. 150–195.
- JANEČKOVÁ, Marie. *K jazyku českého baroka: Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*. Praha: ARSCI, 2009.
- JANEČKOVÁ, Marie, ALEXOVÁ, Jarmila, POSPÍŠILOVÁ, Věra. *Slovesné baroko ve středoevropském prostoru*. Praha: ARSCI, 2010.
- JANEČKOVÁ, Marie, ALEXOVÁ, Jarmila, POSPÍŠILOVÁ, Věra. *V nuznej slávě, v slavnej nouzi: Svět Ondřeje Jakuba Franiška de Waldta*. Praha: ARSCI, 2011.
- KADLEC, Jaroslav (red.). *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha: Zvon, 1989.
- KALISTA, Zdeněk. *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941.
- KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a ďáblů*. Praha: H&H, 1994.
- KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001.
- KALISTA, Zdeněk. *Tvář baroka*. Praha: Garamond, 2005.
- KARLÍK, Petr, et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- KOPECKÝ, Milan (ed.). *Žena krásná náramně*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998.

- KOŘENSKÝ, Jan, et. al. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1999.
- KOSEK, Pavel. Interpunkce Hory Olivetské Matěje Tannera. *Listy filologické*, 2002 roč. 125, č. 1–2, s. 120–138.
- KRÁLÍK, Stanislav. Jan Amos Komenský a český jazyk. *Naše řeč*, 1970, roč. 53, č. 4–5, s. 215–227.
- KRATOCHVIL, Antonín. *Oheň baroka*. Brno: Cesta, 1991.
- LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- LIFKA, Bohuslav (ed.). *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.
- NOVÁKOVÁ, Marie. „Je voják, či je vojákem?“ *Naše řeč*, 1949, roč. 33, č. 1–2, s. 22–25.
- PÍTHA, Petr. *Čechy a jejich svatí*. Praha: Comdes, 1999.
- PORÁK, Jaroslav. *Humanistická čeština*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- SLÁDEK, Miloš (ed.). *Malý svět jest člověk, aneb, Výbor z české barokní prózy*. Jinočany: H&H, 1995.
- SLÁDEK, Miloš (ed.). *Svět je podvodný verbíř*. Praha: Argo, 2005.
- Slovník spisovného jazyka českého*. Díl VIII, Z–Ž. Praha: Academia, 1989.
- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007.
- STICH, Alexandr. O české literatuře starší, zvláště barokní. *Česká literatura*, 1996, roč. 44, č. 5, s. 443–458.
- SVOZILOVÁ, Naďa, PROUZOVÁ, Hana, JIRSOVÁ, Anna. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997.
- SVOZILOVÁ, Naďa, PROUZOVÁ, Hana, JIRSOVÁ, Anna. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia, 2005.
- ŠTÍCHA, František. Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. *Naše řeč*, 1980, roč. 63, č. 1, s. 1–14.
- ŠTÍCHA, František. Konkurence nominativu a instrumentálu přísudkového substantiva v současné spisovné češtině. *Naše řeč*, 1980, roč. 63, č. 4, s. 192–200.
- ŠTÍCHA, František. Poznámky o staročeském pasívu. *Listy filologické*, 1985, roč. 108, č. 2, s. 77–82.

ŠTÍCHA, František. K užívání opisného pasíva v současné češtině. *Naše řeč*, 1990, roč. 73, č. 2, s. 63–73.

ŠTÍCHA, František. *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, 2011.

TOBOLKA, Zdeněk Václav (ed.). *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II, tisky z let 1501–1800. Část II, B–Č. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století, 1941.

TOMAN, Rolf (red.). *Baroko: architektura, sochařství, malířství*. Praha: Slovart, 2007.

TRÁVNÍČEK, František. Ještě k postavení bohatěji rozvitého přívlastku. *Naše řeč*, 1955, roč. 38, č. 5–6, s. 187–191.

VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995.

VINTR, Josef. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*, 1998, roč. 121, č. 3–4, s. 341–346.

VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha: Mladá Fronta, 1993.

VLNAS, Vít. *Sláva barokní Čechie: umění, kultura a společnost 17. a 18. století*. Praha: Národní galerie v Praze, 2001.

ZIKMUND, Václav. *Skladba jazyka českého*. Litomyšl: Antonín Augusta, 1863.

Diplomové práce:

BLAŽKOVÁ, Lenka. *Analýza barokního textu: nepublikovaná diplomová práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2011.

JANÁČKOVÁ, Eva. *Jazyková a stylistická analýza barokního kázání: nepublikovaná diplomová práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008.

VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního textu: nepublikovaná bakalářská práce*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009.

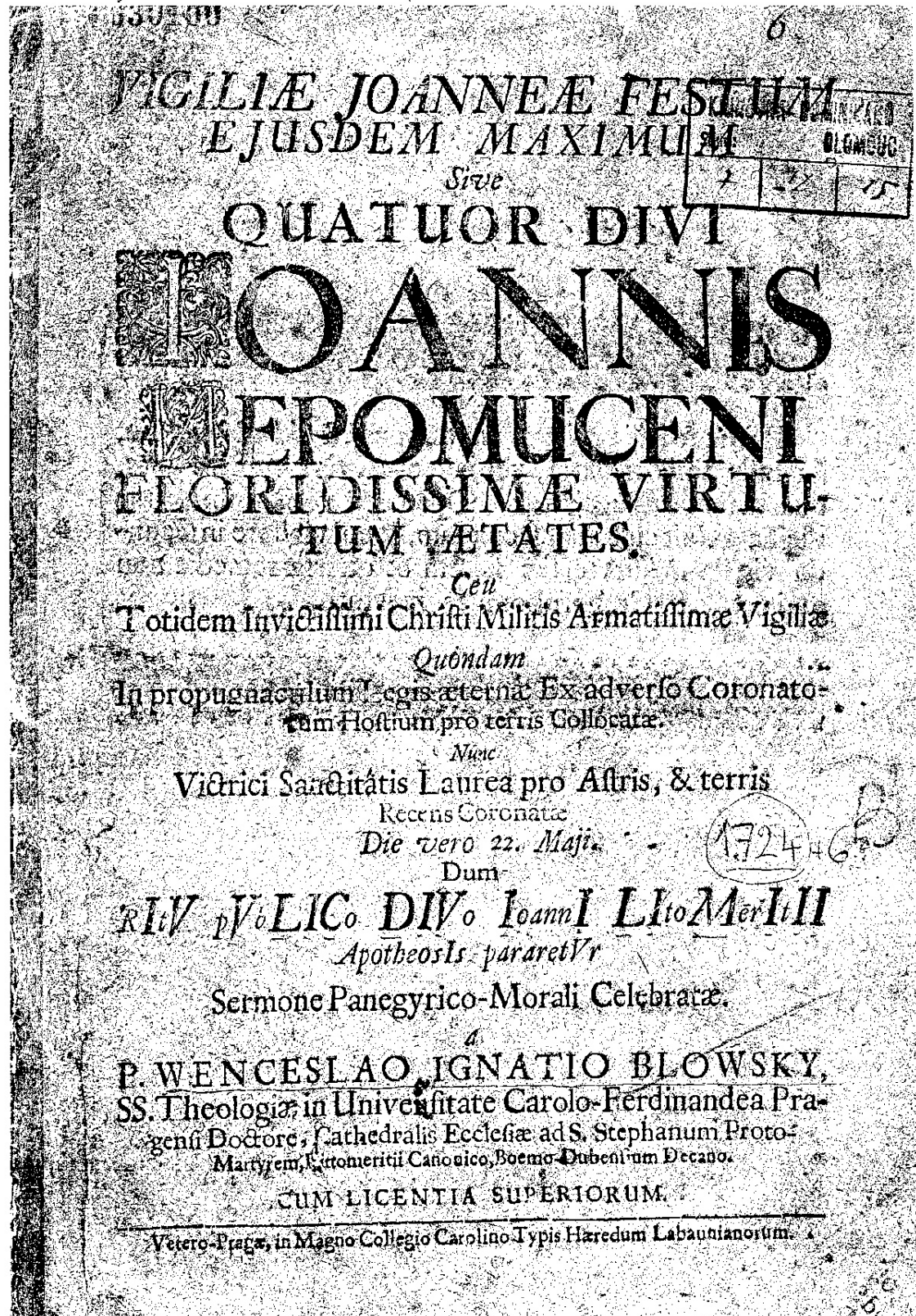
Internetové zdroje:

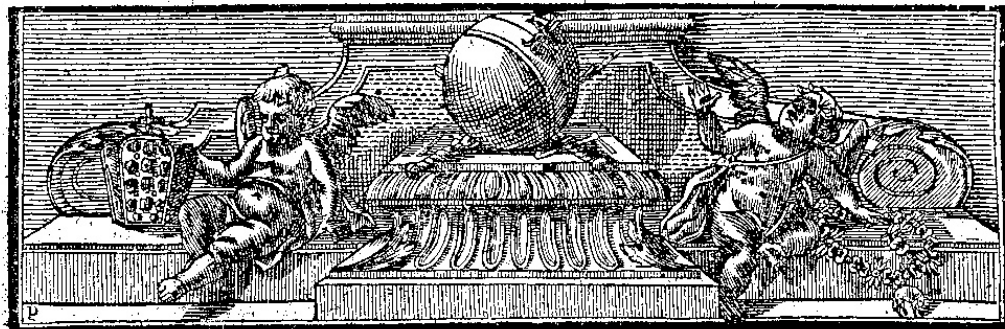
NEJEDLÝ, Petr, et al. *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <<https://madla.ujc.cas.cz>>.

Vokabulář webový [on-line]. Praha: Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

PŘÍLOHY

Příloha I - Titulní strana kázání

Non Coronabitur, nisi qui legitime certaverit; tu vero
Vigila. 2. ad timoth. Cap. 2. § 4.

Nebude korunowan, leč ten kdo statečně bude bogowati. Pro-
čež ty bdi. V S. Pawla w 2. Epist. k Tymot. Kap. 2. a 4.

Stoliko ten gest zmužilý / a srdnatý bogowati / kdo při
statečnem Město negateho / neb Pewnosti obležen / proti
Nepřátelům wdatně walcj / a dobiwagjcem splně se stawj na
odpor; Ale y onen / kdo wstawičně pilnau drzj strážj / a opa-
teně bdi / by Město neb Pewnost negatá / nikoli od Nepřá-
telj obležená / a wydobitá býti nemohla. Nemeněgi nesmr-
tedlnau Chwáslu / a gmeno statečného Zediny sbe někdý v
Řjzimanůw zegstá / wogenský Wúdcé Marcellus, gladius
Imperii, Měcem Řjzimské Řjzisse nazwaný / proto; že tak
wdatně pro Řjzisy bogowal / ut semper Roma vinceret; že Řjzimate wždy nad ne-
přáteli swymi stiašně swjstězylj; Gáto y bedliwý Flavius, scurum Imperii, (a) stj-
tem Řjzimské Řjzisse gmenowaný proto / že chytrostj Wogenskau / wždy pilně / a opa-
teně bdel / ne inquam Roma vinceretur; tak že Město Řjzim nikdy od nepřátel ob-
leženo / a wydobito býti nemohlo. Pročež až po dnes we wsech dobře zřjzených
Městech a Pewnostech netoliko wnitř spořádané Wogsko se wynalezá / genž by ne-
přátelstěmu do Města w pádu dostatečně mohlo odolati; ale y woně před Zranamy /
které na čtyry Stánky a Dily rozdělené / dnem y nocj bdi a bedliwau strážj drzj / by
hned častně / a zdaleka Město takowé neb Pewnost od Nepřátelstěho w pádu bý-
lo ochráněno. Co w Městě neb w Pewnosti Wogat / to gest gedentáždý Czlo-
wěk na Swětě: Militia est vita hominis super terram; (b) wstawičný Bog gest
žiwot Czlowěka na Zemi. Caestis Regis milites sumus; mluwj o tom Swatý
Jan Zlatovstý; (c) Spiritualia arma induci Militamus sub eo, qui propě est. Ne-
bestěho Krále Bogownjcy gšne / duchownjmi rystunkj při oděnj bógugem pod-
wim / genž bljž nás gest; a z té rowně přjčiny wšem w Cerkwi Aytirugjcy pozustawa-
gjcym Běstianům / gátožto na obšyrnym place Wogenským bogugjcym Aytjstům
swým / a Wogatům přikazuge Wúdcé našs Krystus / netoliko o základ wěčné
Slawy proti Nepřátelům / gáť widjstědným / tak newidjstědným wdatně bogo-
wati: Non coronabitur nisi qui legitime certaverit; (d) Nebude Korunowan / leč
ten / kdo statečně bude Bogowati. Uprěz y w Ctnostech / a dokonalým Bě-
stianským žiwobyti / opatně a pozorně bdi; tu vero Vigila (e) pročež ty bdi / be-
ati servi illi, quos cum venerit Dominus, inveniunt vigilantes: (f) blaze Služebnjšlům
tém/

(a) Florus L. 2. c. 6. (b) Job 7. c. (c) hom. 55. in Matth. (d) 2. ad Tim. c. 2. (e) ibid. c. 4.
(f) Lucz. 12. c.

Příloha III - Transkribovaný text

Nebude korunovan, leč ten kdo statečně bude bojovati. Pročež ty bdi.

U S. Pavla v 2. Epist. k Tymot. Kap. 2. a 4.

Netoliko ten jest zmužilý/ a srdnatý bojovník/ kdo při skutečném města nejakého/ neb pevnosti obležení/ proti nepřátelům udatně válčí/ a dobivajícím silně se staví na odpor; ale i onen/ kdo ustavičně pilnou drží stráž a opatrně bdí/ by město neb pevnost nejaká/ nikoli od nepřátel obležená/ a vydobitá býti nemohla. Nemeněji nesmrtelnou chválu/ a jméno statečného hrdiny sobě někdy u Římanův zejskal/ vojenský vůdce Marcellus, gladius Imperii, mečem Římské říše nazvaný/ proto; že tak udatně pro Říši bojoval / ut semper Roma vinceret, že Římane vždycky nad nepřáteli svými šťastně svítěžili; jako i bedlivý Flavius, scurum Imperii,^(a) štítem Římské říše jmenovaný proto / že chytrostí vojenskou / vždy pilně / a opatrně bděl / né unquam Roma vinceretur, tak že město Řím nikdy od nepřátel obleženo / a vydobito býti nemohlo. Pročež až po dnes ve všech dobře zřízených městech a pevnostech netoliko vnitř spořádané vojsko se vynalezá / jenž by nepřátelskému do města v pádu dostatečně mohlo odolati; ale i vně před branami/ které na čtyry stánky a díly rozdělené/ dnem i noci bdí a bedlivou stráž drží/ by hned častně/ a zdaleka město takové neb pevnost od nepřátelského v pádu bylo ochráněno. Co v městě neb v pevnosti voják/ to jest jeden každý člověk na světě: Militia est vita hominis super terram,^(b) ustavičný boj jest život člověka na zemi, Caelestis Regis milites sumus, mluví o tom svatý Jan Zlatoustý:^(c) Spiritualia arma induiti Militamus sub eo, qui propé est. Nebeského krále bojovníci jsme/ duchovními rystunky při odění bojujeme pod tím/ jenž blíž nás jest; a z té rovně příčiny všem v církvi rytířující pozustáva-

^(a) Florus L. 2. c. 6.

^(b) Job 7. c.

^(c) hom. 55. in Matth.

jícím křesťanům/ jakožto na obširným place vojenským bojujícím rytířům svým/ a vojákům přikazuje vůdce náš Kristus/ netoliko o základ věčné slávy proti nepřátelům/ jak viditelným/ tak neviditelným udatně bojovati: Non coronabitur nisi qui legitime certaverit:^(d) nebude korunován/ leč ten/ kdo statečně bude bojovati. Nýbrž i v ctnostech/ a dokonalým křesťanským živobyti/ opatrně a pozorně bdí: tu vero Vigila^(e) pročež ty bdí/ beati servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes:^(f) blaze služebníkům

konec str. 1

těm/ které když přijde Pán/ nalezne ani bdí; kteréžto bdění lidské na způsob stráže a varty vojenské/ na čtyry také díli a částky jest rozdělené; první díl a částka stráží a bdění lidského jest věk nevinného dětinství; druhý: jest věk květoucí mladosti; třetí/ věk dospělý mužský; čtvrtý/ věk zletilý stařecí: Prima Vigilia, primaevum tempus est, idest pueritia, slova jsou s. Řehoře Velikého:^(g) Secunda, Adolescentia, vel Juventus; Tertia, Virilis aetas; Quarta, Senectus accipitur, bdění první v kterým na světě jako Kristovo bojovníci bdíme/ jest prvo-první čas/ to jest věk dětinský; druhý jest věk květoucí a mladý; třetí / jest věk mužský/ v čtvrtém věk stařecí se srozumívá. Zákaz ten Kristoví o bojování/ a bdění křesťanských jeho rytířův skrze s. Pavla jako sobě učení velmi pozorně někdy zachovával/ onen slavný/ a nepřemožený Kristoví rytíř a hrdína (jehožto k kůru svatých Kristových rytířův a mučedníkův přičtení památku/ v tomto slavném král: měšťě sobě připomínáme) svatý Jan Nepomucký; když nejenom/ jak proti vlastním/ tak cizím/ a bližních svých duchovním nepřátelům ustavičně válčil/ a bojoval tak udatně; ale i v božských/ ouhlavních/ a ostatních křesťanských ctnostech/ a bohabojným obcování celý čas života svého hned od prvního věku dětinství bděl tak pilně; že mocí takového pilného bdění a statečného bojování/ né již toliko mučednickou korunu blahoslavenství/ nýbrž i veřejné svátosti/ jak před Bohem/ tak před světem sobě zejskal. Hanibalovy onému slavnému vůdci karthaginenskému/ jemůžto/ jak o tom píší letopisové veli-

^(d) 2. ad Tim: c. 2.

^(e) ibide. c. 4.

^(f) Lucae. 12. c.

^(g) hom. 13. in Matth.

kou chtivosti/ kterou udatná jeho mysl po samých toliko vojnách/ a vítězstvích toužila/ také i ve snách všeliká šťastná svítězení jse představovali/ nímiž on vždycky víceji a víceji k srdnatému bojování byl vzbuzován; tuto chválu dává Valerius Maximus,^(h) že on tak zmužilý byl rytíř a bojovník/ o kterým slušně pochybovati se mohlo/ zdaliž svými vojenskými sny/ čili bděním/ víceji království svému byl prospěšný/ sobě však/ věci zejskal slávu a chválu; o svatým Janu Nepomuckým zmužilím a nepřemoženým rytíři a bojovníku Kristovým mnohém slušnější by se pochybovati mohlo/ zdaliž on snem svého hlubokého mlčení v kterém jako v nejhlubším snu uspaný *sub umbra dormiens in secreto*,⁽ⁱ⁾ pod stínem ochrany božské spějící v tajnosti spovědnické/ také i v mukách a trápení necitedlný/ a nepohnutedlný zůstal. Čili bděním v ostatních znamenitých křesťanských ctnostech víceji Království českému prospěl/ sobě však věci zejskal slávu/ a chválu. Od bdění jeho v jmenovaných ctnostech/ které on na spůsob bedlivého bojovníka skrze všechny čtyry díli a částky života svého neumdleně zachoval/ jsem sice oumyslu jej dnes chváliti; však ale poněkud překážku v tom mně činějí slova Kristová: Kristus/ když bedlivým svým na světě rytířům/ a bojovníkům vítězo-slavnou korunu nebeskou dáti připovídá: ty samé toliko za obzlaštěně blahoslavené pokládá/ kteří bdějí *in secunda, & tertia Vigilia*, v bdění a věku druhým a třetím květoucí mladosti a dospělým mužským; & *si in secunda, & si in tertia Vigilia venerit & ita invenerit beati sunt servi illi.*^(k) A přijdeli v bdění druhém/ a pakli v bdění třetím přijde/ a tak je nalezne/ blahoslavení jsou služebníci ty. Dívna věc! jestli že/ jak jsme vejš z svatého Řehoře slyšeli/ život lidský na čtyry částky a díli/ jako na tolikero bdění a stráží vojenských jest rozdělený/ proč tehdy Kristus když bdící v ctnostech křesťanské své bojovníky za blahoslavené vyhlašuje/ toliko v bdění a věku druhém/ a třetím zmínku činí/ první však a čtvrtý mlčením opominuje? v městě nějakém neb pevnosti/ né v poledné toliko/ a večer/ nýbrž i zrána a v noci bdíti a stráží držeti užitečně/ a taky potřebně jest: jako ale má se čas ra-

^(h) Lib. I. c. 7.

⁽ⁱ⁾ Job 40. c.

^(k) Lucae 12. c.

ní a noční k vartě/ a stráží vojenské/ tak jse má věk první dětinský/ a
poslední stařecí k životu lidskému; a poznal sám pohanský veršovec Vigilius,
že bdíti/ a cvičiti jse v ctnostech hned od dětinství a maličkosti velice k bla-
hoslavenství prospěje/ když praví: á teneris consvescere multum est.⁽¹⁾ Že od

konec str. 2

plínek a maličkosti dobrému přiviknouti/ jest věc nejužitečnější; o věku
však starém svědčí samo Písmo svaté: Corona senum multa, Peritia, & Gloria illo-
rum timer DEI^(m) koruna starých jest mnohá zkušenost/ a sláva jejich bá-
zeň boží/ aetas senectutis, Vita immaculata.⁽ⁿ⁾ Věk starosti jestiť život ne-
poškvrněný; laskavý v Kristu Pánu poslouchací/ proč Kristus ty toliko
své křesťanské bojovníky za obzvláště blahoslavené pokládá/ ani bdí in se-
cunda, & tertiá Vigilia, v bdění a věku svém druhým a třetím/ příčinu toho mí-
mo jiných mnohých dává svatý Řehoř Naziánský^(o) když tento text sva-
tého Písma o bdění života lidského s oným velikým/ a prvním přikázáním/ o
lásce boží srovnává: Diliges Dominum DEum tuum ex toto Cotde tuo, & ex
tota anima tua & ex tota mente tua, & ex omnibus Viribus tuis, milovati budeš
Pána Boha tvého; s celého srdce tvého/ a z celé duše tvé a z celé mysle tvé
a ze vši síly tvé; zní oné první/ a veliké přikázání o lásce boží^(p) kdežto
čtvrtým tímto způsobem chce Bůh všemohoucí býti od lidí milovan/ aby lá-
ska lidská k němu dokonalá byla; ták že kdoby snad jedním toliko z těchto čtyř/
spůsobem/ a né všemi společně chtěl Boha všemohoucího milovati/ ten by
jej dokonale nemiloval/ ten by svou láskou sobě nezasloužil odměnu věčnou.
Z té tehdy příčiny (slova jsou dotčeného svatého Otce) Kristus ty samé toliko kře-
st'anské své bojovníky za obzvláště blahoslavené pokládá/ aníž bdí/ v bdě-
ní a v věku druhém/ a třetím proto že ty samy mohou Boha všemohoucí-
ho čtvrtým nad praveným způsobem dokonale/ a společně milovati; nebo člo-
věk postavený in Vigilia prima v bdění a věku prvním a dětinském/ ačkoliv že
sice již má duši má i také srdce/ však předce ještě nemá dospělého rozumu/

⁽¹⁾ Georg. 1. 2.

^(m) Eccl. 25. c.

⁽ⁿ⁾ Sap. 4. c.

^(o) in cap. 12. Lucae.

^(p) Lucae 10. c.

a proto nemůže Boha všemohoucího milovati ex tota mente sua z celé mysle své; člověk naproti tomu postavený in Vigilia quarta v bdění a věku čtvrtém a stařecím/ ačkoliv/ že může sice Boha všemohoucího milovati ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente, z celého srdce/ a z celé duše/ a z celé mysle své; nemůže však přitom Boha milovati ex omnibus viribus, z celé síly své/ kterou již v stáří tratí/ sami tehdy v bdění a v věku druhém/ a třetím květoucí mladosti/ a dospělím mužským/ postavení mohou Boha všemohoucího čtvrtým veš praveným způsobem společně milovati/ a jemu dokonalé sloužití/ proto/ že jak podle duše/ tak podle srdce/ jak podle mysle/ tak podle síly jsou zdraví/ čerství a dokonalí/ a proto oni sami beati sunt, blahoslavení slují/ oni obzvláště Coronatur, vítězoslavnou korunu blahoslavenství dosahují; ó jak tehdy neménějí šťastní jako rošafní jsou ti křesťané/ kteří jakožto Kristoví na světě bojovníci bdějí in vigilia fecunda & tertia, v bdění druhém a třetím/ řícti chci/ kteří pokání a jiné dobré skutky činějí v věku a v létech své květoucí mladosti/ aneb aspoň dospělím mužským; dokavád ještě tyto skutkove jejich jsou in floria mese, u prostřed květoucí a hojně žně; dokavád skrze takové hojnější/ a větší slávu/ a korunu sobě mohou zasloužiti/ a zejskati/ jsouce právě v nejlepším zdravý jak mysle/ tak těla postavení; a neodkládají dle obyčeje mnohých/ úsque ad senectam, & senium,^(q) až k stáří/ a do šedín/ kděžto pro mdlouba těla i mysle buďto víceji nic dobrého činíti nemohou/ a byť že i činějí/ předce nečinějí to s tak velikou/ a obzvláštění zásluhou/ poněvadž tenkrát v tom tak velikou těžkost/ pokušení/ a protivenství nesnášejí a nepřemahají. Ale k našemu předsevzetí blížeji přistupme; jestli že tehdy Kristus sám jako sme slyšeli/ tak velice sobě váží/ a za obzvláštěně blahoslavené vyhlašuje ty toliko/ a takové křesťanské své rytíře a bojovníky/ ani bdění v ctnostech a bohabojném obcování in secunda, & tertia vigilia v bdění a v věku druhém/ a třetím /květoucí mladosti/ a dospělým mužským; měl bych já také i přítomné kázání mé na dva toliko díly/ dnes rozdělit; měl bych pravím oného zmužilého Kristového rytíře/ nepřemoženého v mučedlnických trápení reka/ slavného/ a udatného v zastání tajnosti svaté spovědi hrdínu/ svatého Jana Nepomuckého/ pro své hrdínské bdění a bojování již k počtu vítězo-

konec str. 3

^(q) Ps: 70.

slavného kůru Kristových svatých rytířův a mučedlníkův přičteného/ od dvojího toliko jeho bdění a věku květoucí mladosti/ a dospělého mužského chváliti/ a za svatého pokládati; poněvadž ale on od všech čtyř dílův věku svého obzvláště byl svatý a dokonalý/ ano dílem i zázračný/ a nejináče/ nežli/ jako maličké u pramene svého krupěje/ velikou působují řeku/ tak on hned u pramene svého ještě maličkého dětinství zázraky svými a neobyčejnými příběhy řeku velikou vejmluvnosti kazatelům ponavrhuje; pročez já dnes jej od všech čtyř dílův bdění a věku jeho chváliti budu a svatého dokážu; svatého/ a podívného svatého in vigilia prima, hned v bdění a věku prvním a dětinským; svatého a podívného svatého in vigilia secunda, v bdění a věku druhém/ a mladém; svatého/ a podívného svatého/ in vigilia tertia, v bdění a v věku třetím dospělým mužským; svatého konečně/ a podívného svatého in vigilia quarta, v bdění a věku čtvrtém zletilé stáří/ kterýžto věk poslední/ poněvadž dokonalé nepřečkal svatý Jan/ byvše dříve ku koruně mučedlnické do věčné slávy povolán/ pročez tomuto věku čtvrtému připojím i ten/ v kterém nesice již na světě živ jest starý/ nýbrž v nebi živ jest věčný. Lásky Vaše ctíti budou v svatým Janu Nepomuckým velikého vzláštního/ a podívného svatého hned na světě od všech čtyř dílův věku jeho; přitom však naučení dostanou/ kterak v celém životě a věku svém jeho sobě zvoliti mají/ za obzvláštního ochrance/ a orodovníka před trunem Páně; žádám za malé strpení.

Aby hned od prvního bdění a věku dětinství svatého Jana Nepomuckého začátek vzalo kázání mé; opravdu svatý/ a přepodívný svatý byl svatý Jan Nepomucký/ hned v prvním věku své dětinské nevinnosti; nebo nebyl/ tak dítěti/ jako dospělému muži již tehdaž podobný; jiné děti aby byli muži velicí/ musejí rosti mnoho let/ svatý Jan Nepomucký/ nerostl ani jeden den/ nýbrž v ten/ v který se narodil/ již byl muž/ a to sice s větším podívením muž veliký v oučinku a skutku/ ačkoliv že malý v postavě. Zachariáš prorok/ když o Kristu na svět přijíti majícím prorokoval/ to jediné jako největší zázrak s velikým podívením o něm vyřkl/ že světu se narodil ten/ an hned v narození svém bude veliký/ a dospělý muž: Ecce vir oriens nomen Ejus.

^(r)Ejhle muž! Východ slunce jméno jeho: jestli že tehdy tak veliký zázrak byl/ že Kristus/ jakožto Bůh spolu a člověk narodil se dítě malé/ a přitom dospělý muž; zdaliž zázračný a svatý nebyl v narození svém svatý Jan Nepomucký/ an jako pouhý člověk narodil se dítě a spolu muž veliký? jediný toliko člověk přišel na tento svět hnedky muž dospělý/ a ten byl náš arci: Otec Adam/ jenž od Boha všemohoucího v postavě a věku mužským byl stvořen; proto však předce neopominul on býti dítětem/ aspoň v skutku/ a oučinku; neb veškeren svět/ a všechny věci nímiž na světě/ ja ko plnomocný pán vládl/ ano i samé dědictví nebeské/ na způsob nerozumného dítěte dal za jediné jablko; a dejž Bože/ aby snad podobných mužův dětinských/ a děti mužských až po dnes víceji na světě se nevynacházelo/ kteří/ ačkoliv že v dospělých mužských létech postavení/ předce na způsob dětí nerozumných právo ku království nebeskému tak drahé/ dávají za nějaké jablko červivé/ a shnilé/ řícti chci/ za nějakou zemskou/ neb tělesnou pomíjející rozkoš a marnost/ která v ně zdá se sice býti pěkná/ jako spanílé jablko/ vníť však jest plná jedovatých červů pekelných; svatý Jan na proti tomu byl sice v letech/ a věku svém dítě/ však ale v skutku a oučinku/ muž dospělý/ a dokonalý; chtějí lásky Vaše věděti kdy dítě Jan veřejně světu dokázal/ že byl dítě/ a spolu muž veliký! i hned v tu chvíli v kterou se narodil; svatý Jan/ narodil se/ proti obyčejí všech jiných dětí z neplodných/ a již věkem zešlých rodičův/ byvše jim obzvláštním orodováním nejsvětější rodičky boží Marie Panny (kterážto sama/ zastíněním Ducha svatého zázračně peperit virum decorum^(s) v pravdě splodila muže spanílého Krista Ježíše)

konec str. 4

vyprošen; Ecce Vir oriens, ejhle muž hned v narození svém! Jan dítě/ ještě nepřišel na svět/ a již byl viděn na obloze; ještě neviděl světlo světa/ a již nad sebou ukázal světla nebeská; ještě ani nemohl mluvit/ a již svolal k službě své samé hvězdy; ještě nemohl hejbat ani prstem/ a již hnul celým nebem/ ještě nemohl dělati nic/ a již dělal zázraky/ ještě nemohl nic činiti dobrého

^(r) Zach: 6. c.

^(s) I. Paral: 7. cap.

ani zlého/ & ante meruit Caelum, quam terram, užívám slov svatého Chrysologa^(t) a dříve sobě zasloužil nebe/ nežli zem/ ještě nebyl dokonalým člověkem a již byl dokonalým svatým; tak že slušně o něm říci se mohlo/ co někdy o svatým Janu Křtiteli zaznamenal svatý Tomáš z Villa nova,^(u) Alii fiunt Sancti Joannes Sanctus natus est, jiní svatí učinění bývají svatí teprva v letech dospělých/ Jan ale hned narodil se svatý; bez pochyby narozen svatý/ nebo narozen in Splendoribus Sanctorum^(w) v světlosti svatých; nascente enim Nepomuci Joanne, slova jsou z života jeho vytažená^(x) Saerenissimae quaedam flammae Visae sunt Caelo descendere, quae amabili & innocenti Luce gratissimo Civitati spectaculo rotam domum, in qua Joannes nascebatur, Circum fuderant: nebo když se v Nepomuku narodil Jan spatření byli nejjasnější z nebe stupující ohně/ který krásným/ a nevinným světlem ku podivení města celý dům/ v kterém se Jan byl narodil obklíčili; zdaliž tehdy nebyl plus quam puer hic? Víceji nežli dítě svatý Jan Nepomucký? Ecce! Vir oriens Nomen Ejus, ejhle muž vychod slunce; ano/ neobičejných/ a zázračných světél nebeských jméno jeho. Dále jestli že jeho dětinství víceji/ nežli mužskou dospelost v ctnostech a v pobožnosti pozorujeme/ mohl on opravdu honositi se s žalmistou Páně:^(y) Praeveni in maturitate, že jest předešel všechny jiné děti v dospělosti; tyž žalmista Páně/ chtěje někdy člověka/ an v dětinství svém dobře začíná a budoucí svátosti znamení vydává vypsati; takto o něm zaznamenal v žalmu svém prvním: Erit tanquam Lignum, quod plantatum est secús decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; budeť jako dřevo/ které vstípáno jest podle tekutých vod/ jenž ovotce své vydávati bude v času svém. Kdežto skrze tekuté vody vyrozumívá žalmista Páně vody svatého křtu/ skrze mladé však zrostliny ješto těmi vodami zvlažené bývají/ srozumívají se novokřtěňátka/ a malé děti o kterých praví žalmista Páně/ že né hned v dětinství svém vydávají ovotce všelikých ctnosti/ a pobožnosti/ nýbrž teprva svým časem/ když k dospělejším věku přijdou/ kdežto teprva/ jako slunce z temných oblakův rozum jejich jim vychází/ se ukazuje/ a počíná je osvěcovati/ a tak od přirození stává se sevšemi maličkými. Svatý Jan naproti tomu čas k dospělosti od

^(t) Serm. 88. de S. Joan. Bapt.

^(u) Conc. 2.

^(w) Psal. 109.

^(x) Balb. in Vita.

^(y) Psal. 118.

přirození ustanovený/ jako předstíhaje/ hned před časem neobičejné vydá-
val ovotce svátosti a ctnosti; ještě od bohabojných rodičův svých voděn
býti musil/ dítě Jan/ a již víceji nežli mužskou rozvážlivosti rodiče své/ by
jej do nejbližšího chrámu Páně vedli/ tak chtivě/ a horlivě nabízel/ jak
horlivě/ a přísně snad mnozí rodičove metlami/ neb jinými tresti dětí své
mocně do chrámu Páně musejí doháněti; sotva ještě chodíti mohl dítě Jan/
a již jemu díviti se museli všichni s choti Šalomounovou: Ecce iste venit
saliens in montibus^(z) ejhle ten se běře skákaje po horách/ když den podní
neumdleně ačkoliv že ještě mdlý v oudech do chrámu Páně řádu cistercién-
ského Hory Zelené/ ne tak běžel/ jako radostně skákal s takovou ochotností/ s
jakou mnozí vlašní křesťane/ ačkoliv že v dospělých létech/ s kostela ven po-
spíchají; v dětinské/ ačkoliv ještě mladosti žádná větší Janová radost nebyla/
jako ona/ s kterou někdy sebe obveseloval žalmista Páně o sobě samým spívaje
^(aa)Laetatus sum in his quaedicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Roz-
veselil jsem se v tom/ co jest mně pověděno/ do domu Páně pujdeme.
Místo običejných hříček dětinských/ neb koníčkův dřevěných/ jezdíl dítě Jan na
vzáctným a velikým koní/ jemuž aní Bucefalus kůň Alexandra Velikého/
ačkoliv/ že tři sta hríven zlata koštoval; aniž kůň Cagi Caligule – římského
císaře/ ačkoliv/ že z zlatých žlabův jídal/ a píval/ rovný nebyl a to byl

konec str. 5

kůň onen o kterým jedná dvojí ctihodný Tomáš Kempenský^(bb) suaviter equi-
tat quem gratia DEI portat, lahodně a bezpečně jezdí/ koho milost boží snáší/ na
kterémžto koní tak opatrně a bezpečně jezdíl dítě Jan; že nikdy žádné dětem sice
vlastní lechlosti/ méněji nějaké znamenitější všetečnosti se nedopustil/ na místě
jiných podobných dětinských tintěrek/ užívalo sice dítě Jan lučiště/ a střel/
žádných však/ ne jiných/ nežli těch/ o kterých zmínku činí vykladatel Písma Ori-
genes^(cc) Qui loquitur Sermonem Domini, Jaculatur sagittas; kdo mluví řeči
Páně ten střílí střelami/ nebo sotva žvatlati umělo dítě Jan/ již mluvil Ser-
monem Domini, řeči Páně/ když den po dní/ až do poledne/ v nad praveným

^(z) Cant. 2. cap.

^(aa) Psal. 121.

^(bb) Lib. de Immit. Xti.

^(cc) in Psal. 37.

chrámu Páně Zelený Hory/ nic jiného nemluvil nežli običejnou duchovní mi-
nistrancí při mši svaté; kterýmižto slovi svatými/ nejináče/ nežli jako
rychlými střelamy tak ostře a pronikavě (ne sice dle običeje dětinského do pově-
trí/ nýbrž do srdci lidských) střílelo dítě Jan tak že srdce vyšších k ob-
vzláštní sebe vážnosti/ nižších k velikému podivení/ sobě rovných k horlivému
následování jest pohnul. Coby k tomu byl řekl/ jakby se tomu byl divil nej-
moudřejší Šalomoun kdyby tehdáš Jana ne desíti loketního cherubína/ jaké
on ze zlata v chrámě Jeruzalémském podle oltáře postavil;^(dd) nýbrž ještě
maličké dítě/ a již tak velikého/ živého/ a vtěleného anjela/ s mravo-počestnou
pobožností podle oltáře stojícího/ a přísluhujícího/ v Chrámě Zelenohorském
byl spatřil? Ano musilo na tom zázračném dítěti všechn téměř běh svůj změní-
ti celé přirození; dle kterého jak znamená svatý Pavel^(ee) Non prius quod spi-
rituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale, neprve/ to jest člověku/ co
jest duchovní/ nýbrž co tělesné/ potom však to/ co jest duchovní/ na dítěti
však Janovi dřívě téměř znamenati bylo/ to co jest duchovní/ nežli to co jest
tělesné/ když on sotva začínaje býti v těle/ již byl dokonalý v duchu/ a pobožno-
sti; mohlo se o něm tenkrát řícti/ že on ne dle smyslu svatého Pavla^(ff) byl dřívě
de terra terrenus, ze země zemský/ nýbrž de Caelo Caelestis, z nebe nebeský/ co divu?
by dřívě nebeský byl nežli zemský/ jenž tak podivným/ a zázračným způsobem/
jak jsme slyšeli z nebe na zem byl vyprošen a seslán/ á Summo Caelo egressio Ejus.
^(gg) Od svrchního nebe vyjití jeho. O Jeruzalémě městu prorokoval někdy
Izaiáš prorok/ že v něm puer centum Annorum morietur,^(hh) dítě sto léte
zemře; vyrozumívaje totižto/ skrze dítě sto leté/ lide ty kteří v svém dospělém
věku dětinské ještě skutky provozují; o Nepomuku městečku českém/ mohu
já slušněji řícti/ že tam puer centum annorum vixit, živé bylo dítě sto leté/ sva-
tý Jan Nepomucký; když on ještě jako dítě ve všech skutcích svých a jedna-
ní/ vzlášťe však v mravo-počestnosti/ a pobožnosti na způsob sto letého muže/
takovou vážnost a povahu přednášel/ že ne již toliko honositi se mohl s svatým
apoštolem Pavlem⁽ⁱⁱ⁾ Cum essem parvulus, loquebar ut parvulii sapiebam ut par-

^(dd) 3. Reg. Cap. 6.

^(ee) I. Corinth. 15. Cap.

^(ff) I. Corinth. 13. Cap

^(gg) Psal. 18.

^(hh) Is. C. 65.

vulus, cogitabam ut parvulus quando autem factus sum vir, evacuavi, quae erant parvuli; pokud sem byl maličký mluvil jsem jako maličký/ smyslil jsem jako maličký/ ale když jsem učiněn mužem/ vyprázdnil jsem to/ co bylo maličkého; nýbrž mnohem slušněj/ Cum essem parvulus loquebar úť Vir, sapiebam úť Vir, cogitabam úť Vir, & cum essem parvulus evacuavi quae erant parvuli. Pokud' jsem ještě byl maličký již mluvil jsem jako muž/ smyslil jsem jako muž/ myslel jsem jako muž/ a pokudž jsem byl maličký/ již jsem vyprázdnil to/ co bylo maličkého. Nebo když svatý apoštol Pavel mluvil jako maličký/ již tenkráté uměl jak náleží mluviti/ loquebar ut parvulus, mluvil jsem jako maličký/ naproti tomu svatý Jan jako maličký sotva teprva žvatlal/ a již slovem i skutky mluvil/ a činil to/ co veliký muž/ vzláště když anjelskou službu při oltáři tak vroucně a horlivě všem ku příkladu ještě malé dítě zastával. Kterýžto službě svaté/ přítomný samí svatí anjele/ Písmo muže nazývá/ Ecce Vir Gabriel - - in tempore Sacrificii^(kk) ejhle muž Gabryel - - v čas oběti. O jak opravdu byl svatý Jan puer magnus, dítě veliké/ ano plus quam puer hic, více nežli dítě tento; nechť již tehdy/ víceji sobě stížnost nevede moudrý Šalomoun/ že nikoliv po-
konec str. 6

chopiti nemůže Viam Viri in Adolescentia,^(ll) cestu muže v mladosti jeho/ když na dítěti Janovi Nepomuckým Viam Viri in pueritia, cestu a obcování muže velikého ještě v dětinství viděti a znamenati bylo; tak veliký a přepodivný svatý byl svatý Jan Nepomucký: zmužilý rytíř/ a bojovník Kristový hned in Vigilia prima, v bdění a věku prvním svého dětinství; vyzme nyní laskaví v Kristu Pánu poslouchací/ kterak svatý a přepodivný svatý byl in Vigilia secunda, v bdění a věku svém druhém/ květoucí mladosti.

Sotva v věku svém mladem/ všelikému umění učiti se počal/ mládenec Jan/ a hned tak velice v moudrosti/ a v umění prospěl/ že v pravdě o sobě řícti mohl/ s moudrým Šalomounem, praecessi omnes Sapienta,^(mmm) přesáhl jsem všechny jiné v moudrosti/ jakož i bylby slušně hned tehďáz za samého Šalomouna mohl držán býti/ kdyby toliko podle koruny a kmentu královského od ně-

⁽ⁱⁱ⁾ loco Cita.

^(kk) Dan. 9. Cap.

^(ll) Prover. 30. Cap.

^(mmm) Eccl. I. Cap.

ho nebyl rozeznán. V tom však Jan ačkoliv teprva v moudrosti novocvičenec/ hned téměř nad samého Šalomouna byl moudřejší/ že ne cvičil se v všeliké moudrosti/ a polityce světské/ které aby se náležitě vyučili mnohokrátě dáleji nežli královna Saba k Šalomounovi do Jeruzaléma/ jezdí mnozí/ portantes gemmas pretiosas, & Aurum infinitum nimis,⁽ⁿⁿ⁾ vozíce sebou/ a skutečně také utrácje drahé kamení/ a velmi mnoho zlata/ kteréby však lépeji prospělo mezi chudé a nuzné rozdati; že neučil se pravidlům a umění polityckého Tacita, meněji šibalstvím a podvodům ošemetného Machyavela; že neodal se nestydatému/ a k nepořádné lásce vábícímu učení prostopášného Ovidia, aneb tak nazvaných romanci/ neb vymyšlených básní římských/ v kterýchžto skrytá jest/ Sapientia, quae abundat in malo,^(oo) moudrost/ jenž jest hojná v zlém/ a z kterých s politováním anjelské nevinnosti/ a nebezpečenstvím věčného zahynutí/ mnohá nevinná mládež dříve ovšem se učí/ kterak kdo má býti Otcem/ nežli kterak říkati se má Otce náš; že jiné marné světské/ a neužitečné umění znáti se nevynasáží; nýbrž zanechaje umění římských/ neb poetyckých básní Virgilioví Ovidioví/ a Melandroví/ umění hvězdářského hádání Anaxagoroví/ Ptolomaeoví/ a Tichobrahoví/ umění alchymické Appolonoví/ Esculapioví/ a Theophrastoví; umění musykantské Orpheoví/ a Amphilonoví/ umění politycké Tacitoví/ Epictetoví/ a Senekoví; umění rozličných jazykův pamětlivému Mitridatovi/ umění tanečnické Theseoví/ Epaminondoví/ a Aristopoví; umění jezdecké Alexandroví/ a Julioví. Umění fechtýřské sicialenskému Auricandmoví; samé toliko/ a jediné/ náležitě znáti se vynasáží/ Scientiam Sanctorum,^(pp) umění svatých.

Quae complectitur fidem & prudentiam super naturalem conjunctam speciet Chartati divinae, & cognitionem rerum sanctarum quae spectant tum ad propriam, Animi Sanctitatem, tum ad sanctum DEI cultum, tam ad sanctam DEI Ecclesiam^(qq) kteréžto umění v sobě obsahuje víru samo-spasitedlnou a moudrost božskou/ spojenou s nadějí a láskou boží/ uznání věcí svatých/ jenž patří/ jak ku vlastnímu posvěcení/ a svátosti tak ke cti a chvále boží a svaté jeho cirkve Qualis scientia decet, & facit Sanctos, jaké umění sluší/ ano činí svaté/ kterémužto aby náležitě/ a gruntovně se vyučil/ netoliko k svobodným umění do

⁽ⁿⁿ⁾ 3. Reg. Cap. 10.

^(oo) Eccl. 21.

^(pp) Sap. II.

^(qq) Tyrinus in Cap. 10. Sap.

města Žatce/ ale i k vyšším/ vzlaště/ k nejpřednějšímu teologickému/ a prav duchovních do veliké koleje pražské právě tenkrát od Karla IV. založené se odebral; scházeli sice k pochopení tak mnohých vysokých/ a dílem božských umění mládenci Janovi Cani/ šedíny/ a dospělost let/ toho však nic nescházelo/ co skrze šedíny/ a dospělost let se vyrozumívá/ dospělost totižto rozumu/ a mysle Cani enim sunt sensus hominis^(rr) nebo šedíny jsou vážní a dospělý smyslove člověka/ které kdo má/ praecurrit aetatis maturitatem, mluví o tom svatý Ambrož: ^(ss) Quis quis in Adolescentia positus senilem gravitatem induit, & juveniles Annos veterana quadam continentia regit. Mužský věk předchází/ kdo koliv v mládosti postaven jsa mirnost ve všech skutcích zachovává/ a svá mladá léta s chválibnou mravo-počestnosti ozdobuje. Tak/ a nejináče stalo se z mládencem svatým Janem Nepomuckým; Infantia quidem computabatur in annis, sed erat
konec str. 7

im mensa senectus mentis^(tt) mladost sice a teměř ještě dětinství bylo v jeho létech/ ale dospělý věk byl v mysli a rozumu, s kterým tak velice on hned při počátku učení svého v všelikým umění prospěl; že by ovšem k vejmluvnosti jeho oněměti byl musil Tullius, a Demosthenes; v umění filomudrckém daleko ustoupiti Plato a Aristoteles; Trismegistus, Thiaeneus, a Licursus, v teologickým/ a právním jako stín proti slunci se zmizeti/ ano díviti se tomu zázračnému mládenci museli sami jeho učitelove a mistři/ kterak ježto ale svědectví svatého Písma: Non est Discipulus super Magistrum^(uu) nejníť učeďník nad mistra svého; tento však hned super omnes docentes se intelleit^(ww) nad všechny mistry/ a učitele své rozuměl/ ježto Tiro/ a v umění novocvičenec. Ale nebylo laskavý v Kristu Pánu poslouchačí žádného dívu/ že svatý Jan Nepomucký hned při začátku učení svého tak velikým ve všem umění byl Šalomounem/ neb on umění svá také podobným způsobem nabył/ jako Šalomoun/ toto bylo obzvláštní privilegium, a nadání Šalomounovo; že on moudrost a umění své/ které sice dle znamého přísloví Non jacet in molli venerano, scientia lecto, neodpočívá/ a nabyto nebývá

^(rr) Sap. 4.

^(ss) in ph: 119. serm. 9.

^(tt) Idem de S. Agnete.

^(uu) Math: 10. c.

^(ww) Psal: 2.

na měkém a pohodlném loži/ on však nabyl je ve spaní; apparuit Dominus Salomoni per somnium nocte, & dixit dedi tibi Cor sapiens & intelligens in tantum ut nullus ante te, similis tui fuerit, nec post te surecturus fit ^(xx) ukázal se Pán Šalomounovi ve snách a řekl jemu: dal jsem tobě srdce moudré/ a rozumné/ tak že rovného tobě nebylo před tebou/ aniž po tobě povstane; to pravím bylo obzvláštní nadání Šalomouna krále; to samé bylo rovně nadání/ a privilegium našeho mladého Šalomouna svatého Jana Nepomuckého. En lectulum Salomonis ^(yy) ejhle lože Šalomounové/ na kterém on tak brzy všeliké moudrosti/ a umění se vyučil svato-svatý kříž ó obraz ukřížovaného Krista; o kterém světší samé Písmo ^(zz) Plus quam Salomon hic. Aj vícejt' jest tento/ nežli Šalomoun/ a na kterém onen božský Šalomoun/ jako na nejpohodlnějším loži pro spasení naše sladce odpočíval/ jak sám se vyznává skrze ducha prorockého žalmisty Páně Haec requies mea ^(aaa) totot' jest odpočinuti mé. Kříž tehdy Kristoví/ a jeho nejsvětějších pět ran vzláště však/ nejsvětější rána boku Kristového jenž vůbec Fons sapientiae. Studníce živá moudrosti bývá nazvaná/ jsou byli Lectulus Salomonis, lože Šalomounové svatého Jana Nepom.; které on ustavičně před očima svíma majíce pobožně rozjimal/ rozjímaje laskavě líbal/ líbaje v nich/ jako v nejsladčím loži odpočíval/ v nich odpočívaje pojednou v tak velikeho mudrce se proměnil/ jak tuto svatého Jana ku Kristu ukřížovanému za živobyti konanou pobožnost nesčíslný počet obrazův a rytín s povolením cirkve svaté katolické/ ke ctí a chvále jeho učiněných celému křesťanskému světu dostatečně oznamuje: ^(bbb) mohlo se zajisté o něm řícti s svatým Augustýnem ^(ccc) in de accepit Joannes ille qui disceum bebat supra pectus Domini, & de pectore Domini bibebat, quod propinaret, z toho božského lože/ měl svatý Jan co uměl/ jenž odpočívaje na raněných/ a otevřených prsech a boku Pána Ježíše/ z něho moudrosti nebeské se napil/ aby jí někdy i jiným mohl připítí. Necht' již tehdy přestane pošetile učiti Mercurius, Trismegistus, že duše lidské dříve nežli s těli spojený bývají z koflíku nějakého piji/ a potom/ čím ví-

^(xx) 3. Reg. c. 3.

^(yy) Cant 3. c.

^(zz) Math. 12. c.

^(aaa) Psal. 15.

^(bbb) Fit allusio principaliter ad iconem S. Joannis in sacro ejusdem sepulchro informa crucifixo pienibantis poctám quali specie & in ipso pro pilaeo Theatri triumphalis ad januam Cathedralis erecti efigi aztus visusest

^(ccc) tom: 9. in Evang. Joan.

ce která se napila/ tím jest moudřejší a učenější. Necht' pravím přestane již tak omilně učiti/ ne z zlatých neb stříbrných koflíkův/ nýbrž de fontibus salvatoris^(ddd) z živých studnic a ran spasitele našeho pravá/ a dokonalá moudrost se na bývá; ku kterým jak jenom dosti maličko nevinná usta svá přiložil/ cvičenec moudrosti svatý Jan Nepomucký; Caelistis haustum sapientiae užívám opět slov svatého Augustýna^(eee) Ceteris excellentius de ipso Dominici pectoris fonte potavit, hojněji nežli všichni jiní z samé studnice otevřeného boku/ a srdce Kristového/ nápoje moudrosti se napil. Svatý Jarolím

konec str. 8

všem milovníkům umění následovní naučení dává. Crebrius lege, disce quam plurimi tenenti Codicem somnus obrepit & cadentem faciem pagina Sancta suscipiat,^(fff) často čti a uč se jak nejvíc můžeš/ přijdeš kdy na tebe sen/ necht' tě nalezne knihu držícího/ a klesající od zdřímoty hlava/ ne jinám než na knihu ať padne. Tak právě učinil svatý Jan Nepomucký/ buďto že vedne četl/ nečetl nežli v jediné knize/ buďto že v noci zdřímal/ nikam jinam hlavu svou nesklonil/ nežli na jednu toliko knihu/ na knihu totižto tu/ o které zmínku činí svatý Vincentius Fererius,^(ggg) když praví Liber est Christus, prima Charta Divinitas, secunda humanitas; kniha jest Kristus/ první list v té knize jest jeho božství/ druhý jest člověčenství/ Kristus byl ta kniha Janova/ na které on taky jako na loži Šalomounovém vedne i v noci sladce odpočíval/ a teměř ve snách všelike moudrosti/ a umění se vyučil; lože to když sobě rozjímá svatý Ambrož/ takto ku předsevzetí mému o něm mluví: Lectus Sanctorum Christus est in hoc lecto Requievit Isaac & Benedixit filium Junioem, in hoc lecto Requievit Jacob, & benedixit duodecim Patriarchas,^(hhh) lože svatých jest Kristus, na tom loži odpočíval Izák/ a požehnal synu mladšímu/ na tom loži odpočíval Jakub a požehnal dvanácti patryarchům; pravím já na tom loži odpočíval svatý Jan Nepomucký/ a neobičejným požehnáním moudrosti byl obdařen/ a obohacen; a zajistě jestli že svatý Jan Evangelista odpočívaje na prsech a boku Pána Ježíše při poslední večeři/ pokud ještě tento nejsvětější bok jakožto živá stu-

^(ddd) Isaiae 12. c.

^(eee) Loco citato.

^(fff) Lip. 2. Epist: 19.

^(ggg) Serm: 2. de OO. S.

^(hhh) Tom. I. lib. de Isac.

dnice moudrosti byl zavřený/ tak veliké z něho moudrosti nabyl/ že dlé smyslu
svatého Augustýna⁽ⁱⁱⁱ⁾ transcendit omnia Cacumina terrarum, & omnes Choros Anglo-
rum, moudrostí svou snášel se nad všechny hory země/ i nad všechny kůry
anjelské/ zdaliž tehdy slušně nemůže se řícti o svatým Janu Nepomuckým/ že
on neobičejnou/ a všechnu světskou převyšující moudrost nabyl z boku Kri-
stového/ na něm ustavičně odpočívaje tenkrát/ když tento nejsvětější bok
jakožto živá studnice moudrosti po umučení Kristovém již byl otevřený;
ovšem v pravdě se jemu přivlastniti mohou slova svatého Petra Damyany
^(kkk)Quia in pectore JESU sunt omnes Thesauri Sapientiae & Scientiae absconditi, ex
illo Caelesti gazophilacio Summan traxit, unde humanae paupertatis inopiam Copiosa
liberalitate donaret; poněvadž v prsech Pána Ježíše jsou všichni pokladové
moudrosti a umění skryté/ svatý Jan z té nebeské pokladnice vejtach mou-
drosti dostal/ aby taky někdy lidské chudobě/ a neumělosti prospěti mohl. Podi-
vný sen měl kdosi/ o kterém píše Bayerlink^(lll) žeby se v orlici byl proměnil/ co
se tomu zdálo/ to se na svatým našem v skutku vyjevilo/ že on na prsech/ a ra-
něnem boku Pána Ježíše odpočívaje/ a jako sladce spěje/ v orlici se promě-
nil; orlice jest obraz nějakého ostrovtpného/ a učeného/ vzláště však v
Písmě svatým/ a v věcech božských zběhlého doktora/ neb jako orlice až k
samému slunci/ tak takový/ rozumem svým a vtípem až k samému slunci
božímu se vynáší/ a z té taky příčiny svatý Jan Evangelista sluje vůbec
Aquila apocaliptica, orlice tajemství božích/ nebo jako orlice až k slunci
tak on ad solem Justitiae, až k samému slunci spravedlnosti Synu božímu vtí-
pem svým se vynášel/ a oněm své svaté evangelium sepsal; takovou orlicí
učiněn jest náš svatý Jan Nepomucký/ odpočívaje a spěje na otevřeném bo-
ku ukřížovaného Pána Ježíše/ a to sice učiněn jest Aquila magnarum alarum
^(mmm) orlice dvouh velikých křídel/ když v veliké Karlové koleji praž-
ské nejvyšších/ a nejpřednějších dvojích umění/ jak Písma svatého/ tak
práv duchovních doktorem jsa učiněn/ dvojí touto hodnosti doktorskou
nad všechny jiné učitele/ ano i nad sebe samého/ jako dvojími křidly/ až
k samým nebesum se vznášel. Anobrž mejlím se laskaví v Kristu Pánu po-

⁽ⁱⁱⁱ⁾ Loco supra citato.

^(kkk) Serm: 2. de S. Joanne Evangel:

^(lll) In Theanvitae hum: verb. somnium.

slouchačí/ ne vznášel se Jan ačkoliv byvše tak vzáctnou orlici umění nad sebe samého/ a nad jiné co nejvejš/ nýbrž pod sebe samého co nejnižej; dívěji se tomu snad lásky Vaše/ že by věc ta byla velmi neobyčejná/ míti kři-

konec str. 9

dla a ne vznášeti se s nimi zhuru/ poněvadž proto dané jsou nohy životčíchům/ aby po zemi zpříma chodíli/ ptakům však křídla/ aby se vznášeli do povětří; k vyjádření toho slyšme znamenitý příběh/ který v zjevení svém vypisuje svatý Jan Evangelista; viděl on někdy na nebi ženu velmi krásnou/ a spanílou/ ana slíčnosti svou okrášovala veškeré nebe/ jížto/ jak dále vypisuje/ dané jsou dvě křídla veliké: datae sunt Muliere duae alae Aquiliae magnae ut volaret⁽ⁿⁿⁿ⁾ dané jsou ženě dvě křídla orličí veliké/ aby lítala; kam ale/ a jak vysoko měla žena ta svými velikými křídly lítati? Nikoli laskavý v Kristu Pánu poslouchačí vysoko/ a zhůru k nebi/ nýbrž/ jak svědčí Písmo v dotčené kapitole: ut volaret in desertum, aby letěla na poušť; dívnná věc! a nynějšího času právě neobyčejná/ aby někdo oděný sluncem vysoké moudrosti/ neb postavený na vysokém ponebí/ nějaké hodnosti/ a vyššího ouřadu/ po kterých za časův našich tak velice/ také per fas, & nefas, mnohokrát dychtěno bývá/ jakého člověka/ tato žena tajná sluncem přioděná/ a v nebi postavená/ vyborným snad byla obrazem; toliko váhavě šel/ mlčím letěl na poušť/ a sebe samého svým uměním/ neb hodnosti z nějaké poníženosti v samotě jako za živa pohřbyl/ a proto i sám svatý Jan Evangelista vidění to za veliký zázrak pokládá/ když praví/ Signum magnum apparuit in Caelo, Mulier amicta sole ut volaret in desertum, znamení veliké ukázalo se na nebi/ žena oděná sluncem aby letěla na poušť. Což ačkoliv na nebi toliko jedinkrát / na světě však/ zřídka kdy se stává/ předce tím slavnější přitřefilo se s svatým Janem Nepomuckým/ byl on/ jako někdy ona žena tajná přioděný sluncem právě neobičejné moudrosti/ a umění/ jemužto datae sunt duae Alae magnae, dané jsou dvě křídla orličí veliké/ doktorství svatého Písma/ na způsob pravého; doktorství pak práv duchovních/ na způsob křídla levého/ kterých ale on neužíval ad ascendendum, k lítání a vynášení vzhůru/ dobře věda/ že když s takovými křídly někdy vysoko/ až k samému trůnu božskému vyle-

⁽ⁿⁿⁿ⁾ Apoc. I. Cap.

těti chtěl nejpřednější/ a nejučenější anjel Lucifer, dolu z nebe spadl až do propasti pekelné/ z které až po dnes/ ano skrze celou věčnost nebude moci povstati; nýbrž užíval křídel umění svého ad descendendum, k lítání dolu/ ut volaret in desertum, aby letěl na poušť/ když byvše v tomto dvojím svatým a božským umění teměř Arca testamenti, živou archou Kristového Zákona/ vzdycky však/ z té nejhlubší poníženosti sebe samého/ za nejneumělejšího v duchu pokládal/ a od jiných v těle chtěl držán býti; což i také tím patrněji dokázal/ když pro jeho vznešená umění všeliké sobě obětované/ nemenějí vzáctné/ jak vejnosné dustojnosti z veliké poníženosti své tak srdnatě opovrhl/ jak chtivě mnozí menším snad uměním obdaření po nich dychtější a toužejí/ tak jak o tom v jeho životě obšírněji čísti jest. Byl svatý Jan Nepomucký to mezi učenými/ co slunce mezi světlí nebeskými které/ ačkoliv že mezi všemi jinými jest nejvzáctnější/ a proto knížetem všech nazvaný/ taky veškeren svět/ světlem svým a jasnosti osvěcuje a občerstvuje/ to však předce bezevší chlouby/ a nádherného hlasu činí/ byl v umění svém to/ co jiné světla nebeská na obloze/ z kterých/ čím jedno nad druhé jest jasnější/ tím dle učení hvězdářův jest níší; poznal božským uměním nad slunce vysoce osvěčený/ že Scientia umění toho samého toliko nejbližším příbuzným jest/ jehož samo v sobě/ a v přeložení svých liter obsahuje/ totižto jacentis^(ooo) ležícího v poníženosti/ proto vzdy raději z uměním svým poníženě ležeti/ nežli nadherně lítati/ a nad jiné vynášeti sobě uvolil/ tak ale dvěma křídly umění svého v poníženosti leže až k samému nebi se vznášel; a ovšem jestli že dle vyřknutí moudrého Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum considerare eum faciet^(ppp) moudrost poníženého povíší hlavy jeho/ a mezi velikým lidmi posadit ho/ mohu já o svatém Janu řícti/ že jeho ponížené umění a moudrost jej netoliko posadila in medio Magnatorum, u prostřed velikých lidí/ nýbrž také in medio Angelorum, v neby u prostřed anjelův/ když on v

konec str. 10

poníženým uměním svým tak vznešeným a dvojím byl cherubínem^(qqq)
o jak tehdy opět svatý/ a přepodivný svatý byl svatý Jan Nepomucký in

^(ooo) Anagramma ex nomine scientia.

^(ppp) Eccle. II. Cap:

^(qqq) Cherub: interpret: quasi Magister.

Vigilia Secunda, v bdění a v věku druhém květoucí své mladosti!

Vigiliam tertiam, bdění a věk třetí dospělý mužský s. Jana Nepomuckého v kterém z povolání božího na kněžstvo posvěcen byl/ pozorujice; opět přepodivné oučinky neobičejné svátosti/ a svaté dokonalosti na něm nalezám; a jestliže dlé smyslu vykladatelův^(rrr) stav kněžský na apoštolích založený/ a v jejich v kněžstvu náměstkách rozmnožený jest koruna cirkve svaté/ kterou někdy v osobě one ženy dvanactero hvězdami (a ne dvanactero apoštolův/ a v nich všechny jejich v kněžstvu náměstky vyobrazovali) korunované/ v zjevení svém viděl s. Jan Evangelista:^(sss) svatý Jan Nepomucký byl té koruny cirkevní nejdraší Gemma, perla/ a kámen; ne dvanáctero toliko rozličnostmi/ jako někdy oděv kněžův Starého zákona/ zevnitř^(ttt) nýbrž tolikero rozličnými barvami/ a vzáctnostmi vnitř/ i zevnitř se třpyticí; kolikéro jak božskými/ tak ostatními nejvznešenějšími ctnostmi všem ku příkladu se stkvěl; pozoroval velmi dobře svatý Jan že byvše na kněžstvo posvěcen měl Jan býti ne palácem knížete nějakého tohoto světa/ nýbrž živým/ a každodenním palácem a přibitkem nejvyššího pod způsobou svátosti oltární pozůstávajícího Boha/ a z té příčiny/ netoliko dlé običeje světského/ sebezevnitř perlami a drahými kameny ozdobil; nýbrž celý proměnil se in gemmam & supellectilem pretiosam,^(uuu) v drahý kámen/ a nádobu všelikých ctností/ učiněn quasi Vas Auri solidum, ornatum omni Lapide, pretioso, jak ctnost přirovnává svatý Tomáš Aquinský^(www) jako pevná nádoba zlatá ozdobená všelikým drahým kamením ctnosti; dobře jemu bylo známo/ že on dlé ouřadu kněžského měl někdy býti pečetí tajemství božského/ a mlčenlivostí spovědnické/ a proto musil býti Gemma drahý kámen/ na kterých pro pevnost/ a trvanlivost nejvíce pečetí se ryji/ aby tak pečeť ta božská v něm tím stáleji tak v ohni jak v mukách vzdy hluboce a stále vyrytá zůstala. Jestli že však dlé smyslu mnohých^(xxx) pravý a dokonalý kněz má býti podobný ony veliké a podivné rytině a tesanému obrazu/ jehožto hlava byla ex Auro, ze zlata/ manus ex Argento, ruce ze stříbra; tybiae & pars pedum ferrea, lejka/ a díl nohou ze železa/ kterou někdy ve snách viděl Nabuhodonozor král^(yyy) takový v skutku

^(rrr) V. Beda in c. 12. Apoc.

^(sss) Apoc. 12. cap.

^(ttt) Exod. 28. cap.

^(uuu) Judith. 15. cap.

^(www) in Ep. I. Corinth. Cap. 1.

^(xxx) Panegyri. de S. Ivone Pragae edita A. 1716.

byl kněz svatý Jan Nepomucký. Caput ejus aurum oprimum^(zzz) hlava jeho zlato nejlepší/ običejným vlasův v koruně kněžské ze svrchu hlavi odejmutím ab omni scoria Vanitatum, odevšech truzkův/ a nečistoty marností světských dokonale očištěná/ byla hlava jeho zlatá/ zlatem totižto obrizae Sapientiae,^(ab) ryzí moudrosti/ jak vejš obšírně jest dokázáno. Ruce a ramena Janové byli stříbrné; neboť on innocens manibus & mundo corde,^(ac) nevinný v rukouch/ a čistého srdce nejináče/ nežli nejbělejšímu stříbru podobný/ čistotu pannenskou k ouřadu kněžskému nejvíce potřebnou/ vždy neporušenou zachovával. Viděl někdy Ezechyel prorok kterak Boha všemohoucího v slávě své snášeli čtyry zvířata; z níchžto jednokaždé mělo tvářnost člověka/ a spolu také tvářnost anjela/ a cherubína/ quatuor facies - uni facies una, facies Cherub, & secunda facies hominis^(ad) čtverá tvářnost jednoho - první tvář/ tvář cherubína/ a druhá tvář člověčí: snášející Boha všemohoucího v slávě svátosti oltární kněz svatý Jan Nepomucký/ byl sice specie homo, podle způsobu a tvářnosti zevnitřní toliko pouhý člověk však ale virtute Angelus, v ctnosti své čistoty panenské pravým anjelem/ ano jestli že dlé smyslu svatého gryzologa^(ae) Angelicam Gloriam acquirere, majus est quam habere, anjelskou slávu/ mocí čistoty panenské dosáhnouti jest víc/ než ji míti; svatý Jan slavnější byl od čistoty/ a neporušenosti své/ kterou vzdy zachovával v smrtedlném/ a křečkém těle/ nežli anjel/ který si zachovává/ těla nemaje/ Angelus enim hoc ipso quod Angelus sit, mluví o tom autor operis imperfecti^(af) Non

konec str. 11

tam est Virtutis praemium, quam Naturae proprietatis. Iste autem mirabilis est, quia Natura humana Sanctitatem Angelicam transgressus est, & obtinuit, quod non habuit natura, per gratiam DEI, nebo anjel tím samým/ že anjelem jest/ nemá to pro zásluhu své ctnosti/ ale/ to jest jemu přistvořené/ tento však v tom podivný jest/ že křečkovostí lidskou/ anjelskou svátost převýšil/ a obdržel/ skrze milost božskou/ anjelskou ctnost/ která jemu přirozená nebyla; jako tehdy sláva pa-

^(yyy) Dan. 2. cap.

^(zzz) Cant. 5. c.

^(ab) Prov. 8. cap.

^(ac) Psal. 23.

^(ad) Ezech. 10. cap.

^(ae) Ser. 143.

^(af) hom. 27. de S. Joan Bap.

nenská slávu anjelskou převyšuje/ tak převyšovala čistota panenská svatého Jana Nepomuckého kterou on v smrtedlným těle zachovával/ čistotu anjelskou/ kteří bez těla ji zachovávají. Svatí anjele proto že bez těla jsou neporušení/ jsou Caelum, jsou nebe/ tak se přirovnává Písma, vykladatel Evhtymius,^(ag) když praví: Per potentias Caelestes Angelorum Potentias intellige, skrze nebeské moci vyrozuměj svatý anjele; svatý Jan Nepomucký proto že v těle zachovávající přirovnává Hugo á sv. Victore^(ah) když praví: Primum enim Caelum tantum est Caelum; secundum Caelum Caeli est: první nebe/ totižto býti bez těla neporušený jest nebe/ a nic víc. Druhé však nebe/ totižto/ zůstatí neporušený v těle/ jest nebe nebes; tak tehdy ó veliký patrone náš a divotvorče/ Elevata est magnificentia tua super Caelos!^(ai) Sláva tvá až nad samé nebesa povýšená jest/ in Carne enim sine Carne Vivere, non humana Vita est, sed Caelestis,^(ak) nebo v těle bez těla živu býti ne zemský/ ale nebeský život jest. Aníž také třetí částka a vlastnost již to na oné rytině a obrazu velikém ve snách viděl Nabuchodonozor král/ knězi svatému Janu nezcházela/ tybiae, & pars pedum ferrea, lejtka a díl nohou ze železa; neb on speciosis, firmis ad Evangelizandum pedibus,^(al) spanilými a pevnými k hlásání slova božího a s. Evangelium nohami/ quasi aereis ferreisque Columnis,^(am) nejináče/ nežli jako měděnými/ a železnými sloupy upevněný; tak horlivý v chrámu Páně hlavního starého města pražského blahoslavené Panny Marie před Tejnem stál kazatel/ že slušně o něm řícti se mohlo/ co o podobných kazatelích vyřkl svatý Epiphanius^(an) Veré tonitru filius per propriam suam grandi loquentiam, volut ex quibusdam nubibus piam de sapientiae aenigmatibus intelligentiam per suasit, Jan v pravdě syn hromu skrze svou vejmluvnost z kazatedlnice/ jako z nějakých oblakův zahřměl/ a všelike tajemství božské moudrosti/ a učení vyjevoval. Cum enim Spiritu divino (slova jsou opět z jeho života vytažená) animata verba & Caelestia sensa in subjectam Concionem ex alto immiteret, & Regnaret in animis,

^(ag) in Psal. 18. Caelienarrant.

^(ah) Hom. II. Psal. super Eccles.

^(ai) Psal. 8.

^(ak) S. Chrysologus serm. 143. de Gabr. Arch. Angelo.

^(al) Is. 52. Ad. Rom. 10.

^(am) Apoc. I.

^(an) Heraesi 73.

ex auditorum Commendatione, & motu, Lachrymis, & magis emendatione Vitae
magnam sibi paravit Auctoritatem, & breviter Magni Ecclesiae Nomen apud Pragenses
est adeptus, nebo když on slova plná ducha svatého/ a nebeská naučení
hlásal lidu/ a svou vznešeno-mluvností jako říka panování nad jejich myslí obdržel/
z chváli svých poslouchačův/ z jejich pobožných slzí/ a nejvíce z polepšení ži-
vota/ velikou sobě zejskal vážnost/ a brzy vzáctného kazatele pověst u pražanů
obdržel; aniž divu bylo/ že takovou vznešeno-mluvnost/ a povědomost ta-
jemství božských měl Jan; nebo unigenitus dei filius, qui est in sinu Patris ipse
enarravit^(ao) jednorozený Syn boží/ který jest v lůno Otce/ on Janovi v
svého nejsvětějšího raněného boku/ jak jsme prve slyšeli/ ležícímu/ takové
věci vyjevil; a může se říci/ že také samy svatí anjelové jeho nebeská vzne-
šeno-mluvná kázání/ a řeči/ jako k svému vlastnímu naučení s tou největší ra-
dostí poslouchali; necht' se lásky Vaše nedomívají že jest to můj toliko vymyšle-
ný nálezný nýbrž pokynuje mně to samé Písmo svaté u svatého Pavla^(ap) když
praví: Ut innotescat Principatibus, & potestatibus in Caelestibus per Ecclesiam
multi formis Sapientia DEI, aby oznámená byla knížatům a mocnostem na ne-
besích skrze církev všeliká moudrost boží; jestliže tehdy knížata a mocno-
sti nebeské cherubínové/ a serafínové skrze církev něčemu se učí; mohu já
říci že jsou k svému naučení/ nejraději svatého Jana Nepomuckého posloucha-

konec str. 12

li/ jenž za svého času/ mnohem hojněji/ a horlivěji/ nežli všichni je-
ho v ouřadu kazatelském předkové/ nebeským apoštolským učením svým
církev svatou vzdělával/ a rozmnožoval/ tak jak o tom v sepsání jeho ži-
vota svědčí Balbinus: Nulum hactenus Pragae tam idoneum fuisse Concionato-
rem, qui cum Joanne Comparari potuisset, že žádný před nim tak schopný a hor-
livý kazatel nebyl slyšán/ kterýby jemu mohl přirovnán býti. Což od sva-
tých anjelův se stává nám k zardění/ a zahambení; že když my slova božího
pozorně slyšeti mnohokrát zanedbáváme/ oni samy se s tou největší radostí od
kazatelův přijímají a poslouchají. Jako ale svatý Jan Nepomucký kázání

^(ao) Joan. I. c.

^(ap) Ad. Eph. 3. c.

svými mezi anjeli radost/ tak nemeněji mezi slyšícími lidmi hojný působil
užitek; což chtěje tím důkladněji učiniti takovou užitečnou rozličnomluvností
spořádal kázání své/ že slovo boží od něho kázané/ bylo poslouchačům to/ co
jest déšť zemi/ který ne jenom zvlažuje vysoké hory a stromoví ale také ní-
ské oudolí; řeči jeho apoštolské byli srdcem lidským to/ co slunce světu
které ne jenom osvícuje skvostné/ a drahé královské paláce/ nýbrž i chudé/ a chatrné
seldské chalupy/ když on s tak užitečnou rozličností slovo boží poslouchačům
přednášel/ že tážíc učeným/ také naučení své a užitek měly sprostí/ obojím pak
zadosti učinil. Kristus Ježíš v písmích Šalomounových s církví Starého
zákona o církvi Zákona nového pod jménem sestry její rozmlouvaje; ná-
sledovní způsob ponavrhuje/ kterým chtěl novou svou církev posvětě roz-
množiti: quid faciemus sorori nostrae, ptá se Kristus/ quando alloquenda est?^(aq)
co učiníme sestře naší (církvi Nového zákona) v den v který bude namlu-
vená (slovy totižto/ a řečmy apoštolskými) a odpovídá sobě samému Kristus;
si murus est, aedificemus supeream propugnacula argentea, si ostium est, compingamus
eam tabulis, cedrinis: jestli že ona jest zed'/ uděláme na ní alkeře/ a pevnosti stříbrné/
pakli jest dveře/ spojíme jí deskami cedrovými. Tak zachoval se v kázáních
svých rozmnožitel církve Kristové svatý Jan Nepomucký/ v den v který
usty svými Apoštolskými církev ze všelikých věřících rozličného stavu shro-
mážděnou/ jako námluvčí/ Kristu miláčkovi namlouval: viděl on/ že cir-
kevní jeho sestry bratří/ a poslouchačí jsou snad v tipu svém podobní spro-
stné/ a tlusté zdí; Aedificavit super eam propugnacula argentea, stavěl na nich pevnosti
stříbrné/ světlá totižto/ a naspůsob stříbra patrná jim na učení dával/ které by
oni dle své sprostnosti snadno mohli pochopiti/ pakli naproti tomu znamenal/ že jeho
poslouchačí/ a shromáždění věřící byli Ostium, dveře otevřené že mají mysl schopnou
a otevřenou k pochopení ňákých důvodů vyších/ a učenějších Compegit illos tabulis
Cedrinis, spojoval se deskami cedrovými/ vysoká/ a učená napomenuti jim
dával. Slovem Omnibus omnia factus est, ut omnes faceret salvos^(ar) všem
všechno jest učiněn/ aby všechny k spasení přivedl. A zajistě ne tak mnoho
kamení a lesův k sobě přitáhl a pohnul rozličnozvučným hudením svým Orfeus,

^(aq) Cant. 8. c.

^(ar) I. Corinth. c. 9.

ne tak mnoho prutem svým/ jak smejšleli veršovcove z pekla vyvolal Mercurius, jako tento apoštolský Tullius, rozličnomluvnosti svou apoštolskou nescislný počet všelikého stavu nad skáli tvrdších/ a v hustině hříchův bloudících/ ano skutečně již v moci pekelné postavených hříšníkův na cestu spasení přivedl/ a od bludův pekelných odvolal. Bylby tenkrát v pravdě mohl opakovati slova svá/ svatý Jan Evangelista/ *vidi Caelum novum, & terram novam, primum enim Caelum, & prima terra abiit*^(as) viděl sem nebe nové/ a novou zem/ neb první nebe/ a první země odešla: když Jan horlivosti a rozličnomluvnosti svou apoštolskou všelikým nepravostem odaná lide tak hojně k pokání přiváděl a obracovával/ že ne již toliko o Praze řícti se mohlo *prima terra abiit*, první země odešla/ nýbrž *prima terra abiit in Caelum*, že Praha/ byvše prve všecek od neřesti hříchův na způsob škaředé/ a neřádné země zakálená/ a zemským toliko žadostem a rozkošem odaná/ skrze Janovou horlivost/ *abiit in Caelum*, v samé teměři nebe skrze svátost a bohobojné živobyti/ a obcování se obrátila/ a proměnila.

Tuto tak hojnou na duchovním poly Kristovým žeň/ nemeněji působila Jano-

konec str. 13

vá horlivost; jako jeho v kázání velmi rozvážlivá povaha/ a mirnost/ neboť Bůh z kteréhož lásky Jan ouřad kazatelský konal/ tak v něm ordinavit Charitatem^(at) spořádal lásku k bližnímu/ že ani pro velikou přistnost řečí jeho/ hříšníci nezoufali/ ani pro přílišnou dobrotivost/ spravedliví/ od dobroti své a božských pravýdel neodstoupili. Když Starého zákona^(au) Mojžíš do Egypta byl od Boha odeslán/ aby v služebnosti; faraona pozustávající lid Izrahelský vyvedl/ a vysvobodil/ měl on v rukou svých sobě na cestu od Boha daný prut/ kterýžto mocí Božskou porozličně mohl proměnit; na cestě/ užíval on prutu toho na místě hole/ všedše však do Egypta/ brzy jej v metlu/ brzy zase v hůl/ brzy v hady proměnil/ pokudž z zatvrzelosti své farao na poručení božské meškal lid zajatý propustiti/ proměnil Mojžíš hůl svou v metlu/ nížto všeliké tresty faraonovi působil/ když ale král slíbil lid propustiti/ proměnil on opět metlu svou v hůl; pokudž však zase král slyb svůj zrušil/ a lid z služebnosti své propustiti nechtěl/ proměnil on zase hůl svou v hady/ až posledně krále/ příkaza-

^(as) Apoc. 21. cap.

^(at) Cant. 2. c.

^(au) Exod. 4. c.

ní božské zachovati přinutil. Laskaví v Kristu Pánu poslouchačí v hůl a prut/ který někdy Mojžíš Starýho zákona do Egypta poslaný měl v rukouch/ ten měl Mojžíš Nového zákona svatý Jan Nepomucký v ustech/ svůj totižto apoštolský/ a kazatelský jazyk/ který samé Písmo v Izaiáše proroka prutem nazývá/ percuetiet terram, Virga oris sui,^(aw) udeří zem prutem ust svých; nimžto on poslouchačům cestu spasení/ jako nějakou příjemnou holí velmi dobrotivě/ a laskavě ukazoval/ pakli poslouchačí jeho snad jako farao zatvrzelý/ nedbali na příjemnou hůl/ pakli nechtěli se mírnosti jeho a dobrotivostí dáti řídit/ pakli od cesty nepravostí laskavým a horlivým jeho napomínáním/ nechtěli odstoupiti; hle tu proměnil hůl svou/ mírnost a dobrotivost svého jazyka in Virgam, v metlu/ a v přísnost/ ostře dotíral/ a tresty božími vyhrožoval; pakli však poslouchačí jeho ještě jemu poslechnouti/ a polepšiti se meškaly tu proměnil on hůl a prut jazyka svého v hada/ všechnu svou horlivost/ svatou jakousi zůřivostí jazykem svým/ jako žihadlem vypustil a vylil/ vytejkal duklivě/ a patrně zlost a zatvrzelost jejich/ usiloval bez přestání/ oportuné, improtuné, buď vděk/ neb nevděk/ až posledně skrze pravé pokání na cestu spasení se obrátiti poslouchače své přinutil; bylo totižto svatému Janu dobře povědomo/ že svatému Petrovi/ a skrze něj všem jeho v ouřadu kazatelském/ a spovědníckém náměstkům ouřad pastýřský byl udělený/ v způsobu klíčův/ které/ na jednu stranu zatočené zavírají/ když však na druhou se zatočí zase otvírají; na znamení/ že ne vždycky pastýř nějaký/ spovědník/ nebo kazatel má z přílišné dobrotivosti všechno otvírati/ ale i pokudžby zapotřebí bylo/ také i svatou horlivostí a přísností někdy zavíratí/ a z zlého stíhati; a z té také příčiny když pastýřům duchovním moc kněžskou udělil Kristus/ nepravil on/ quidcunque clausuris erit clausum, & quidcunque aperueris erit apertum, cokoliv zavřeš/ bude zavřeno/ a cokoliv otevřeš/ bude otevřeno/ nýbrž: quidcunque ligaveris erit ligatum, & quidcunque solveris erit solutum.^(ax) Cokoliv svážeš/ bude zavázáno/ a cokoliv rozvážeš/ bude rozvázáno/ nebo ne zavíratí / nýbrž svazovatí/ ne otvíratí/ nýbrž rozvazovatí má pastýř/ aby tím snázej zase svým časem rozpustiti/ aneb zatáhnouti mohl/ který kdyby jen ustavičně z přílišné dobrotivosti rozpouštěl/ a uzdu lidem rozvazoval/ k všelikým hříchům/ cesta by vzdy otevřená byla/ kdyby naproti tomu z přílišné

^(aw) Is. II. c.

^(ax) Math. 16. c.

přisnosti ustavičně zavazoval/ takéby mnohokráte samé ctnosti svázané/ a zajaté zůstali. Posledně o dokonalosti kazatelské svatého Jana Nepomuckého jednáje/ nechtěl on s kázání svými býti podobný oným nešťastným stavitelům korabu Noe/ kteří sice jej mnoho let pro jiné stavěli/ samy však do něho nevešli/ nýbrž spolu s jinými zahynuli; nechtěl býti rovný světům nebeským/ které mocí svou všechny sice věci pod nebem řídí a spravují; samy však mnohokráte protivné/ a škodlivé oučinky působují; protož nikdy nekázal on usty/ leč že spolu kázal také rukami/ a to co usty kázal/ na sobě samém v skutku dokázal/ chtěl kázáním svým/ v srdce poslouchačův vkořeniti všeliké ctnosti; vkořenil a

konec str. 14

vštípl dříve takové na sobě samým; chtěl vykořeniti všeliké nectnosti a nepravosti/ dokázal dříve v skutku/ že takovým sám/ není podmámený a oddaný/ byl svatý Jan Nepomucký v kázání svých to/ co někdy utěradla/ a světlo čistý v chrámu Šalomounovém/ v kterém jak se čte v Písmě svatém^(ay) Emunctoria aurea erant; světlo čistý bílý z ryzího zlata/ na znamení že ten kdo chce/ a má jiné jako utěradlo od nepravostí čistiti/ má dříve sám/ jak zlato/ odevšech nectností býti čist/ a pakliby někdy se přitrefilo/ žeby snad blížní od toho; jenž ho z zlého trestati a napomínati má/ více dobrého slyšel nežby viděl v jeho skutcích/ staloby se právě s nim to/ co se stalo s ovci Jakubovými; quae cum intuerentur Virgas, pepererunt maculosa^(az) které když hleděli na pruty/ jim předložené/ ani strakaté/ a proměněné barvi byli samé také strakaté a proměněné barvy plod rodili. Slova bez skutku jsou jako střelba bez koulí/ která sice bouchá/ a zní/ však ale neproráží; David/ když proti Goliatovi bojoval/ neporazil jej z bouchavé a zvůčné ručnice/ nýbrž kamínkem dosti malým/ který ačkoliv/ že tíše proti němu letěl/ poněvadž však vyhozen byl z praku pastýřskýho rukou/ in fixus est in fronte ejus; ^(eb) uvázl jest v čele jeho. Hlas citary Davidové vypudil d'ábelství z těla Saulového/ který však/ nepocházel z jeho ust/ nýbrž z jeho rukouch/ David tollebat Cytharam, & percutiebat manu sua,^(ec) David popadl harfu a hudl rukou svou před ním. Každ někdo hlásej; napomí-

^(ay) 3. Reg. 7. cap.

^(az) Gen. 30. cap.

^(eb) I. Reg. 17. cap.

^(ec) ibid. C. 16.

nej pouhými usty/ až taky tobě ani hrdla nepostačí/ jestli že s polu to co hlásáš nečiníš skutkem/ darebné jest tvé kázání/ darebné tvé hlásání. Syn boží, ačkoliv že od věčnosti byl slovem božím/ nikdy by předce pokolení lidské nebylo vykoupeno/ kdyby slovo to věčně vzdy pouhým toliko slovem bylo zůstalo/ a nebylo s polu Caro factum, tělem učiněno; a proto svatý Jan/ Nepomucký/ nejenom usty pouhými hlásal/ Verbum, slovo evangelické/ ale i sám v skutku konal co kázal/ Potens in operet sermone^(ed) mocný jsa dříve v skutcích všelikých ctnosti/ a potom v řečech/ nebo Verbum, slovo ačkoliv že jest také Divinum, božské/ nejnili však přitom také factum, v skutku konané/ malý užitek u poslouchačův působí nehrubě pohne/ a k pokání obrátí.

Čteme v Písmě Starého zákona/ že když zbořené město Jeruzalem poznovu opravovali Židé/ všichni kteří stavěli una manu faciebant opus, & altera tenebant gladium^(ee) jednou rukou stavěli/ a v druhý drželi meč/ tak a nejináče činil svatý Jan Nepomucký/ když skrze všeliké mrzkosti podle duše zbořené města pražské/ horlivými kázání svými poznovu vzdělával/ a opravoval; una manu faciebat opus, jednou rukou/ a z strany jedné činil skutky všelikých ctnosti/ & altera tenebat gladium, a podruhý straně držel meč/ onen totižto/ o kterém zmínku činí svatý apoštol Pavel^(ef) Gladium Spiritus, dui est verbum DEI, meč duchovní/ jenž jest slovo boží/ a svaté evangelium; kterýmžto způsobem/ jak toliko města pražská podle duše počal opravovati svatý Jan Nepomucký hned tak pojednou je obnovil/ že by slušně byl mohl se podíviti svatý Jan Evangelista^(eg) vidi Civitatem Sanctam Jerusalem novam, kterak z ničného prve skrze všeliké nepravosti Babylonu tak pojednou/ nové a svaté Jeruzalem jest učiněno? O jak opět svatý/ a přepodívny svatý byl svatý Jan Nepomucký/ in vigilia tertia, v bdění a věku svém třetím; v němžto na kněžstvo byl posvěcen.

Ta/ a taková jeho apoštolská horlivost a kněžská svátost pohnula k tomu/ vysoce důstojnou a vzdy věrnou kapitolu pražskou/ že ona za užitečně soudíla/ by ta lux Evangelica takové vzáctné/ a jasné světlo evangelické nezůstalo skryté sub modio, pod kbelcem/ nýbrž stálo super candelabrum, na vysokém svícnu duchovní hodnosti/ a důstojenství; pročž tohoto s.

^(ed) 2. ad Thesall. 2. cap.

^(ee) 2. Esdrae cap. 4.

^(ef) ad Eph. 6. cap.

^(eg) Apoc. 21. cap.

kněze/ který tak hřmotně sonitu buccinae fortis cecinit^(eh) zvukem trouby
silně/ horlivých totižto kázání) městám pražským zazněl v počet Canonico-

konec str. 15

rum, svých pánův kanovníkův; již ad vigiliam quartam, k bdění a věku čtvrtému/ a starému se chýlicího připočtla/ jakou opět/ a přepodívnou svátost v hodnosti té a důstojnosti postavený v skutku přednášel svatý Jan/ menší jest laskaví v Kristu Pánu poslouchačí vejmluvnost má/ než aby to dostatečně mohla vypraviti; slyšel někdy Izayáš prorok svaté serafíny/ chválí Bohu všemohoucímu prospěvující; Seraphin stabant super illud & clamabant alter ad alterum Sanctus Sanctus Sanctus^(ei) serafínove stáli na trůnu božském/ a volal jeden na druhého svatý svatý svatý; to jest jak tento text/ Písma vykládá vysoce učený Antonius Vieira,^(ek) že jsou/ jako na dva rozličné kůry rozdělení jeden obdruhého vysokými hlasy spívali/ a vzdycky bez přestání svou píseň opakovali/ jak ještě potom za osm set lét je slyšel svatý Jan Evangelista^(el) když praví/ Requiem non habebant die ac nocte, dicentia Sanctus Sanctus Sanctus. Že odpočinuti neměli dní a noci/ říkáje svatý svatý svatý. Jestli že tehdy tyto duchove učinili spěvem svým v nebi/ jako nějaký kůr/ mohu já slušně řícti/ že jsou svatého Jana Nepomuckého tehdáž kanovníka jen slují a Canendo, od spěvu (kterým každodenní hodinky na svém k tomu zřízeném kůru/ před trůnem božským/ oltářem totižto/ na kterém jako v slavném trůnu svém Bůh v svátosti oltářní skrytý přebývá/ jeden obdruhého spívají) vyobrazovali/ a to tím schopněji/ čím horlivěj/ on na způsob serafínův nebeských bez přestání chválí Bohu všemohoucímu vydával/ a prospěvoval/ nemaje taky s onými nebeskými duchy Requiem die, ac nocte, odpočinuti žádného vedne i v noci; neb jestli že celý čas chválí Bohu vydávati nemohl/ s ostatními svými spolu serafíny zemskými/ a kanovníky před trůnem božským a oltářem v chrámu Páně; aspoň to ustavičně činil/ s serafíny nebeskými v soukromí před trůnem Páně/ a oltářem svým domácím; ten toliko mezi ním a serafíny nebeskými byl rozdíl/ že když oní v trů-

^(eh) itá praedicationes Sanctorum appellat Isido. cap 28. in Exod.

^(ei) Is. 6. c.

^(ek) part. 4. serm. de OO. SS.

^(el) Apoc. 4. cap.

nu božího v kůru svém nebeském/ chváli Bohu vydávaje stáli seraphin stabant; on pak z větší poniženosti/ a pro větší počestnost božskou kleče chváli Bohu před trůnem jeho a oltářem vydával. Důchody své roční ne vynaložil on na časnou a pomíjející slávu/ aneb jiné marné/ a zbytečné opraví nýbrž byvše skrovnou ve všem opravou/ a nábytkem spokojený/ všechny zbytečné důchody a užitky/ netoliko jako své vlastní z pouhé lásky a štědroty nýbrž jako pravém nějakým chudým patřící jim jako z povinnosti rozdával. Byl svatý Jan Nepomucký/ v štědrotě své almužnické podobný/ nějakému pramenu/ jenž pro sebe samého/ a tu odkud se přejší velmi málo vody zachovává/ nepřez několik krůpějí který by jej toliko zvlažovali aby docela nevysechl; jiným však/ a k obecnému užitku rozlívá on se mnohokrát v prostrannou řeku; nápodobně svatý Jan Nepomucký sobě samému velmi málo z ročních svých důchodův zanechal/ nejináče/ nežli jako několik toliko krůpějí/ aby nevysechl tento živý pramen štědroty/ a život svůj toliko zachoval; bližním však/ a zvláště k chudým/ tu byl on Amnis, řeka veliká z které sobě jedenkaždý dosti vzíti/ a chudobě své přispěti mohl/ Sibi pauper, dives in omnes, sobě samému chudý/ k chudým bohatý. Od hlásání slova božího/ ačkoliv že v tak veliké hodnosti/ a již dosti letitém věku postavený/ tak málo přestal/ jak málo slušně mnozí káží/ aby sobě již v starém věku odpočinuli. A jestli že prve/ jak jsme vejš slyšeli v kázání svých byl filius tonitru, syn hromu/ nyní jako kazatel hlavního Kostela s. Víta byl ipsum tonitru samým hromem/ tak že slušně řícti o něm mohl jedenkaždý z jeho poslouchačův/ audivi vocem tonitru magni ^(em) slyšel sem hlas hromu velikého; který když z nejvyšší kazatedlnice pražské jako s nejvyššího povětří zahřměl/ také nad skáli tvrdší srdce hříšníkův k jeho hřmotnému/ a jako hromovému hlasu pohnuté/ ne jenom se třásli/ ale i lítostí pukali. Bezpochyby byl on v kázání svých a řečech pravý a veliký tonitru, a hřmotný hrom/ nebo Vita fuit fulgur, život jeho byl pouhý/ a nejjasnější blesk svátosti a pobožnosti. Tuto jeho svátost/ a s důstojemstvím spoje-

konec str. 16

nou apoštolskou horlivost považujice Václav toho jména čtvrtý král český/ a Johanna nábožná jeho manželka; on sobě jej za dvorského svého kazatele/ a

^(em) Apocal: 14. c.

almužníka/ ona však za spovědníka vyvolila. Byl již svatý Jan Nepomucký/
jak tajným v spovědnici/ tak veřejným/ a zjevným na kazatedlnici při dvo-
ře královským soudcem; kterýž sobě uloženy ouřad aby náležitě/ a dle po-
vinnosti své konal/ a zastával/ vzdychky ovšem před očima měl ono napomenutí
moudrého Šalomouna^(en) Noli fieri Judex, nisi valeas irrum pete iniquitates, ne
forte exrimescas faciem potentis, nebyvej soudcem leč bys moci mohl rušiti ne-
pravosti/ abys snad se neobával tváře mocného; pročez on bezevšeho ohledu/
všeliké nepravosti/ a mrskosti jak krále samého/ tak i dvořenínův jeho svo-
bodně trestal; a poněvadž Václav král netoliko v tyranství/ a ukrutnosti
své podobný byl učiněn Theodosiovi římskému císaři; ale i v lenosti a odtud'
pocházející prostopášnosti/ a chlípnosti Arcadiovi, pročez on osobu na sebe vzal/
jak svatého Jana Zlatoustého/ tak i také Ambrože/ a jemu tuto jeho zlost/ a
nepravost do očí dutklivě a horlivě vytejkal; jako ale vzláště u dvoru veli-
kých pánův pravda býva to co svěcená voda v kostele/ kterou sice samy li-
de žádají/ když však s ni bývají pokropení/ oči zamužují/ a odvracují tvář^(eo)
tak byla také pravda svatého Jana Nepomuckého při dvoře krále Václava:
kterou sice král prve sám žádal sobě od Jana býti hlásanou/ když však/ jemu pa-
trně byla do očí předstíraná/ proměnila se jemu netoliko v vodu/ ale i v ostrou
sůl/ nad kterou on tak tuze krvožížnivě/ a chlípné oči své zamoužil/ tak škaredě
hleděl/ že roznitiv se na Jana pravdomluvného kazatele svého/ aby proti jeho
horlivému naučení/ vytejkání/ hovadským svým rozkošem/ a tělesným žádostem/
v kterých až pod uši stopený vězel/ mohl tím snázeji zadosti učiniti/ nějakou (jak
on se domníval) příčinu manželskou víru zrušení moci pohledávaje (tak
velice zaslepuje chlípnost a tělesní hříchove/ také mysl těch/ jenž korunou králov-
skou se třpitice/ jiné jako veliké a jasné světla osvycovati mají) to chtěl od Jana
vyzvědět. O! žádost právě opovážlivá! to žádal sobě býti vyjevěno/ ó bez-
božnost ve světě neslýchaná a právě d'ábelská! to pravím/ ach! ustrněte nad tím
všichni řádove kněžští; hrozte se samy duchove nebeští! které cirkev svatá
ano Bůh sám vzdy nezrušitedlně abscondere Jussit Sakramentum Regis,^(ep) přikázal
tájiti a skrýti tajemství Krále nebeského a veliké tajemství svaté spovědí
a ejhle! který prve jakožto kazatel byl Orationis flumen, & fulmen, řeka vej-

^(en) Eccl. 7. c.

^(eo) Stella de conrempt. Vanit. part. 2. c. 60.

^(ep) Tob. 12. c.

mluvnosti i hrom/ etiam Lauros quatiens Regias, také proti običejí bobkové věnce králův porážející/ nyní jako spovědník proměnil se v hluboké moře. O moři píše naturalistove/ a samá taky zkušenost učí/ že v něm obzvláštní prohlubně/ a propasti se nacházejí/ tak hluboké/ a téměř bezedne/ v kterých netoliko samé vlny mořské se požírají/ ale i cokoliv těžkého a velikého/ tak v okamžení se potopí že žádnými víceji kotvicemi/ jako sice zboží z moře se vytahují/ nemůže býti vydobyto/ nýbrž ani také nejmenšího znamení ze svrchu viděti není/ z kterého by se poznati mohlo/ že by něco kdy tu bylo utonulo; taková hluboká propast/ a prohlubeň byl svatý Jan Nepomucký/ královny Johanny spovědník/ do kteréhožto srdce/ spověď její tak hluboko zapadla/ že nikoliv/ ani zlatými (to jest ani obětováním darův a bohatství) ani železnými kotvicemi (to jest poutami a mukami) nemohla od krále vydobytá býti. Nýbrž ani žádného znamení zevnitř na něm nebylo viděti z kterého by král byl toliko souditi mohl žeby kdy jemu něco bylo od královny spovíáno. Zde já laskaví v Kristu Pánu poslouchačí/ ještě bezelstně u té svatého Jana hluboké mlčenlivosti se pozastaviti/ a kterého/ v trojím předešlým věku/ od jeho obzvláštních ctností velikého/ a přepodivného svatého jsem dokázal; nyní od jeho spovědnického mlčení samému také Bohu člověku Kristu přirovnati jsem přinucen. Mlčenlivost svatého Jana Nepomuckého/ nejenom pozůstávala na tom/ že on jasnost/ a hříchy sobě od královny v svaté spovědi svěřené/ nechtěl vyzraditi/ ale že i/ jako dokonalý spovědník/ o spovědi královny jsá dotazován/

konec str. 17

ke všemu mlčel a ani zevnitřním znaméním na sobě nedal znáti/ že by jemu v tajnosti svaté spovědi od královny něco svěřino bylo; aneb jestliže odpověděl/ žádná jiná odpověď jeho nebyla/ nežli ta/ že z tajemství sobě svěřeného neví nic. Následovně tajnost spovědnická svatého Jana Nepomuckého nejenom byla secretum, pouhá tajnost; nýbrž secretum in volutum secreto, tajnost novou zase tajnosti zakrytá/ a zastřená^(eq) kteréžto neobíčejně jeho mlčenlivosti grunt a základ když pohledávám; ovšem ne jinde/ nežli na samým

^(eq) Fit Animadversio ad sententiam Classicorum, juxta quam securissimé, & citra mendacii notam egerit Confessarius si de Confessis subinde quaesitus aut penitus taeuerit, aut se nescire reposuerit, sub audiendo nimirum in ordine ad revelandum alteri quod á S. Joanne Nepomuc. simili modo factum licet fortasse non legatur pié tamen praesumi potest tanquam perfectissimum condecens Confessarium cum ex sensu Patrum de Sanctis persectiora quaeq; praeumeré liceat.

Bohu člověku Kristu jej nalezám. Kristus o dnu soudným a příští jeho byvše někdy dotazován/ to jediné na otázku odpověděl; de die autem illa nemo scit, néque Angeli, néque filius^(er) o dnu však tom/ a příští jeho neví žádný/ aniž anjelove/ aniž syn člověka Kristus Ježíš/ kterýžto text svatého Písma/ tak jest k srozumění těžký že na smyslu jeho proti sektě Aryán/ ské čtyry cirkevní učitelove velice pracovali; nebo jestli že Kristus/ jakožto druhá v božství osoba jest vševědomí; kteroužto vševědomost mocí spojení k božství měl taky jako člověk/ kterak v pravdě řícti mohl/ že o dnu soudným a hodíně jeho neví nic? Svatý Hyláryus tento text a smysl jeho/ podobným způsobem vykládá: quod filius hominis nescit (praví on) Sacramentum est quod taceat^(es) že syn člověka Kristus o dnu soudným neví nic/ tajnost vyznamenává/ že to nechtěl žádnému vyjeviti; nebyl tehdy oumysl Kristoví řícti že by o dnu soudným/ a hodíně jeho nic nevěděl/ nebo nevědomost jaká koliv/ jakožto veliká nedokonalost v Kristu se vynaleznouti nemůže; ale vyznamenává toliko tajemství/ kteréžto v božství tolik jest/ co nevědomost; nebo poněvadž ctnost mlčenlivosti/ jako všechny jiné/ v božství jest nejdokonalejší/ když Bůh nětco z mlčenlivosti taji/ taji to tak dokonale jakoby to dokonce nevěděl: nápodobně dle způsobu božského učinil svatý Jan Nepomucký/ nejenom on neřekl/ že tajemství svaté spovědí nemůže vyraditi; nýbrž/ jakoby ze spovědí nevěděl dokonce nic/ ke všemu mlčel/ aneb jak na dokonalého spovědníka příslušelo skutečně že ze spovědí sobě svěřené nic neví odpověděl. O jak tehdy vznešená/ a samému Bohu člověku Kristu podobná byla ctnost Janové spovědnícké mlčenlivosti! Svatý Pavel ačkoliv že do třetího nebe byl pojatý/ kdežto všeliké tajemství jemu byli vyjevené/ audivi arcana^(et) slyšel sem tajemství které on sice žádnému nevyjevil/ však nicméně/ vyjevil předce to/ že nějaké tajemství slyšel/ audivi arcana, quatenon licet homini loqui. Slyšel sem tajemství které nelze člověku vypraviti. Svatý Jan naproti tomu v mlčenlivosti své nad s. Pavla dokonalejší/ nejenom nevyjevil to/ co jemu bylo v tajnosti spovídáno/ ale aniž to/ že někdy něco sobě v svaté spovědí svěřené slyšel. Svatý Pavel ačkoliv že byl apoštol do třetího nebe pojatý/ předce tajemství své/ netajil novím tajemstvím;

^(er) Marci 13. c.

^(es) S. Hilarius in c. 13. Marci.

^(et) 2. ad Corinth. c. 12.

svatý Jan Nepomucký/ naproti tomu tajemství svaté spovědi tajil novím tajemstvím když pro věci bezpečnost/ a jakožto dokonalý spovědník taky i to tajil/ že by kdy co jemu v tajnosti bylo svěřeno a spovídáno. Tak tehdy dokonalejší byl nežli Apoštol třetího nebe/ ano dokonalejší nežli pouhý člověk/ neb samému Bohu člověku Kristu v tom podobný. Což i tím patrněji v skutku/ dokázal/ když proti přirození pouhého člověka/ dle kterého *Lingua nemo hominum do mare potest* ^(eu) jazyk žádný člověk skrotiti nemůže/ on však/ tak velice jazyk svůj skrotil/ že velel raději řeku Vltavu píti/ nežli jedi-
díně svato-krádežní slovo v vyzrazení tajnosti spovědnické z ust svých vypustiti. Což i také z poručení tyrannského krále Václava skutečně se stalo/ dne 29. měsíce

konec str. 18

dubna/ nyní 16. máje/ právě tu noc/ před slavným na nebe vstoupením Páně/ ne bez obzvláštní prozřetelnosti božské/ aby ten jenž tajnost svaté spovědi pod tak pevným/ a silným klíčem ust svých vždy skrytou/ a zavřenou držel; taky tenkrát do nebe se odebral když spasitel náš ponejprv nám otevřel brány nebeské. Ale k tobě já nyní se obracuji o korunovaný lotře/ a ukrutníku Václave/ co si pošetilý/ a zaslepený činil že si toho dal usmrtiti/ jenž svým apoštolským/ jak vejmluvným/ tak mlčenlivým jazykem tobě i jiným ukazoval cestu k životu věčnému? jestli že snad na něm pro jeho spovědnickou mlčenlivost kterou on na tvé poručení zrušiti nechtěl/ chtěl jsi se pomstíti; věz/ že málo jsi jemu ublížil daje ho do řeky vhoditi/ jenž prvé v mlčenlivosti své spovědnické byl hluboké moře; co jemu škodí mohli vody/ jenž tak tůze v zachování tajnosti spovědnické ohněm lásky/ jak božské/ tak bližního celý plápolal? jestli že však tady jsi snad zaraziti minil jeho pravdomluvná usta/ a jazyk apoštolský; pravda jest/ mlčejí sice již oné/ však ale *lachrymae pondera vocis habent*, slzy tajících hříšníků jichžto tak on veliké množství apoštolskou svou vejmluvností hojně k pokání obrátil/ a bylby živ jsa/ obracel ještě víc/ ty ty jsou na místě hlasu/ který tvou bezbožnost tobě vytejkají/ oněměl sice jeho vejmluvný jazyk, však ale *Elevaverunt flumina vocem suam* ^(ew) usta svá proti tobě otvírají samé vody/ jenž Kristového mučedníka svaté tělo tak nerádí pohltili že jako z hněvu/ a zuřivosti proti tobě celé vřeli/ a hojně

^(eu) Jacobi 3. c.

^(ew) Psal: 18.

vlny vyhazovali ^(ex) hle prejšti se jíž z nejsvětější jeho hlavy hojně neviná jeho krev/ ne tak proto/ že on v skutečném do Vltavi uvržení smrtedlně raněn byl/ jako že teměř litosti velikou/ a horlivosti krvavě se potil/ že tebe od bezbožnosti tvé/ a ukrutnosti nemohl apoštolskou svou prací odvrátiti; pročěž pí o krvo-žíznivý tyrane/ pí pravím/ a aspoň jednou/ ukrutnou tvou žízeň tímto nevinným nápojem uhaš; červenají se již nad ním zavřené hněvivé vody/ na tak proto/ že jeho nejsvětější krví svou skropené/ jako/ že samy za tuto ukrutnost svou se hambějí/ a nad nešlechetnosti zardívají. Pročež obmí ještě v ních tvé nestydaté tyranské ruce/ které si prve v jeho nevinné krvi tak ukrutně zmachal/ a jestli že již tenkrátě tvá krvo-žíznivá d'ábelská žádost již jest upokojená; ještě však neupokojila se jeho nevinně od tebe prolitá mučedlnická krev/ která ustavičně proti tobě k nebi volati bude na pomstu/ zajistě jestli že nevinná krev Fratrís Abel, bratra Abele proti vražedníkovi Kajnovi tak tuze na pomstu volala/ kterak mnohém vícejí proti tobě volati nebude nevinně prolitá krev Jana Nepomuckýho Patris orphanorum, otce syrotkův a milostivého zástupce vdov/ kterých tolik si spolu s ním usmrtil a zamordoval/ tolik si jim v zamordovaném almužníkovi hojných almužen/ a obživení odnjal. Slyš žalostné upění/ bolestný pláč/ a litostivé nařikání jejích/ které ačkoliv že nepronikají tvé kamene a ukrutné srdce/ předce však prorážejí samé nebe/ patř/ ani jeho na svatým těle při skutečném do Vltavi uvržení násilně učiněné rány krvavými teměř slzamy svímy obmívají/ obýmají tvář líbají apoštolské nohy/ a štědré otcovské ruce/ kterými/ ačkoliv že on vícejí sice nemůže vládnouti/ předce však ještě k ním má vytažené/ a otevřené. Těm pravím více nežli jemu samému usmrčením jeho si škodil a ublížil/ neb leží sice on ve vodách od ukrutnosti tvé o korunovaný lve český přemožený (nebo kdo s lvi/ zvláště pak s korunovanými se potýká musí býti opravdu více nežli zázračný Samson aby nebyl přemožen) sed pulchrum properat per vulnera nomen. Z těch samých jemu od ukrutnosti tvé působených ran povstal on nový a pravdivý Ajax^(ey) z jehožto prolité nevinné krve vyrostl jemu neuvadlý květ nesmrtdlné slávi/ a chváli/ kterou až do skonání světa všeliký jazyk/ jak božský/ tak lidsky chváliti a velebiti nepřestane. Tobě naproti tomu/ nechť jsou věčné díky ó slavné a svaté

^(ex) spumare proprium est iracundorum, si quid autem gravius in fluvium jaciat naturalis est aquam spumase jicere.

^(ey) De hoc fingunt Poetae ex profuso ejus Sanguine Hyacinthum excrevisse.

paměti Benedykte toho jména třináctý/ svaté církve katolické nejvyšší
pastýři a papeži římský! Který kdybys sice prve již Benedictus, dobrořeč-
ný/ a požehnaný nebyl nazvan; řekl bych že proto samé jméno to jsi zasloužil

konec str. 19

že jsi Jana Nepomuckého svatýho vyřkl/ což když jsi učinil/ ne jenom
jsi dobře/ ale i velmy povinně řekl; nebo; si mors Vitae Echo est, jestli
že smrt života ohlasem jest/ a s ním ve všem se srovnává; coby nemusil
býti po smrti svatý ten/ jenž tak svatý/ a přepodivný svatý byl hned
v živobítí; coby neměl za svatého po smrti od tebe trojnásobně býti vyhlášen/
jenž čtverásobně svatý život vedl za živa; co by nemusil připodobněn býti
Kristu/ v nebi králujícimu/ jenž jemu rovný byl na světě trpícimu? Co-
by neměl dosáhnouti vítězoslavnou mučednickou korunu v nebi/ jenž tak velice
kalich umučení na zemi žížnil že žížeň jeho také celá řeka nemohla uhasiti; zajistě/
jak veliká jest ratolest jeho mučednické slávy v nebi/ z toho dostatečně jest po-
znati/ že se na světě celá také Vltava zalívati musila/ neméněji tehdy do-
bře/ jako velmy povinně jsi vyřkl/ ó dobrořečený Benedykte/ když veřejně
jsi za svatého vyhlásil toho/ jenž s vděčností k tobě/ tebe nyní svatého uči-
nil/ ^(ez) a kterého jsi ty požehnaným jazykem tvým v církvi rytířující za
svatého vyhlásil/ on v nebi neporušeným svým jak za tebe/ již v svítě-
zující církvi postaveného/ tak/ že tobě prve svěřenou církev rytířující za
Bohem mluvíti nepřestane. Toliko když hned při vítězoslavné smrti sva-
tého Jana Nepomuckého Linguis Caeli, jazyky nebeskými a světly nepřemo-
ženou jeho křesťanskou udatnost slavyl a chválil sám Bůh; a až po dnes/ již skrze
tři sta čtyřiceti let v celém ostatním porušeném těle chváli jeho vlastní zá-
zračně neporušený jazyk zemský; umlkuje natenkráte/ o chválách jeho můj ne-
motorný jazyk kazatelský/ ku kteréhožto Kristovo bojovnické zmužilosti vy-
chválení/ Linguae centum sint, oraque centum, byť sto jazykův/ a tolik ust bylo/
ještě dlé slušnosti a hodnosti/ by ji chváliti nemohli a vysloviti. Jedno toliko
ku potěšení vzáctných poslouchačův a všeho věrného křesťanstvá/ k závěrce
pák mého kázání ještě chci připomenouti/ že ačkoliv zavřené již sice jsou na
světě usmrceného od ukrutnosti královské svatého Jana Nepomuckého nevin-

^(ez) intá peractae Canonizationis Annum vita functus est Benedictus XIII.

né oči/ Non tami mortis necessitate, quam horrore luxuriae,^(ib) ne tak proto že on umřel/ jako že se hrozili patřiti na chlípnost královou; předce pravím/ ještě otevřené jsou/ a bdějí v nebi; na světě/ bděli oči jeho/ jako dokonalého Kristového bojovníka před trunem královským pro Krista; v nebi bdějí jakožto vigilantis patris Familias bedlivýho otce a zástupce před trunem Kristovým pro nás/ a celé Království české/ neb on nejenom naše vlasti/ ale i všech křesťanských krajin všeobecný otec jest/ a opatrovník/ kdo viděl toliko/ spíšej kdo sám skusil/ ten nechť poví/ aby jiní věřili; on ochraňuje od hamby světské/ hájí od potupy duchovní/ on přispěje v chudobě/ v bohatství brání kleknouti/ a padnouti; on pomáhá v nemocech/ zdravé aby do nich nepadli zachovává; on nesvorné vespolek srovnává/ srovnávající se v svaté svornosti potvrzuje; on bloudící v hříších na cestu spasení přivádí/ pocestě spasení pokračující/ by nikdy nezbloudíli řídí/ a milosti svou ochraňuje; a mnohokrátě také laskavě tresce/ aby od povinnosti otcovské k lidem/ jako k synum svým ne odstoupil. Pročež ite, & Joannen Patrem adite, děte ochotně a k Janovi otci vašemu se utečte; a když u jeho slavného hrobu chromých berle/ ramena sklíčených/ očí slepých^(ic) těla nemocných/ strápených/ truchlivých/ a v nebezpečenství hamby postavených srdce jako patrné dokazy zázrakův jeho/ pro které on nyní celému světu za svatého jest vyhlášen/ zavěšené užíté/ invocabitis, & ipse exaudiet; budete i vy/ v vašich potřebách/ a důležitostech jej vzívati/ a on vás uslyší; clamabitis, & dicet ecce adsum^(id) budete k němu vroucně volati a odpoví on/ aj teď sem; přispěje z ochotnosti/ jako mocný opatrovník/ jako bedlivý otec/ jak slavný celého světa dívotvorce/ vám zde v stráží časné tohoto světa proti nepřátelům/ jak tělesným/ tak duchovním bdícím a bojujícím; tak aby jste s polu s ním za váš zde věrný křesťanský boj někdy také dosáhli tu/ kteran on za svůj sobě zejskal vítězo-slavnou korunu slávy věčné/

AMEN.

^(ib) S. Ambr: lib: 3. de Virg.

^(ic) Sub ipsa prima sacratissimi Corporis elevatione caecolumen agonizanti restitutam sanitatem aliaq; ejusmodi miracula evenise verustiora manuscripta perhibent.

^(id) Is: 58.